

KALBŲ EKOLOGIJA

Kalba ir žmogus XXI a.: poliglota, nykstančios kalbos ir jų gaivintojai

MINDAUGAS PELECKIS

KALBŲ EKOLOGIJA

Kalba ir žmogus XXI a.:
poliglantai, nykstančios kalbos ir jų gaivintojai

S t u d i j a

Bibliografinė informacija pateikiama
Lietuvos integralios bibliotekų
informacinės sistemos (LIBIS) portale ibiblioteka.lt

SKIRIU LINUI KONDRATUI (1963-2018)

Knygoje „Kalbų ekologija. Kalba ir žmogus XXI a.: poliglota, nykstančios kalbos ir jų gaivintojai“ nagrinėjamas kalbos fenomenas ir naujausias su juo susijusios tendencijos: didėjantis poliglotų skaičius pasaulyje bei prieinamumas prie nemokamo arba labai nebrangaus kalbų mokymosi; kalbų nykimas bei jų gaivinimas; žmogaus padėtis XXI a., kai kalba arba neišvengiamai pakeičiama dominuojančiąja, arba turi iš visų jėgų būti gaivinama entuziastų (sėkmingiausias žinomas istorijoje atvejis – hebrajų kalbos gaivinimas ir naujosios hebrajų kalbos sukūrimas; jo pėdomis atgaivintos kornų, Meno salos ir daugybė kitų kalbų, populiariėja sanskrito, hetitų ir kitų senųjų kalbų studijos, daugėja besidominčiųjų ne tik populiariausiomis, bet ir itin retomis, saugotinomis kalbomis, o internetas padeda bendraminčiams greičiau surasti informacijos).

Temos pasirinkimo motyvai – ir asmeniniai (kalbų mokymasis, tarp kurių yra ir saugotinų kalbų), ir bendražmogiški (noras, kad nė viena kalba neliktų tik bibliotekoje).

Laukiami rezultatai: populiariai paaiškinti, kad šių dienų pasaulyje svarbi ir kalbų ekologija, sudominti skaitytoją kalba kaip fenomenu, – juk kiekvienas pagal savo skonį gali pasirinkti mokytis beveik bet kokią iš kelių tūkstančių pasaulio kalbų, taip prisidedamas prie retų kalbų išsaugojimo.

Knygoje kalbinami poliglota, kalbų gaivintojai, lingvistai, vienaip ar kitaip susiję su kalbų ekologija, remiamasi naujausia moksline informacija.

TURINYS

I.

Vietoje įvado / 9

Ar atsidūrėme prie katastrofos slenksčio?

Apie nykstančias kalbas pasaulyje

II.

Strategija Nr. 1 / 17

Mokausi svetimų kalbų tam, kad geriau suprasčiau gimtąją.

Apie lingvistinius Lietuvos ir kaimyninių valstybių turtus

III.

Strategija Nr. 2 / 105

Sparčiai nykstančios pasaulio kalbos ir jų gaivintojai:

hiperpoliglota ir lingvofilai

IV.

Vietoje išvadų / 155

Kodėl kalbų ekologija ne mažiau svarbi
nei gamtos saugojimas?

Vietoje įvado

**Ar atsidūrėme prie katastrofos slenksčio?
Apie nykstančias kalbas pasaulyje**

KAS YRA KALBŲ EKOLOGIJA? KODĖL ŠIUO METU JI YPAČ SVARBI LIETUVAI IR PASAULIUI?

Ekologija (graikiškai οἶκος – namas, būstas + λόγος – mokslas, žodis) – mokslas, tiriantis gyvųjų organizmų santykius su gyvenamąja aplinka, įskaitant tokius fizinius veiksnius (faktorius) kaip klimatas, geografinės sąlygos, gyvosios ir negyvosios gamtos sąveika. Pagal šią analogiją sukurta ir kalbų ekologija (arba lingvistinė ekologija, angl. language / linguistic ecology), kuri tiria, kaip kalbos sąveikauja vienos su kitomis ir kaip išsaugoti nykstančias kalbas.

Terminas „kalbų ekologija“ pirmąsyk paminėtas „kalbų situacijai“ Arizonoje (JAV) skirtoje knygoje 1967 m. (C. F. Voegelin, F. M. Voegelin and Noel W. Schutz, Jr. The language situation in Arizona as part of the Southwest culture area“ in Studies in Southwestern Ethnolinguistics: Meaning and history in the languages of the American Southwest, ed. by Dell Hymes and William E. Bittle, 403–51, 1967. The Hague: Mouton).

Minėtą terminą išpopuliarino norvegų kilmės JAV lingvistas Einaras Ingvaldas Haugenas (1906–1994), vadinamas amerikiečių sociolingvistikos pionieriumi. Jo knyga „Kalbos ekologija“ (The Ecology of Language: Language Science and National Development, 1972) tapo kertiniu veikalu šioje lingvistikos srityje.

Nuo „Kalbos ekologijos“ pasirodymo praėjo beveik pusšimtis metų, per kuriuos kai kurios kalbos pradėtos gaivinti, kai kurios galutinai mirė (pvz., keltiška meniečių kalba 1974 m.).

Bloga naujiena: kalbos nyksta, miršta, yra draudžiamos, niveliuojamos, jų vartotojai nenoriai jas vartoja.

Gera naujiena: kalbos gaivinamos, daugėja entuziastų, kurie mokosi itin retų ir nepopuliarių kalbų (pvz., Australijos aborigenų, papuasų, Okeanijos gyventojų, nedidelių Azijos, Amazonės ir Europos tautelių ir kt.). Daug gero į kalbų gaivinimą įneša vis galingėjantis internetas, socialiniai

tinklai. Dabar daugelį kalbų norintiems išmokti paprastai nebėra būtina vykti į tolimas džiungles, salas ar kalnus (nebent norint pagilinti žinias): dažniausiai visiškai pakanka interneto, bibliotekų ir bendravimo socialiniuose tinkluose.

E. I. Haugenas kalbų ekologiją apibrėžė kaip „bet kurios kalbos ir jos aplinkos sąveikos tyrimą“. „Tai buvo reakcija į abstrakčią Naomo Chomsky propaguojamą kalbos kaip monolitinės, dekontekstualizuotos, statiškos esybės sampratą, ir ji buvo suprata kaip plati ir tarpdisciplininė sistema. Naudodamas „ekologiją“ kaip biologijos metaforą kalbotyroje, E. I. Haugenas suformulavo dešimt klausimų, kurie kartu išsamiai nagrinėja veiksnius, susijusius su kalbų padėtimi jų aplinkoje. Kiekvienas iš jų yra susijęs su tradicine kalbos studijų sritimi, apimančia istorinę kalbotyrą, kalbinę demografiją, sociolingvistiką, kontaktus, variacijas, filologiją, planavimą ir politiką, kalbos politiką, etnolingvistiką ir tipologiją – ir kiekviena iš jų susikerta su vienu ar keliais kitais pogrupiais. Kartu atsakymas į kai kuriuos ar visus šiuos klausimus yra kalbos ekologijos dalis. Nuo to laiko ekologijos sąvoka kalbotyroje plėtojosi, kad būtų galima spręsti socialinio, švietimo, istorinio ir vystymosi klausimus. Plėtojantis ekologijai kaip ypatingai biologijos šakai ir iškylant XX ir XXI a. problemoms, tokioms kaip migracija, hibridiškumas ir marginalizacija, kalbos ekologijos sąvoka vaidina svarbų vaidmenį sprendžiant plačius kalbos ir visuomenės pokyčių klausimus. (<https://benjamins.com/catalog/le/main>)

Kalbų ekologijai ypač svarbu – tai labai svarbu ir Lietuvai – mažų, nykstančių kalbų santykis su dominuojančiomis kalbomis. Lietuvoje tarp gausybės kalbų egzistuoja jau seniai čia gyvenančios bendruomenės – karaimų – kalba, kuri laikoma esanti kritiškos situacijos (apie tai plačiau skaitykite knygoje, pokalbyje su dr. Karina Firkavičiūte).

Kiekvienas galime kažką padaryti, kad Žemė būtų žalesnė, lygiai taip pat galime pasistengti, kad greta egzistuojančios mažumų kalbos neišnyktų. Kažkas galbūt imsis jų mokytis, kažkas naudosis kitais metodais, padėsiančiais šioms kalboms išnykti. Kalbų ekologija turi užsiimti tiek kiekvienas žmogus, tiek valstybė vyriausybinio lygmeniu.

Jei kiekvienas žmogus, susidomėjęs kalbomis, greta tų, kurios populiarios, naudingos, globalios, ims mokytis bent vieną retą kalbą, pasaulio kalboms išnykimas nebegrės. Susimąstykime apie tai.

AR ATSIDŪRĖME PRIE KATASTROFOS SLENKSČIO?

Noriu pakalbėti apie gana sudėtingą ir įdomią situaciją, susijusią su pasaulyje egzistuojančiomis kalbomis. Teigiama, kad, esant dabartinei situacijai, iš maždaug 7000 pasaulio kalbų (neskaičiuojant daugybės dialektų, dėl kurių skaičius išaugtų bent kelis ar keliolika kartų) iki XXI a. pabaigos teliks pusė, o – pagal blogiausias prognozes – vos dešimtadalis.

Ar tikrai situacija tokia beviltiška? Kodėl nyksta kalbos?

„Cambridge Handbook of Endangered Languages“ vardija kelias pagrindines priežastis, kodėl kalbos nyksta: tai – karas ir genocidas (pvz., dėl pastarojo nebeliko nė vienos Tasmanijos kalbos, didžiosios dalies Šiaurės Amerikos tikrųjų gyventojų „indėnų“ kalbų); kataklizmai, badas, ligos (po 2004 m. cunamio beveik nebeliko Andamanų salų gyventojų); kultūrinė, politinė ar ekonominė marginalizacija (elfdaliečiams dar visai neseniai Švedijoje buvo draudžiama kalbėti savo kalba, tas pats pasakytina ir apie velsiečių, škotų gėlių, airių, sardų, riūkiūjiečių, ainų, daugelį Indijos kalbų; ne paslaptis, kad berberų kalboms klestėti nepadeda Magrebe dominuojanti arabų kalba); politinės represijos (tibetiečių ir uigūrų kalbų mokymosi draudimas Kinijoje, kurdų situacija Turkijoje, elzasiečių, oksitanų ir bretonų ignoravimas Prancūzijoje); urbanizacija (žmonių kėlimasis į miestus priverčia juos mokytis dominuojančios kalbos; nors javiečių Javos saloje – ne vienas milijonas, dominuojanti kalba yra indoneziečių); mišrios santuokos (dėl jų vaikams dažnai tenka kalbėti viena iš dviejų galimų gimtųjų kalbų). Kartais kalbų nykimą lemia kelių minėtų faktorių susidūrimas.

Dėl minėtų priežasčių daugiau nei pusė pasaulio kalbų šiuo metu yra milžiniškomis tapusiose aštuoniose valstybėse: Indijoje, Brazilijoje, Meksikoje, Australijoje, Indonezijoje, Nigerijoje, Papua Naujojoje Gvinėjoje ir Kamerūne.

Dvidešimt populiariausių pasaulio kalbų, kuriomis kalba daugiau nei 50 mln. žmonių, apima pusę Žemės gyventojų, tačiau tai tik penkišimtoji visų egzistuojančių kalbų dalis. Daugeliu kalbų tekalba mažiau nei 10 tūkst. žmonių. 96 proc. pasaulio kalbų (beveik 7000) tekalba vos 4 proc. Žemės gyventojų.

Ethnologue duomenimis, trečdalis pasaulio kalbų yra Azijoje (2269), dar maždaug trečdalis – Afrikoje (2092). Vietovės, kuriose kalbos baigia išnykti – Rytų ir Vidurio Sibiras, Šiaurės Australija, Centrinė Amerika ir Šiaurės Vakarų Ramiojo vandenyno teritorija, taip pat Oklahomos valstija

JAV ir Pietų Amerikos pietūs. Nyksta didelė dalis Europos kalbų, kurios nėra valstybinės ar regioninės, mažėja ir kalbančiųjų įvairiomis ženklų (kurčiųjų) kalbomis.

Pagal kalbų gyvybingumą jas galime skirstyti taip: didžiosios kalbos (anglų, prancūzų), regioninės kalbos (arabų, kinų, anglų, prancūzų, vokiečių, ispanų, t. y. JTO kalbos), nacionalinės kalbos (beveik dviejuose šimtuose valstybių jų yra apie 80), oficialios kalbos (apie 600), vietinės kalbos, kuriomis kalba nedaug žmonių (likę 6 tūkst. ir daugiau kalbų).

Nereikia įsivaizduoti, kad kalbos nyksta tik problemiškuose regionuose. Lietuva visų pasaulio kalbininkų žinoma dėl karaimų kalbos. Dėl vos pusšimčio čia esančių karaimų jai gresia išnykimas, laimė, karaimų bendruomenė, nors nedidelė, yra stipri, leidžia poezijos ir kitokias knygas, palaiko bendruomenės gyvybingumą savo kalba ir tikėjimu (karaizmu).

Bet gal nėra viskas taip blogai? Juk prieš šimtmetį atgaivinta hebrajų kalba (beje, ją atgaivino litvakas) tapo Izraelio valstybės kalba, dabar ji žinoma ir vartojama visame pasaulyje, jos nesunkiai mokytis gali bet kas. Mirusios keltų kalbos meniečių ir kornų atgaivintos, jas vartoja, nors ir nedidelės, bendruomenės. Prūsų kalba taip pat atgaivinta, yra ja kalbančių Kaliningrado srityje, Lietuvoje, Lenkijoje. Puoselėjama ir žemaičių kalba (o gal dialektas, mokslininkai nesutaria). Lyvių kalba, kuri beveik buvo išnykusi, Latvijos kalbininkų dėka dabar vėl gyva, jos galima mokytis ir internetu. Tas pats pasakytina ir apie latgalių kalbą. Estijos pietuose esanti Võro-Seto kalba nyksta, bet gaivinama. Lenkijoje ant išnykimo ribos yra rusinų, poleziečių, kašubų, vilamoviečių kalbos. Visose aplinkinėse šalyse nykstančia galime pavadinti ir romų (čigonų, romani) kalbą, tačiau, mano žiniomis, tik Lietuvos romų kalba turi savo gramatiką, išleistą prieš kelerius metus.

Tą patį galime pasakyti ir apie daugybę kitų kalbų, kurios yra arba ant išnykimo slenksčio, arba jau išnyko, tačiau atsiranda vis daugiau entuziastų, jas tyrinėjančių, populiarianančių ir ypač per socialinius tinklus sulaukiančių bendraminčių.

Kada kalbos gaivinimas, revitalizacija gali būti sėkmingi? Davidas Crystalas knygoje „Kalbos mirtis“ tvirtina, kad tam būtini šie dalykai: kalbos prestižiškumo didėjimas dominuojančioje bendruomenėje; galėjimas rašyti šia kalba (labai daug kalbų dar neturi jokios rašto sistemos); galėjimas naudotis elektroninėmis technologijomis ir galimybė dalyvauti švietimo sistemoje.

Žymus lingvistas Ghiladas Zuckermannas siūlo kalbininkams kaip naują lingvistinę discipliną ir paradigmą naudoti „atgaivinimo lingvistiką“, tačiau ir perspėja revaivalistus vengti tokių šūkių, kaip „duokite mums autentiškumą, arba duokite mums mirtį“.

Nancy Dorian pastebėjo, kad konservatyvumas skolinių ir gramatikos pokyčių atžvilgiu padeda atgaivinti arba neleisti numirti kalbai (pvz., islandiškai kalba vos trečdalis milijono žmonių, tačiau dėl daugybės muzikantų, kino kūrėjų, rašytojų, kuriais garsėja Islandija, dėl kalbos konservatyvumo ir visiško tarptautinių žodžių vengimų islandų kalba, panašu, gyvuos dar ne vieną šimtą metų).

Tradicionalistiniu požiūriu, kalbėtojai nykstančia kalba turi vengti visko, kad ši kalba nepavirstų kreolu arba pidžinu (kaip tutešių „kalba“ Vilniuje ir Vilniaus rajone, kuri nėra nei lenkų, nei baltarusių). Tokiu būdu, naudojantis moderniomis technologijomis (ypač tam tarnauja ne taip seniai Gvatemaloje įkurta nemokama platforma Duolingo; jos dėka visi galime mokytis ir tokių retų kalbų, kaip navahų, havajiečių, škotų gėlių, velsiečių, airių, po kiek laiko joje bus galimybė mokytis jidiš ir maorių kalbų).

Bene geriausias kalbos atgimimo, naudojantis naujausiomis technologijomis, pavyzdys yra škotų gėlių kalba. Kažkada ja kalbėjo bemaž visa Škotija, tačiau keli šimtai metų situaciją pakeitė, ir dabar jų tėra vos 70 tūkst. Tačiau prieš kelis mėnesius atsiradus galimybei šią kalbą mokytis per Duolingo, besimokančiųjų skaičius jau pasiekė trečdalį milijono ir toliau didėja. O kur dar kitos interneto platformos, suteikiančios nemokamą galimybę mokytis retų kalbų: Memrise, Mondly ir begalė kitų. Be to, dabar internete galima nemokamai rasti daugybės kalbų žodynų vadovėlių, susisiekti su mokančiais kalbą, rasti vaizdo medžiagą ir t. t.

Taigi kas mato stiklinę pustuštę, turi pagrindo liūdėti, bet matantieji ją pusiau pilną ras daug optimizmą patvirtinančių argumentų. Paprastai kalbant, jei nori palaikyti kalbos gyvastį, tiesiog imk ir išmok kokią retą kalbą, resursų atsiras.

Kaip du bene sėkmingiausius kalbų gaivintojus asmeniškai įvardinčiau kuklų filipinietį Andy, nemėgstantį pasakoti apie save, tačiau bene kasdien į YouTube kanalo paskyrą *I Love Languages* įkeliantį filmukus su retų kalbų ir dialektų pristatymais. Jie sulaukia populiarumo. Kitas žmogus – amerikietis Tim Brookes, pasišovęs atgaivinti kalbas per raštą. Išleidęs knygą ir sukūręs interneto puslapį endangeredalphabets.net, jis taip pat nuolat medyje graviruoja įvairias esmines frazes (labas, ačiū ir pan.) įvairiausiais retai, daugeliui nė nežinomais raštais – tiek senoviniais (pvz., berberų, tiks-

liau, amazighų), tiek visai neseniai sukurtais, bet jau pritaikytais daugeliui kalbų Afrikos, Azijos valstybėse. Šie kalbų gaivinimo pavyzdžiai įkvepia ir leidžia suvokti, kad tikrai ne viskas prarasta, kol yra tokių žmonių (o tokių žmonių tik gausėja). Poliglotų bendruomenėse (ypač virtualiose) galime sutikti šimtus, net tūkstančius žmonių, kurie azartiškai mokosi rečiausių įmanomų kalbų, o realybėje vyksta poliglotų suvažiavimai, kuriuose skaitomi pranešimai apie retas, nykstančias kalbas. Kas neišgali ten nuvažiuoti, viską gali pamatyti YouTube kanale.

Strategija Nr.1

Mokausi svetimų kalbų tam, kad suprasčiau gimtąją.
Apie lingvistinius Lietuvos ir kaimyninių valstybių turtus

KALBINU FILIPINIETĘ ANDY, SUKŪRUSIĄ YOUTUBE KANALĄ *I LOVE LANGUAGES*

Kas Jūs? Turbūt profesionali lingvistė?

Esu Andy iš Filipinų. Nesu lingvistė, tai, sakykime, mano hobis.

Kodėl sukūrėte YouTube kanalą *I Love Languages*?

Šį kanalą sukūriau prieš trejus metus. Nusprendžiau kurti vaizdo klipus apie įvairias kalbas ir dialektus iš smalsumo.

Ar didelė Jūsų komanda?

Dirbu viena.

Kiek vaizdo klipų apie kalbas ir dialektus jau sukūrėte?

Apie 500. (Jų skaičius sparčiai didėja, – M. P.)

Ar žmonės dažnai linkę padėti Jums įrašyti, kaip skamba reta kalba?

Taip, žmonėms internete patinka dalintis savo kultūra ir kalba, ir esu labai jiems už tai dėkinga.

Kokiomis kalbomis kalbate?

Mano gimtoji kalba – Filipino/Tagalog, kalbu angliškai, šiek tiek prancūziškai ir ispaniškai.

Kokias kalbas svajojate įrašyti ir paskelbti?

Tiesą sakant, norėčiau įrašyti visas pasaulio kalbas, visus dialektus. Deja, vienai tai padaryti neįmanoma.

Koks Jūsų šio sumanymo galutinis tikslas? Kalbų ekologija, jų išsaugojimas?

Jų dokumentavimas, kad kalbos būtų išsaugotos, edukaciniais tikslais.

Ačiū.

P. S. Andy kuriamame kanale *I Love Languages* 2020 m. liepos 9 d. atsirado žemaičių kalbos pristatymas (<https://www.youtube.com/watch?v=dT2gbvJSmHA&t=11s>), trunkantis daugiau nei šešias minutes. Jį peržiūrėjo daugiau nei 12378 žmonės, sulaukta dešimčių komentarų, susidomėjimo. Įdomu tai, kad žemaičių kalba pasauliui pristatyta žymaus kalbininko prof. Alekso Girdenio sūnaus, istoriko, muzikanto Povilo Girdenio balsu.

„MANO TIKSLAS – VISAIS TRADICINIAIS RAŠMENIMIS IŠRAIŽYTI MEDYJE FRAZĘ „MOTINA KALBA“

Kalbinu Tim BROOKES

Statistika žiauri – kasdien miršta po maždaug keturiolika kalbų. Ar todėl ėmėtės gaivinti kalbas?

Nesu nei lingvistas, nei antropologas, nors gyvenime visko teko išbandyti: ir rašytojo darbo, ir gitaristo, ir mokytojo, ir net futbolo trenerio. Pradėjau įvairius ženklus drožinėti kaip Kalėdų dovanas savo šeimos nariams, man tai labai patiko, tada pradėjau drožinėti kinų rašmenis kaip monogramas artimiesiems. Paskui ėmiau ieškoti kitų rašto sistemų, aptikau puslapį *omniglot.com*, kur pateikiama daugybė rašto sistemų, kurių mokyklose nebemoko ar oficialiai nenaudoja. Nusprendžiau išdrožti žodžius jomis, kad tai būtų išsaugota. Sužinojau, kad daug žmonių studijuoja nykstančias rašto sistemas.

Nesu poliglotas, kalbu vos keliomis kalbomis. Jaučiu ypatingą pagarbą tiems, kurie jas studijuoja, dokumentuoja ir dirba, kad retos kalbos būtų išsaugotos. Čeroikių kalba, pavyzdžiui, nyksta ir kaip šnekamoji, ir kaip rašto, o daugelis Indonezijos kalbų vis dar gana plačiai kalbamos gimtosiose salose, bet labai nedaug kas gali suprasti ir rašyti tradicinėmis rašto sistemomis. Nykstančias kalbas studijuoja kvalifikuoti, pasišventę žmonės.

Koks buvo pirmas Jūsų didesnis projektas?

Išdrožiau medyje Žmogaus teisių deklaracijos pirmąjį straipsnį trylika skirtingų nykstančių rašto sistemų. Pateikiau sau nemažai klausimų, į kuriuos neturėjau atsakymų. Taip gimė knyga „Nykstančios abėcėlės“, kurios pirmasis leidimas išėjo 2010 m. rudenį. Tačiau tai ne mokslinė knyga, o faktinė, tai – esė apie rašymą, provokuojanti mąstymui ir klausimų kėlimui. Antrasis, papildytas leidimas išėjo po šešerių metų.

Kiek rašto sistemų Žemėje?

Kaip teigia *scriptsource.org*, apie pusantro šimto. Kodėl jos nyksta? Dėl karinio, religinio ar politinio, taip pat ekonominio dominavimo, represijų. Tačiau per pastarąjį dešimtmetį pastebiu gerokai padidėjusį susidomėjimą tradicinėmis kultūromis ir kalbomis, taip pat norą išsaugoti tradicinius rašmenis. Jie gali būti išsaugomi ir kaip tatuiruotės, meno kūriniai, kaligrafija.

Ar yra mokyklų, kuriose bandoma sustabdyti kalbų ir rašmenų mirtį?

Palaikau mokyklas Bangladeše, kur vietiniai vaikai mokomi jų kalbų, taip pat kai kur JAV indėnų kalbų mokomi vaikai. Reikia suprasti, kad tai, kas prarasta, nėra tik kalba. Tomis kalbomis rašyta tai, kas sudaro kultūrinę identitetą: dvasiniai tekstai, istoriniai dokumentai, teisiniai dokumentai, laiškai, eilėraščiai, dainos.

Įvairiose šalyse nykstančios kalbos yra neoficialios, ignoruojamos ir net nelegalios. Švietimo ir gyvenimo kokybės lygis mažėja, o savižudybių, benamių ir kalinių kiekis auga.

Mano atsakymas į šią problemą – parodyti šių kalbų nepaprastumą ir grožį, pavertimas jas menu. Mano tikslas – visais tradiciniais rašmenimis išraižyti medyje frazę „motina kalba (gimtoji kalba)“.

Jau pavyko padaryti tai įvairiomis nykstančiomis kalbomis, pavyzdžiui, Somalio bantu, Japonijos ainų, Bangladešo mro, marma ir čakma. Toliau tęsiu šį darbą, veikia svetainė <http://endangeredalphabets.com>.

Ačiū. Sėkmės išsaugant Kultūrą.

TOBULAS IMPERIJOS INSTRUMENTAS

Vienas žymiausių viduramžių gramatikų – ispanas Antonijo de Nebricha (Antonio de Nebrija (tikr. Antonio Martínez de Cala y Jarava; 1441–1522) – karalienei Izabelei I yra pasakęs: „Kalba – tobulas imperijos instrumentas.“ Šie žodžiai neatsitiktinai nuskambėjo 1492 m., Kristoforui Kolumbui atradus Ameriką – karalienė po ilgų dvejonų parėmė jo kelionę per Atlantą. Šią frazę A. de Nebrija, buvęs ne tik gabus mokslininkas, bet ir katalikų vyskupas, paminėjo savo „Kastilų kalbos gramatikos“ pratarmėje.

Žodžiai pasirodė esą pranašiški – Ispanijos imperija, užkariavusi indėnų gentis, ilgus metus buvo milžiniška, galinga, turtinga ir negailestinga. Beje, minėtosios karalienės Izabelės I nuopelnai istorijai prieštaringi: 1478 m. ji, gavusi popiežiaus Siksto IV ir Ispanijos karaliaus Ferdinando II Kataliko palaiminimą, įsteigė žymiąją ispanų inkviziciją (pati jos pradžia – 1184 m. popiežiaus Liucijaus III Venecijoje paskelbta bulė „Ad abolendam diversam haeresium pravitatem“, kurioje pasisakyta prieš „eretikų sektas“), ir ji veikė net iki 1834 m. Toji pati Izabelė I, dar vadinama Izabele Katalike, vėliau netikėtai ėmė ginti Amerikos čiabuvių nuo kolonistų, kuriuos pati finansavo, ir 1503 m. net įsteigė Indėnų reikalų sekretoriatą, vėliau pakeitusį pavadinimą į Aukščiausiąją Amerikų tarybą (Real y Supremo Consejo de Indias), tapusią svarbiausia administracine institucija Ispanijos imperijoje.

Svetima kalba + svetima religija = tautos išnykimas

Būtent Ispanijos imperija tapo kolonializmo, prievartinio integravimo si į visuomenę simboliu, kaip pagrindinį instrumentą naudodama kalbą. Tiesa, tai suvokta dar Romos imperijoje (juk Katalikų bažnyčioje daug kur Šv. mišios iki šiol laikomos lotyniškai), tačiau sprogstamąjį prozelitizmo (religijos skleidimo) ir svetimos kalbos diegimo užtaisą sėkmingiausiai pavyko sukurti konkistadorams.

Williamas Baeras studijoje „Kalbos politika ir nacionalinis vieningumas“ pažymi: „Kalbos politika tampa socialiniais klijais, kuriais vyriausybės siekia susiskaldžiusias žmonių grupes sujungti į vieną stabilią politinę ir socialinę visumą“ (William R. Baer and James E. Jacob, Editors, Language Policy and National Unity, Totowa, NJ: Rowman and Allanheld Publishers, 1985, p. 1). Būtent kalba suvienijo Ispaniją. Juk iš tikro tokios didelės šalies, kokia dabar yra Ispanijos Karalystė, nebūtų – joje gyvena nemažai

kitakalbių tautų: katalonai, baskai, galisai, astūrai, aragoniečiai, leoniečiai, kantabrai, mirandai, estremadūriečiai ir kt. Visas šias tautas ir tautėles „suvienijo“ A. de Nebrijos sunorminta kastilų kalba, kurios vadovėlį mokslininkas įteikė karalienei Izabelei I, išdidžiai pareikšdamas, kad būtent ši kalba padės valdyti užgrobtas „barbarų žemes ir tautas, kalbančias keistomis kalbomis“.

Tyrinėtojai teigia, kad, prieš atvykstant Kolumbui, Amerikoje šnekėta apie 1000 kalbų, iš kurių svarbiausios buvo nahuatlių, majų, kečujų ir aimarų. Dabar jų skaičius gerokai sumažėjęs, visame pasaulyje šiuo metu tėra 7000 „gyvų“ kalbų. Būtent Kolumbas pirmasis suprato, kad kalba – pagrindinis instrumentas norint ką nors „atversti“ į svetimą religiją. 1492 m. lapkričio 27 d. dienoraštyje jis teigė, kad tik išmokius ispanų kalbos bus įmanoma atversti indėnus į krikščionybę.

Tiesa, naujųjų religinių judėjimų (NRJ) atstovams XIX–XXI a. žmonijoje, veikiamoje globalizacijos, „atvertimas“ į kitą religiją arba įtraukimas į NRJ – kur kas paprastesnis darbas nei tas, kurį teko atlikti konkistadorams: tik nedaug krikščionių misionierių kalbėjo vietinėmis kalbomis, o pagrindines indėnų kalbas (pvz., nahuatlių ar kečujų) mokėjo palyginti mažas procentas visų Amerikos čiabuvių.

Dabar, kai didieji NRJ (Jehovos liudytojai, scientologai, mormonai ir kt.) turi savo atstovybes daugelyje pasaulio šalių, nesunku išversti savo literatūrą į pagrindines pasaulio kalbas ir taip integruotis į įvairias kultūras. Mažesniems NRJ lieka tenkintis anglų arba rusų kalbomis. Tačiau vis dėlto ne tai yra esminis instrumentas norint įtraukti naujus narius į savo religinę organizaciją. Sudominus potencialų „naujatikį“ kuria nors iš globalesnių kalbų, imamas kito verbavimo etapo – „naujakalbės“, kaip pasakytų George’as Orwellas, t. y. kiekvienas NRJ būtinai privalo turėti savo terminiją, kuri yra pagrindinis instrumentas, padedantis NRJ integruotis į visuomenę.

Tradicija ir kalba

Filosofas Arūnas Sverdiolas aiškiai apibrėžia kalbos ir pasaulio skirtį ir vienovę. Vokiečių mąstytojas Martinas Heideggeris yra rašęs, kad kalba lemia žmogaus santykį su būtimi ir patį būties suprantamumą. Pasak A. Sverdiolo, „Gadameris plėtoja šią idėją teigdamas, kad kalba yra universali supratimo terpė. Supratimas visada įsikūnija kalboje. Priklausymas tradicijai pirmiausia reiškiasi tuo, kad kalbama tam tikra kalba. Kalbos

istorija konkrečiai parodo, kaip praeitis formuoja dabarties akiratį. [...] Pasaulio supratimas ir suprantamumas tiesiogiai siejasi su kalba“ (Arūnas Sverdiolas, Būti ir klausti. Hermeneutinės filosofijos studijos – 1, Vilnius: Strofa, 2002, p. 204–205).

Pagal 1995 m. įsigaliojusį (ir vis bandomą pakeisti NRJ naudai) Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymą, „valstybė pripažįsta devynias Lietuvos istorinio, dvasinio bei socialinio palikimo dalį sudarančias tradicines Lietuvoje egzistuojančias religines bendruomenes ir bendrijas: lotynų apeigų katalikų, graikų apeigų katalikų, evangelikų liuteronų, evangelikų reformatų, ortodoksų (stačiatikių), sentikių, judėjų, musulmonų sunitų ir karaimų“.

Kiekviena šių tradicinių religijų turi savo sakralinę kalbą. Krikščioniškųjų bendruomenių ir bendrijų leksika daugmaž ta pati, savą specifiką, žinoma, turi judėjai, musulmonai (dauguma jų – totorių kilmės) ir karaimai.

Ir totoriai (musulmonai), ir karaimai (jų tikėjimas – karaizmas – artimiausias judaizmui; hebr. qara'im – „Rašto skaitytojai“) Lietuvoje gyvena jau daugiau kaip 600 metų. Abi šios tautos kalbos ir etnogenezės požiūriu priklauso prie seniausių tiurkų genčių – kipčiakų. Šios tautos Lietuvoje įsikūrė didžiojo kunigaikščio Vytauto laikais. 2001 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenimis, Lietuvoje gyveno vos 273 karaimai (prieš keliasdešimt metų jų buvo beveik 4000, XIX a. pab. Rusijos imperijoje karaimų priskaičiuota iki 13 000). Apie 100 karaimų kalba karaimų kalbos Trakų tarme. Šiame miestelyje karaimai gyvena nuo 1392–1397 m. Už ištikimybę Lietuvai Vytautas (vėliau Kazimieras) jiems suteikė privilegijų, leido turėti savivaldą. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje karaimai sudarė kariškių ir civilių luomus. Paradoksas: gyvendami Lietuvoje, karaimai nebuvo christianizuoti, neprarado tautinio, kalbinio identiteto. Jų bendruomenė, nors ir nedidelė, liko stipri. Pagrindinė to priežastis yra kalba. Nors islamas tiesiogiai susijęs su arabų kalba, šią religiją išpažįsta įvairios pasaulio tautos. Tuo tarpu karaimų atvejis unikalus: jų išpažįstamas karaizmas – judaizmo atšaka, tačiau karaimams neprivaloma mokėti hebrajų kalbą. Dar keistesnė aplinkybė: karaimų tėvynė yra Bagdadas. Manoma, kad karaizmas galėjo atsirasti kaip opozicija jame ir visoje Mesopotamijoje vyravusiam islamui.

Interpretuodami Raštą (Torą; Mišna nepripažįstama, nes joje pernelyg daug nesutapimų), karaimai, priešingai nei tradiciniai judėjai, remiasi ne hermeneutiniu draš („gilioji interpretacija“) arba sod („slapta teksto prasme“) metodais, bet p'sat („tiesiogine teksto prasme“). Galbūt ezoterikos vengimas karaimus ir išgelbėjo nuo nutautinimo?

Dabar pasaulyje gyvena apie 30 000 karaimų, iš jų apie 25 000 – Izraelyje. Kol kas jų kultūra tiek Lietuvoje, tiek visame pasaulyje gana menkai ištirta.

Kaip priešpriešą pateiksime kitą pavyzdį – baltiškąją Romuvą, kurios sekėjus įprasta niekinamai vadinti „pagonimis“ (lot. *paganus* – „kaimietis“). Lietuvos Respublika iki šiol nepripažįsta pirmojo iš istorinių šaltinių žinomo mūsų šalyje gyvavusio ir tradicijas bei kalbą išlaikiusio tikėjimo, nors vos šimtmetį ar net gerokai mažiau mūsų šalyje egzistuojantys NRJ gauna valstybės pripažinimą be jokio vargo, remiantis skambiais „religinės tolerancijos“, „diskriminacijos nebuvimo“ terminais.

Norėdami suvokti, kokia baltiškųjų ir krikščioniškųjų tradicijų dermė, pabandėme pažiūrėti į jas per švenčių – *sacrum* – skerspjūvį. Kaip sakė ilgametis Romuvos vadovas krivis Jonas Trinkūnas, švenčių problema – įdomi ir svarbi (apie tai nemažai yra rašęs ir etnologas Libertas Klimka, teigęs, kad Lietuva kartu su Lenkija bei Portugalija naujojo stiliaus – grigališkąjį – kalendorių priėmė iškart, o protestantiškoji Livonija surengė net ginkluotą pasipriešinimą ir popiežių Grigalių XIII kaltino iš žmonių pavogus 10 jų gyvenimo dienų; žr. Libertas Klimka, *Lietuviškųjų švenčių rate*, Vilnius: Žara, 2009, p. 11). Tačiau jis krikščionybę vertinąs kaip „naują religiją“, jaunesnę už baltiškąją. Todėl ir naujosios šventės buvo priderintos prie senų, įgijo naujas prasmes, interpretacijas (pvz., Kūčios). Kadaisė garbintas ažuolas, o vėliau ant jo atsirado kryžius. Žmonėms tai buvęs pereinamasis laikotarpis, kad prisitaikytų prie jiems naujos religijos.

J. Trinkūno teigimu, religijos, pasaulėžiūros, kultūros keitimas – ilgas procesas. Bene išsamiausiai ir nuodugniausiai šį procesą ir su juo susijusius pokyčius kaip civilizacijų polilogą yra apžvelgęs kultūrologas, komparatvistas, idėjų istorikas, estetikas, orientalistas prof. Antanas Andrijauskas: „Civilizacijų polilogas yra viena iš tarpkultūrinių ryšių ir įtakų sklaidos formų, kurioje gali vyrauti lygiaverčių partnerių sąveika, aiškiai išreikštos ar subtiliai užslėptos hegemonijos formos“ (Antanas Andrijauskas, „Civilizacijų polilogas: kultūrinių ryšių ir vertimų vaidmuo tarpcivilizacinėje komunikacijoje“, *Kultūrologija* 12. Rytai–Vakarai: komparatyvistinės studijos IV, Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2005, p. 10).

J. Trinkūnas nesutiko, kad krikščionybė ir baltų tikėjimas Lietuvoje – lygiaverčiai partneriai, nes „liaudies kultūra lėčiau ar greičiau tirpsta, kaip sniegas, kylant temperatūrai, o krikščionybė išlieka beveik nesikeisdama“. Pasak krivio, šiandien lietuviai katalikai esą beveik nieko nežino „nei apie etninę, nei apie baltiškąją kultūrą“. J. Trinkūnas baiminasi, kad baltų ti-

kėjimas su krikščionybe nesutars kaip lygios, viena kitą gerbiančios, savo tradicijas puoselėjančios institucijos, nes „evangelizacija linkusi suvalgyti šalia esančius ir krikščionybė savo esme nepakenčia ko nors šalia“.

J. Trinkūnas, teigdamas, kad norėtų civilizacijų polilogo, pabrėžė švenčių reikšmę: Romuva švenčia visas lietuvių šventes, kurios dažnai vadina- mos krikščioniškomis – Kūčias, Kalėdas, Velykas, Jonines / Rasas, Žolinę ir kt. Tačiau švenčia „išskeldama senąsias prasmes ir numesdama priklijuotas krikščioniškas etiketes, nes visos šios šventės išlaikė seniausias prasmes ir formas ir jos akivaizdžiai neturi nieko bendro su krikščionybe“.

Umberto Eco, kalbėdamas apie kalbą ir tradiciją, vėl mena nelemtuosius 1492 m., pradėjusius kolumbiadą. „1492 metai – svarbi data Europos kultūroje ne vien todėl, kad tais metais Europa pradeda skverbtis į Amerikos žemyną. [...] Kabalistai pasklinda po Europą, taigi ši pajunta kabalistinės spekuliacijos įtaką. Vardų kabala teigia, kad tas pats ryšys, kuris sieja žemiškus daiktus su dangiškuoju pasauliu, tinka ir vardams. [...] Tad žydų raštas laikytinas pačiu švenčiausiu, nes jame slypi tobulas atitikimas tarp raidžių, daiktų ir skaičių“ (Umberto Eco, Tobulos kalbos paieškos Europos kultūroje, Vilnius: Baltos lankos, 2001, p. 115).

Italų mokslininkas, nuodugniai ištyrinėjęs tobulos kalbos kūrimo peripetijas Europoje, prieina prie išvados, kad beprasmiška ieškoti vienos kadaise žmoniją vienijusios kalbos (atitinkamai ir tradicijos bei religijos): „Ryšėja mintis, kad kalbos turi „dvasią“, todėl yra tarpusavyje nepalyginamos, perteikiančios skirtingas pasaulio vizijas. [...] Beprasmiška įvairių tautų kalboms ieškoti įsivaizduojamos vieningos matricos“ (ten pat, p. 107).

STEPHEN MICHAEL HEWITT:
„NEO-KALBĖTOJŲ (NAUJAKALBIŲ) FENOMENAS –
DIDŽIAUSIA PROBLEMA“

Niujorke gimęs, šiuo metu Švedijoje gyvenantis lingvistas Stephen'as Michael'as Hewitt'as baigė mokslus Kembridžo, Velso ir Sorbonos universitetuose, kuriuose studijavo vokiečių, rusų, švedų, bretonų ir arabų kalbas. Dirbo vertėju, dėstė.

Pirmiausia noriu Jūsų paklausti apie bretonų kalbą, kurią žinote laisvai, parašėte daug straipsnių apie ją. Kokia jos dabartinė ir galima ateities situacija? Kokia Prancūzijos kalbų politika apskritai ir bretonų kalbų atveju?

Bretonų kalbos dabartis ir ateitis – gana niūrios. Šiuo metu ja kalba apie 200 tūkst. žmonių, šis skaičius vis mažėja. Didžioji dalis bretonakalbių – 60-ies ar vyresni.

Dėl tradicinės Prancūzijos politikos, kuri draudžia breton kalbą vartoti mokyklose, vos 0.2-0.3 proc. gimtakalbių yra raštingi, t. y. sugeba parašyti paprastą asmeninį laišką bretoniškai.

Tik maždaug 3 proc. mokyklinukų prisiliečia prie bretonų kalbos, dažniausiai privačiose „Diwan“ arba valstybinėse ar valstybės palaikomoje katalikiškose dvikalbėse mokyklose. Nors tokios mokyklos egzistuoja, labai retai išgirsi vaiką, kalbantį bretoniškai už mokyklos ribų. Žaidimų aikštelėse tarp vaikų dominuoja prancūzų kalba.

Bretonų kalbos pasirodymas audiovizualinėje medijoje lygiai taip pat apverktinai nereikšmingas: vos dvi valandos per savaitę televizijoje ir gal penkiolika valandų valstybinėje radijo stotyje „France-Bleu Breizh Izel“, apimančioje Žemutinę (Vakarių) Bretanę. Dar yra privačių asociacijų tinklas, kuris iš dalies bretoniškas. Visoje bretonakalbėje medijoje dominuoja neo-kalbėtojai („naujagalbiai“) – neo-kalbėtojams, dažniausiai apie aktyvistų reikalus. Tai nėra normalu bretonakalbiams.

Daugelis (apie 95 proc.?) iš maždaug 20 tūkst. neo-kalbėtojų – žmonių, kurie specialiai mokėsi bretonų kalbos – negali normaliai susikalbėti su tikrais bretonais, išskyrus paprastus kasdienius pasisveikinimus. Daugeliui neo-kalbėtojų aktyvistų tai nesvarbu: jie nori bretonų kalbos visai ne todėl, kad skatinti gyvą kalbą. Jų fonetika, prozodija, frazeologija, sintaksė patiria didelę prancūzų kalbos įtaką. Jų leksikonas sąmoningai puristinis. Neo-kal-

bėtojams jį sunku sekti, o ryšys tarp neo-kalbėtojų ir tradicinių bretonakalbių varginantis, praktikoje dažnai ir neįmanomas. Neo-aktyvistai kovoja už Bretanę, „nes ji egzistuoja“, deja, jie nelabai mėgsta tai, kas egzistuoja. Tokie pastebėjimai fiksuojami nuo aštuntojo dešimtmečio, situacija vis blogėja ir blogėja. Perspektyvos atgaivinti bretonų kalbą gimtosios kalbos lygmenyje labai blankios.

Panašu, kad taip yra su visomis regioninėmis kalbomis Prancūzijoje. Elzasiečių, baskų ir korsikiečių kalbos yra geresnėje situacijoje nei betonų, o oksitanų padėtis dar blogesnė nei bretonų.

Viskas, kas gali būti padaryta, manau, tai – mokyti tikresnių kalbos atmainų, tarmių, tačiau kažin ar taip nutiks, nes kalbų judėjimų vadovai dažniausiai nežino tikrųjų tarmių, jie nenori, kad jų dominavimas šiuose judėjimuose būtų apskritai aptarinėjamas.

Kiek žinau, laisvai kalbate dar viena keltų kalba – velsiečių. Ar jos situacija skiriasi nuo artimos jai bretonų kalbos?

Visiškai skiriasi. Daugiau nei pusė milijono gimtakalbių vartoja velsiečių kalbą nuolat, tiek privačiai, tiek viešumoje. Gana geri raštingumo lygiai. Mokoma kaip pirmoji kalba daugelyje Vello mokyklų. Radijo stotys veikia 18 val. per parą, televizija – 5 val. per parą (*praimtaimo* metu). Nepaisant rimto investavimo į švietimą, velsiečių kalbos vartojimas mažėja: teigiama, kad dabar Velse ją vartoja 70 proc. gyventojų. Besimokantieji gali asimiliuotis su velsietiška kalbančiais tik tam tikrose vietovėse, kitur velsiečių kalbai didžiulę įtaką daro anglų kalba. Velsiečių kalba turi galimybę išlikti, bet mūšis dar nelaimėtas.

Kokia, Jūsų nuomone, mažumų kalbų situacija visoje Europoje?

Kiekviena situacija unikali. Nelabai prasminga ir apibendrinti. Pavyzdžiui, karaimų kalba beveik mirusi, – labai nedaug gimtakalbių, ypač jaunų, dabar tai mažytė bendruomenė. Kažin ar galėčiau ją pavadinti stabilia? Buvau Trakuose vieną 1998-ųjų popietę. Neišgirdau nė vieno karaimiško žodžio.

Sakyčiau, neo-kalbėtojų fenomenas yra didžiausia problema, su kuria susiduria mažiau naudojamos kalbos: kiekvieną smarkiai metropoliteno įtaką patiriančią kalbą lydi kohortos neo-kalbėtojų, kurie naudojami dominuojančios kalbos fonetika, sintakse, frazeologija. Bet jų leksikonas dažnai nenatūraliai puristinis, todėl spontaniškas neo-kalbėtojų bendravimas tam pa sudėtingas, o dažnai praktikoje ir neįgyvendinamas.

Tai nėra gimtosios kalbos gaivinimas. Tai – labai skirtinga, neryžtinga, nuskurdusi ir nenatūraliai puristinė grėsmingos kalbos versija, kuri yra stipriai suderinta visais lygmenimis, išskyrus leksinę dominuojančios metropolijos kalbą. Nieko nuostabaus, kad dauguma gimtakalbių nesižavi tokiais pastangomis. Be to, aktyvistų sluoksniuose yra ideologinis, autoritarinis tabu prieš bet kokią konstruktyvią kritiką dėl besimokančiųjų kalbos kokybės. Todėl beveik neįmanoma šią problemą rimtai išspręsti.

Panašu, kad, pradėjus nykti tradicinių kalbų bendruomenių gyvybingumui, tampa vis sunkiau.

Kas Jūs labiau – akademikas ar praktikas, dirbęs net oficialiu vertėju Jungtinėse Tautose ir UNESCO?

Po kalbų studijų universitete dirbau Bretanėje, mokiau anglų, studijavau bretonų. Tuomet gyvenau gausiai bretoniškai kalbančių žmonių vietovėje.

Prie Jungtinių Tautų prisijungiau 1988-aisiais, pirmiausia Bagdade. 1994 m. Paryžiuje tapau UNESCO vertėju, be to, generalinės konferencijos įrašų vyriausiojo redaktoriumi visomis šešiomis darbinėmis kalbomis: anglų, prancūzų, ispanų, rusų, arabų, kinų.

Kokias kalbas mokate?

Laisvai: anglų (gimtoji kalba), prancūzų, bretonų, velsiečių, vokiečių, švedų, rusų, arabų. Taip pat galiu skaityti: portugališkai, ispaniškai, itališkai, lenkiškai, serbiškai-kroatiškai, slovakiškai, ukrainietišškai, norvegiškai, daniškai, olandiškai, airiškai.

Ar vis dar mokotės naujų kalbų?

Taip, dabar mokausi gruzinų, hebrajų (šiuolaikinę ir senąją), graikų (šiuolaikinę ir senąją), persų, tibetiečių, hindi, urdu, turkų, indoneziečių kalbų. Šiek tiek – malajalių, kinų. Mąstau apie amharų, ge'ez, armėnų kalbas.

Ką patartumėte besimokantiems ir pritrūkusiems motyvacijos?

Kadangi yra internetas, viskas gana paprasta: ir tekstus, ir audiovizualinę mediją rasti lengva. Jei kalba neturi reikšmingo prisistatymo internete ir neturite galimybės gyventi tarp gimtakalbių, kokia prasmė tokios kalbos mokytis?

Nėra magiško atsakymo, kuris motyvuotų. Jei nėra motyvacijos, pamirškite kalbų mokymąsi, darykite ką nors, kas labiau patinka. Jūs NEPRI-VALOTE mokytis jokių kalbų...

Kokias kalbas mokytis buvo sunkiausia?

Gruzinų kalbos gramatika gana neįprasta, prireikė laiko, kol ją suvokiau. Nors šios kalbos nesusiję, bretonų struktūrinės analogijos buvo raktas į sudėtingą ir iš koto verčiančią kartvelų veiksmažodžių sistemą.

Sudėtingiausia kalboje stipri diglosija, – formali rašytinė kalba smarkiai skiriasi nuo šnekamosios. Taip yra su arabų, tibetiečių kalbomis. Klasikinė tibetiečių kalba vartojama vis rečiau, šiuolaikinė Lhasos tarpe paremta rašytinė tibetiečių kalba ją bando pakeisti, bet dėl daugybės labai skirtingų dialektų tai ne itin puikiai sekasi.

Rekomenduoju tokias diglosiškas kalbas (turiu didelę patirtį su arabų kalba) mokantis štai ką: nekovokite su tuo, priimkite kalbos situaciją tokią, kokia yra. Mokykitės abiejų atmainų, formalios ir neformalios, atskirai. Blogiausia – tai sukurta sau kalbos vizija ir reikalavimas rasti „visiems tinkantį“ sprendimą. Tiesiog to nėra. Priimkite kalbą jos pačios sąlygomis!

Ačiū!

Į sveikatą!

**ARVYDAS JUOZAITIS:
„VIDUTINIO LIETUVIO POŽIŪRIS Į LATVIJĄ TOKS,
TARSI LATVIŲ VISAI NEBŪTŲ“**

Devynioliktoji rašytojo, diplomato, politiko, filosofijos daktaro Arvydo Juozaičio (g. 1956) knyga skirta Latvijai, Rygai. Grožinės publicistikos leidinys suskirstytas į 24 skyrius – vigilijas, tad bet kurį skyrių galime atsiversti bet kuriuo paros metu (lot. vigilia – budėjimas, budrumas, pažodžiui – išvakarės; žymesnių katalikų bažnyčios švenčių išvakarių diena, turinti savo specialią liturgiją; Lenkijoje Wigilia – mūsų Kūčių atitikmuo). „Livonija – tarsi Atlantida“, – tokia vigilija pradedama daugiau kaip 400 puslapių knyga. „Kada Latvija prasidėjo? Gal žlugus Livonijai, kai susiformavo trys atskiros teritorijos? Sakoma, po kelių šimtmečių jos tapo latvių žemėmis – Žiemgala, Kuržeme, Vidžeme ir Latgala. Gal tikrai pradžia – tai 1562 metai, kai Lietuvos didysis kancleris Mikalojus Radvila Juodasis padėjo istorinę tašką Rygos pilyje? (...) Latvijos istorija – lyg legendomis apipinta Atlantida“ (p. 9-10).

Pasak A. Juozaičio, Ryga – niekieno civilizacija, nes ji būdavo tarsi per einamasis prizas, valdyta vokiečių, švedų, rusų, lietuvių, lenkų. Andrejo Pumpuro epas „Lačplēsis“ (1888) aprašė tris tikroves: praeitį, dabartį ir ateitį. „Atrodo, žemė čia bejėgė, tačiau civilizacija – galinga. Rygoje susiliečia, susitinka, susimezga trys pagrindinės latvių žemės: Vidžemė, Kuržemė ir Žiemgala. Susitinka ir virsta kažkuo trečiu – Latvija“ (p. 11). Latvijos kolonizacija prasidėjo, kai 1200 m. iš Brėmeno su 1500 piligrimų 23 laivais atplaukė vyskupas Albertas von Buxhoevedenas (1165-1229), įkalė į žemę kryžių ir ištare: „Čia bus mūsų Ryga“ (p. 13). Po pralaimėjimo Saulės mūšyje 1236 m. kryžiuočiai įkūrė Livonijos ordiną. „Livonija tebemeta šešėlį ant šiandieninės Latvijos. Tebemeta ir ant Rusijos“ (p. 18).

A. Juozaičio pasakojimas sklandus, tarsi hipnotizuoja. Knygoje daug informacijos, bet tai nekliudo suvokti esmę – Latvija yra kur kas sudėtingesnė nei bet kada manėme (jei išvis ką nors manėme). Tai nėra tiesiog mūsų „brailiukai“, kaip nuvalkiota fraze tapo įprasta vadinti latvius. Anot A. Juozaičio, latviams svarbiausi trys dalykai – laimė, daina ir svajonė („laime, dziesma un sapnis“, p. 59). Karaliui Mindaugui karūną nukalė latvių auksakaliai. „Regis, seniai galėjome būti viena plačiašakė tauta, viena valstybė – ar ne to troško ir mūsų bendri protėviai?“ (p. 257)

Arvydo Juozaičio atsakymai į klausimus; interviu darytas 2011 m.

Kodėl vigilijos?

Vigilijos – iš E.T.A. Hofmano kūrybos, kai dirbau jo mieste Kionigsberge ir skaičiau jo „Auksinį ąsoť“. Tai būdravimai. Arba bažnytiškai – rarotai, naktinės maldos. Lenkai Wigilkom vadina Kūčias – „laukimas“. Tai improvizavimas pasirinkta tema.

Beje, buvo ir Rembrandto šedevras „Nakties vigilija“ (De Nachtwacht, 1642). 24 vigilijos yra skirtos visos paros budėjimui, sargybai, nenuilstančiam budrumui, kurio mums (ir latviams) trūksta, kad neišnyktume.

Knygoje „Ryga – niekieno civilizacija“ įdomiai ir išsamiai pasakojate apie mums artimą, bet tuo pačiu tolimą Latviją ir jos sostinę. Ne iš karto į akis krinta, kad Rygą išskiriate kaip atskirą fenomeną, tarsi ir susijusį, ir nesusijusį su Latvija. Kas Jums Ryga ir Latvija? Kokias jas pamatėte per pastaruosius kelerius metus, gyvendamas Rygoje, išmokęs latvių kalbos?

Rygoje įsikūriau 2009 m. sausio pabaigoje. Tuo tarpu metų metus Rygos šešėlis augo ir augo, vadinasi, ji artėjo. Su šeima kone kiekvieną vasarą ilsėdavomės savaite Jūrmaloje, o ne Palangoje ar Nidoje, Velykų švenčių atvažiuodavome į Rygą, kelis Naujuosius sutikome Rygoje. Žodžiu, miestas, prieš apsigyvenant jame, manyje jau buvo tapęs Miestu. Paslaptimi, kurią aistringai geidžiau įminti. Tiesa, latvių kalbos ėmiau mokytis *pašmācība*, kaip sako latviai (savarankiškai), dar būdamas Karaliaučiuje – per internetą klausiausi Latvijos radijo. Beje, kitados, žalioje jaunystėje, lygiai taip pat mokiausi ir anglų kalbos – klausydamas BBC.

Kas paskatino ryžtis tyrinėti, kaip daugeliui paviršutiniškai atrodo, artimą tautą, civilizaciją, kultūrą, apie kurią „visi ir taip viską žinome“ (kaip paaiškėjo, toli gražu)? Jūsų knyga tapo puikia atsvara gausiems lietuvių „tyrinėjimams“ (knygose ir per TV), skirtiems Filipinams, Afrikai, Amerikai, Indijai, Kinijai ir kitoms šalims, civilizacijoms. Juk nepažįstame nei latvių, nei estų?

Vidutinio lietuivio požiūris į Latviją toks, tarsi latvių visai nebūtų. Net nesusimąstydami daugelis be jokio gėdos jausmo vyksta į Rygą ir ima kalbėti rusiškai – jokios bėdos! Jaunimas bando laužyti liežuvį angliškai – ir vėl nieko baisaus. Tarsi nieko baisaus. O iš tikrųjų – tragedija, švelniai tariant. Toks kultūros aruodas, tokia graži kalba, kone broliai – o kalbamės pirštais ir per tarpines kalbas. Viena mano bičiulė sako: „Tik Latvijoje pajuntu, kad esu baltė“. Būtent taip ir yra: latviai leidžia pažvelgti į save iš šalies kaip jokia kita tauta, latviai praveria mūsų langą į mūsų pačių sielą. Mes gerokai skurdesni kaip lietuviai be latvių kalbos – tą pajutau, ėmęs suprasti saki-

nus, o ne vien paskirus žodžius. Ir tada nudiegė baisi gėda: kaip šitaip? Ar galima taip gyventi – akiai, užtrenkus langus į save? Mes neturime ir neturėsime geresnių kaimynų-brolių už latvius. Dauguma pasaulio tautų aukso kalnus duotų, kad turėtų tokį kaimyną. O mes?

Prieš „Rygą“ pasirodė Jūsų knyga, skirta Karaliaučiai/Kaliningradui/Kionigsbergui/Twanxtai. Turėjote progą susipažinti su vietovėmis, kurios kadaise buvo baltiškos. Ar, apmąstęs Prūsijos, Lietuvos, Latvijos likimą, priėjote prie kokios nors išvados? Kokia civilizacija yra Lietuva? Ar jai gresia pavojus išnykti?

Jeigu kris Latvijos-Rygos civilizacija, krisime ir mes. Gal kokius keliasdešimt metų pagyvuliuosime, ir galas. Lietuvos. O kad Latvija ant prarajos krašto, mato dabar jau ir plika akis. Ką sako preliminarūs surašymo duomenys? Belikę 1,9 mln. gyventojų. Ir jų amžiaus vidurkis gerokai per 40. Vadinas, po 20 metų nebebus nė milijono. Lietuvos skaičiai apgaulingai geresni, o iš tikro – skiria mus tik tie užburti 20 metų. Mes jau šiandien gyvename gaudžiančioje tuštumoje. Kai tuo tarpu pasaulis rėkia: duokite naujų gyvenimo erdvių! Baltijos pakrantė – puikus taikinyš Šiaurės Afrikos imigrantams, ir Europos Sąjunga juos čia nukreips, ilgai laukti neteks. Tada jau viskas – galas visoms Dainų šventėms ir baltiškai tapatybei. Dievo dovana pasauliui – mūsų gentys ir mūsų kultūra, sanskritą saugojusi bendra baltų prokalbė – po peiliu. Prūsų keliu išeisime. O iki tai nutiks... Ką čia kalbėti: mūsų jaunimo daugumai jau dabar nieko nebereikia – tik pramogų ir „pasaulio pažinimo“. Jokio žemės jausmo, savigarbos, jokio gyvybės-gimdymo instinkto. Vienetai kažką dar gins, kaip paskutinieji mohikanai, tuo ir baigsime savo 4000 metų istoriją.

„Respublikoje“ ir kitur savo esė esate rašęs, kad Lietuvos žemė iš mūsų, atleiskite už žodį, nachališkai atiminėjama, per tarpininkus – išdavikus lietuvius – supirkinėjama godžių užsieniečių, kurie vėliau, mosuodami nuosavybės dokumentais, taps tarsi mūsų vergvaldžiais. Ar situacija beviltiška? Ar matote kokias nors išeitis?

Tauta gyva tik bendru tikėjimu. Dabar tą tikėjimą išmuša „globalizmo religija“, kuri yra fizinės prigimties, nes liudija viena: judėkime. Mums neduotas Raštas, Biblija – kaip raštas. Lietuvius išgelbėjo tik viena religija – begalinė ištikimybė žemei. Kabinimasis į žemę kaip į Bibliją. Net kai ji buvo vergvaldžio (to paties sulenkėjusio lietuvio) rankose. Dabar paskutinis mūsų šansas – taip pat žemė. Negalima paleisti jos iš rankų. Negalima leisti jos parduoti užsieniečiams. Reikia visais įmanomais būdais priešintis.

Seimas turi priimti įstatymą, kad Lietuvos žemė – tik Lietuvos piliečiams. Jokia Europos Sąjunga mūsų tvirtovėje – ne teisėjas. Sakote, neleis? Kas neleis tautai likti gyvai? ES komisariatas? Malta, ES narė, iki šių metų gegužės 29 dienos draudė ištuoką. Tik pagalvokime! Kai Europa seniai kraustosi iš proto dėl „vienalyčių santuokų“ (penkios valstybės jas įteisino), kai moralinis pasileidimas ant kiekvieno kampo, viena iš ES šalių – iki šių metų retrogradė? Tokia tamsybininkė? Laikėsi Malta ilgai. Bet globalizmas ir ją pagrauzė. Išvakarėse 40 proc. dar buvo neapsisprendę, kaip balsuoti... Taip ir mums likęs paskutinis šansas – referendumas. Jeigu Seimas neuždraus žemės pardavimo užsieniečiams. Referendumo rezultatų negalės paneigti joks ES komisaras ar parlamentas. Svarbiausiu, savo gyvybės ir mirties klausimu mes turime patys tarti savo žodį. Jeigu nutarsime pasilaidoti – tai patys. Bent jau būtų garbinga.

Grįžtant prie Latvijos, esu pastebėjęs, kad daug gražaus latvių jaunimo, o ir vyresni žmonės (pvz., įsiminė muzikologas dr. Valdis Muktupavelas) gerai moka lietuviškai. Lietuvoje labai nedaug kas moka latvių kalbą. Nejaug latviai mums neįdomūs, o mes jiems – įdomūs?

Gal bus naujiena, tačiau lietuviai latviškai kalba dažniau negu latviai lietuviškai. Rygoje prigūžėję daug lietuvių verslininkų, ir daugelis kalba latviškai. Privačių bankų asociacijos prezidentas – lietuvis Teodoras Tverijonas, baigęs finansų specialybę Rygos universitete (atsiūstas komunizmo laikais mainų reikalu ir užsilikęs). Knygoje daugumą lietuvių latviškumo reiškinių aprašau. Žinoma, lietuviška arogancija išlieka, ji gerokai trukdo mokytis kalbos.

Jei atmestume „civilizacinius“ (technologinius) panašumus, kuo panašios ir kuo skiriasi latvio ir lietuvio esatys, mentalitetai, požiūris į gyvenimą? Save mėgstame tituluoti paskutiniais pagonimis, bet „Romuva“ išlieka nepripažinta valstybė, tuo tarpu *dievturiai*, jei neklystu, Latvijoje yra pripažinti. Gal vis dėlto Latvija, o ne Lietuva, yra paskutinė pagonybės (baltų tikėjimo) citadelė?

Dievturių pripažinimas – marginalinis reiškinys, jie neturi religinių-konstitucinių išskirtinumo teisių. Kita vertus, reikia suprasti, kad Latvijos religijos labiau pasaulietinio pobūdžio, čia neišdildomą įtaką padarė Evangelijos-Liuterio tikyba, protestantizmas. Ir dar – „brolių draugijos“, įsimitusios į latvių žemes XVIII a., subujojusios Vidžemėje XIX a. Net ortodoksai čia meldžiasi latvių tarme, latviškai skamba „liturgija“. Pagonybei vieta lieka, tačiau dėl hierarchijos stygiaus ji neatkuriama. Tai vienas iš

įrodymų, kaip – istoriškai pralaimėjus – nieko nebegali padaryti. Net labai norint. Labai pamokantis mums pavyzdys.

Ar po išsamaus Latvijos tyrinėjimo žengsite žingsnį toliau, į Estiją? O galbūt į kitą pusę? Kokie kūrybiniai planai, jei ne paslaptis?

Lietuviams dar reikėtų parašyti vieną knygą – apie Minsko-gudų civilizaciją. Ji pavojingai pulsuoja ant mūsų sienų. Bet aš to nebepadarysiu. Iš Rygos neketinu niekur keltis dėl ... kūrybos sumetimų. Čia radau užtekę *Lielie kapi*-Didžiųjų kapų šešėlyje. Ryga tapo darbo kabinetu, kurį, kiek juokais, lyginu su J. Jablonskio užkampiu Gardine. Iš čia manęs niekas netikėtai neištraukia į renginį, knygos pristatymą, diskusiją, laidotuves ar TV, radiją. Galiu dirbti, atsidėjęs savo šventam reikalui, sumanymams. Dabar tai – istorinės dramos.

Argumentuotai kritikuojate žemyn besiritančią Vakarų civilizaciją, kurią baigia nusmukdyti GMO, homoseksualizmas, bandymas visus suvienodinti pagal virtualų ES kurpalį ir kiti dalykai, kurie neskatina tautiškumo. Ką prognozuotumėte Vakarams? Ar juos ištiks daugelio senovės civilizacijų likimas dėl jų pačių kaltės? Ar mes (ir latviai) turime šansą išlikti, nebūti galutinai suvakarietinti? Kaip tai padaryti?

Ką čia bepridursi prie to, ką jau pasakė Jonas Paulius II: nūdienė Vakarų civilizacija – „mirties civilizacija“. Kaip išlikti? Mažais lopinėliais. Lietuvos draudimu parduoti savo žemes užsieniečiams.

2011 m. birželio 7 d. savo metinėje ataskaitoje Prezidentė Dalia Grybauskaitė sakė: „Kyšis, piktnaudžiavimas tarnyba, korupcinė veika – tai sandoriai, kuriuose dalyvauja mažiausiai dvi šalys. Tai reiškiniai, kurie gali egzistuoti tol, kol mes – visuomenė – tą pakenčiame. Padėtis ims keistis tik tuomet, kai visuomenės nepakantumo koncentracija pasieks kritinę ribą.“ Tačiau šios frazės tėra situacijos redukavimas *ad absurdum*. Juk visi puikiai supranta, kad visuomenė nepasikeis, kad Lietuva – „švogerių kraštas“, ir tai nesunkiai pastebi mūsų netolimi didieji kaimynai. Kokia situacija Latvijoje?

Būtent tą patį kiek anksčiau, 2011 m. gegužės 28 d. vakarą, šaliai (per TV ir radiją) pasakė ir Latvijos prezidentas Valdis Zatleras. Pasakė ir paskelbė referendumą dėl Seimo paleidimo. Demokratija privatizuojama, oligarchai smaugia visus, sakė jis, ir kiek vėliau įvardino latvių oligarchus. Ne rusų (kurių Latvijoje daugiau negu latvių). Ir tai sudaro skirtumą. Sudaro dvigubos moralės pamatą: geriau savi vagys negu rusų vagys. Tai tragiška

padėtis, kone be išeities. Bet šiaip ar taip moralinis žingsnis įmanomas, jis nuskaidrina, suteikia viltį, kai žmogus jį žengia sau nenaudinga kryptimi. V. Zatlerio dėl šio žingsnio Seimas nebeišrinko prezidentu antrai kadencijai, bet jis – tikrasis, o ne tariamas vilties prezidentas. Nors ir buvo visus ketverius metus neryžtingas, bet – atėjo valanda. Tūkstančiams suteikė vilties, kad dar ne viskas prarasta. Nors mirti galima stovint.

Kaip vertinate, Pats buvęs diplomatu, diplomatinį debošą, sukeltą Antano Valionio?

Deja, A. Valionis pasielgė kaip arogantiškiausias lietuvis. Ir kvailas lietuvis, labai gaila. Tai ir chamizmas, ir aklumas. Laimė, Prezidentė D. Grybauskaitė žaibiškai sureagavo. A. Valionis buvo priverstas atsistatydinti, ir latviai mirtinai neįsižeidė. O juk tokie demaršai būna karų dingstys. To dar netrūko – įžeisti latvius tą šventą dieną, kai jie pagaliau susilaukė ilgai laukto prezidento žingsnio. Ir pravirko iš laimės (per 70 proc. tą naktį užmigo laimingi). Tokie pareiškimai nubraukia dešimtmečius. Po šių buvusio Lietuvos Užsienio reikalų ministerijos vadovo „išminties“ perlų mūsų šią kalbą būtų galima užbraukti. Tai paliudija, kas mus valdo. Jokio brangiausio kaimyno kultūros pažinimo (vadinasi, ir sava labai žema), jokio supratimo, kas yra mūsų istorija, psichologija. Beje, į Latviją negalima skirti latvių kalbos nemokančio pasiuntinio.

Ar pagalvojate apie politiko karjerą Lietuvoje ar Latvijoje. O gal mielesnė stebėtojo, publicisto, filosofo duona?

Aš visą gyvenimą vaduojuosi iš politikos. Ne visuomet pavyksta. Laimė, rašymo aistra, lydėjusi nuo paauglystės, pagaliau įveikė visas kliūtis.

APIE VIS LABIAU LIETUVOJE IR PASAULYJE POPULIARĖJANČIĄ KINŲ KALBĄ IR KALBINĘ SITUACIJĄ KINIJOJE

Pokalbis su Konfucijaus instituto direktoriumi Baliu ASTRAUSKU

Esate Konfucijaus instituto vadovas. Kiek žinau, ši institucija rūpinasi kinų kalbos sklaida. Kiek plačiai tiek Lietuvoje, tiek pasaulyje populiarėja kinų (mandarinų) kalbos mokymasis? Kiek žmonių vidutiniškai (Lietuvoje, pasaulyje) per metus laiko HSK egzaminus?

Kinų kalbos populiarumas nuosekliai auga, šiandien jau nemažai Lietuvos didžiųjų įmonių, dirbančių tarptautinėje rinkoje, turi savo kinų kalbos specialistus; pasaulyje (tiek Vakaruose, tiek ir, tarkim, Rusijoje ar Azijos valstybėse) ši tendencija pastebima jau seniai. Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto, Azijos ir transkultūrinių studijų institutas (buvęs Orientalistikos centras), anksčiau bakalauro studijoms kas antrus metus priimdavęs vos po 10 sinologijos krypties studentų, pastaraisiais metais kasmet priima po maždaug 25 studentus, tad kinų kultūrą ir kalbą studijuojančių žmonių srautai pastarųjų dešimties metų bėgyje išaugo daugiau nei dvigubai. Konfucijaus institutas taip pat nuolat sulaukia stabilaus kiekio norinčių kinų kalbos įgūdžius patobulinti žmonių, kinų kalbos mokoma ir virš dešimties Lietuvos gimnazijų ir progimnazijų. Tad mokančių ar besimokančių kinų kalbos lietuvių skaičius nuolat auga, o su juo auga ir bendro išprusimo, nusimanymo apie kinų kultūrą, visuomenę ar Kiniją kaip valstybę lygis.

Kalbant apie HSK egzaminus, kasmet Lietuvoje bendras laikančiųjų skaičius būna artimas šimtui. Tikslių duomenų apie laikančiųjų pasaulyje skaičių neturiu, bet esu matęs duomenis, kad kasmet šį egzaminą laiko apie 2 milijonus žmonių.

Kinija – viena galingiausių pasaulio ekonomikų, joje taip pat gyvena daugybė įvairių tautų, kalbančių, *Ethnologue* duomenimis, maždaug trimis šimtais kalbų, iš kurių daugiausia kalbėtojų turi mongolų, tibetiečių, žuangų kalbos. Kokia Kinijos kalbų politika? Kokia mažumos kalbų situacija? Ar jomis kalbantieji turi pakankamai geras sąlygas mokytis gimtosios kalbos? Klausiu, nes spaudoje vis pasirodo pranešimų, kad

esą tibetiečiams, mongolams, galbūt ir uigūrams neleidžiama mokytis jų gimtųjų kalbų. Ar tai gali būti tiesa?

Paprastas atsakymas būtų, kad Kinijos kalbų politika yra užtikrinti ir stiprinti bendrinės kinų kalbos (arba mandarinų, nors šis terminas ne visai tikslus) vartojimą viešojoje erdvėje, ir ši politika turi tendenciją metai iš metų vis griežtėti. Etninių mažumų kalbų vartojimas viešojoje erdvėje valdžios diskurse laikomas ypatinga privilegija, skirta išimtinai tik autonominiams administraciniais vienetams (pvz., Sindziango uigūrų autonominis regionas), kur gatvėse matomos dvikalbės lentelės kinų ir minimo autonominio vieneto dominuojančios etninės mažumos kalba. Tokio regiono dominuojančiosios etninės mažumos vaikai turi teisę rinktis lankyti kinakalbę mokyklą, ar mokyklą, kur mokoma etninės mažumos kalba. Suponuojama, kad etninės mažumos lyg ir turėtų jausti dėkingumą valdžiai dėl tokių „ypatingų“ privilegijų. Savaime aišku, etninės mažumos Kinijoje yra labai nevienalytės, tad ir minėtasis „dėkingumas“ yra labai nevienodas. Didelė problema – nedarbas, t. y. bet kurios vietinės kitos nei bendrinė kinų mandarinų kalba mokėjimas darbo rinkoje retai kada teikia naudą, o nekiniškoje mokykloje mokytis asmenys dažnai nevaldo bendrinės kinų kalbos žemyninės Kinijos vidaus rinkos sąlygų reikalaujamu lygiu. Kitaip tariant, etninių, pvz., mongolų tėvai susiduria su dilema – leisti savo vaikui išlaikyti savo protėvių kalbą ir kultūrą, ar negyventi skurde. Deja, tai reiškia, kad nemaža dalis etninių mažumų kiniškai kalba geriau nei savo gimtąja kalba, kuria tegali tik palaikyti pokalbį būtinėmis temomis. Tas pats pasakytina ir apie hanius ir didžiąją dalį kinų kalbos dialektų. Kaip tam tikrą išimtį išskirčiau Kinijos korėjiečius, kurie būtent dėl Pietų Korėjos ekonominio bumo yra itin suinteresuoti mokėti tiek kiniškai, tiek korėjietiškai, kas jiems atveria milžiniškas verslo ir karjeros galimybes. Todėl korėjiečiai yra viena turtingiausių ir viena stipriausiai savo etninę kultūrą puoselėjančių Kinijoje gyvenančių etninių mažumų grupių.

O kuo skiriasi kinų mandarinų ir bendrinė kinų kalba?

Visų pirma yra tam tikro netapatumo su terminais kinų kalboje, t. y. kinų kalboje nėra tiesioginio Mandarin atitikmens. Bendrinė kinų kalba kiniškai – putonghua (plačiai paplitusi kalba), ir mandarinų dialektų grupė – guanhua (valdininkų kalba). Bet kinai nevartoja termino guanhua bendrinei kinų kalbai įvardyti, kaip kad anglų kalboje yra Mandarin. Guanhua šiandien vartojamas kaip plati kinų kalbos dialektų (dominuojančių šiaurės ir pietvakarių Kinijoje) grupė.

Kitaip tariant, mandarinų kalba savyje apima ir Pekino, ir Sičuanio, ir Šaansi, ir Gansu, ir daug kitų dialektų, tarp kurių skirtumai gan dideli?

Galbūt terminas „standartizuota mandarinų“ būtų tikslesnis, arba tiesiog galima sakyti „bendrinė kinų kalba“.

Kokių užsienio (ir galbūt – šalyje esančių) kalbų noriausiai mokosi patys kinai? Ar Kinijoje galima nesunkiai susikalbėti rusiškai, angliškai? Ar mandarinų kalbą moka visi?

Pagrindinė užsienio kalba Kinijoje – anglų. Ji visuotinai privaloma visų vidurinių mokyklų mokymo programose. Turtingesni kinai net veda savo vaikus į specializuotus vaikų darželius, kur mokoma anglų kalbos. Anglų kalbos mokėjimas Kinijoje siejamas su prestižu ir turtais, tad šios kalbos mokėjimas laikomas „investicija į ateitį“, visai kaip Vakaruose neretai su tuo siejamas kinų kalbos mokėjimas (iš čia ir anekdotai: „optimistai mokosi anglų, o realistai kinų“). Nežinau statistikos, bet kita kalba, itin populiari tarp jaunimo, yra korėjiečių. Net sakoma, kad daugiau kinų moka korėjiečių kalbą, nei pasaulyje yra pačių korėjiečių. Žinoma, tai Pietų Korėjos pop kultūros ir minkštosios galios pasekmė – korėjietiška pop muzika, TV serialai ar filmai žymiai populiariesni ir patrauklesni, ypač jaunesnei kinų auditorijai, nei kiniška produkcija (nors jos kokybė pastaruoju metu irgi pamažu auga). Ko gero, trečia populiariausia kalba yra japonų – nors čia irgi stiprų vaidmenį atlieka pop kultūros ir minkštosios galios faktorius. Mano supratimu, dauguma žmonių mokosi japonų „iš reikalo“ – dėl pragmatinių, karjeros sumetimų ar tiesiog todėl, kad universiteto studijų programa reikalauja pasirinkti antrą užsienio kalbą (po anglų), ir japonų kalbą daugelis kinų suvokia kaip „lengviausiai išmokstamą“ (panašiai kaip Lietuvoje yra su rusų kalba). Toliau populiarumo hierarchijoje neabejotinai yra prancūzų, po jos – rusų ir vokiečių kalbos (nežinau, kuri iš jų populiarsnė). Kitos populiarios kalbos: ispanų, arabų, italų, tailandiečių, vietnamiečių. Visų kitų kalbų mokosi nebent pavieniai asmenys.

Bendrinę kinų (mandarinų) kalbą moka beveik visi. Pats būdamas Kinijoje niekada nesusidūriau su situacija, kad koks nors kinas nesuprastų mandarinų, net jeigu jo/jos kalbos igūdžiai būdavo riboti. Žinoma, nesu buvęs visuose Kinijos kampeliuose, bet visur, kur važiuoja turistai, vietiniai ar užsieniečiai, visur įmanoma be problemų susikalbėti bendrine kinų kalba. Su užsienio kalbomis žymiai sudėtingiau. Naudingiausia užsienio kalba yra anglų, bet ir ja susikalbėti įmanoma tik jau itin dažnai užsieniečių lankomose vietose. Sakyčiau, neskaitant didžiųjų žemyninės Kinijos mies-

tų – Pekino, Šanchajaus ir Guangdžou – visur kitur rasti angliškai kalbančių žmonių gali būti sudėtinga. Susikalbėti rusiškai įmanoma kai kuriose vietose, kur verslas specialiai orientuotas į rusų turistus. Tai būtų Sanja kurortinis miestas Hainanio saloje, Beidaihe kurortas Hebėjaus provincijoje, Harbinas, Dalienas ir kiti didieji šiaurės rytų Kinijos miestai, ar pasienio su Rusija miestai, į kuriuos kaimynystėje gyvenantys rusai gali patekti be vizų. Kartais tokiose vietose net stovi prekybos centrai, skirti tik rusams (kinams draudžiama į juos net įeiti, gal todėl, kad ten parduodamos prekės be PVM).

Internetė besimokantieji kalbų dažnai diskutuoja, ar esama vienos kinų kalbos ir įvairių jos dialektų (pvz., kantoniečių, hakka, hokkien ir t. t.), ar vis dėlto tai atskiros kinų kalbos (Sinitic languages). Kaip yra iš tikrųjų? Kiek, mokant mandarinškai, galima suprasti, tarkim, kantoniečių arba hokkien kalbą (dialektus)?

Taip, išties yra daug diskusijų šiuo klausimu. Bet, mano supratimu, tai nebūtinai prieštaravimas. Skirstymas į kalbas ir dialektus, tarmes, patarmes, šnektas yra vakarietiško kategorijų aparato dalis. Ne visuomet riba tarp kalbos ir dialekto gali būti aiškiai nubrėžta. Neretai ši riba brėžiama politinės galios įrankiais. Juk yra sakoma: „Kalba – tai dialektas su kariuomene“. Tradiciškai Kinijoje nebuvo tokio skirstymo į kalbas ir dialektus, koks egzistuoja šiuolaikinėje lingvistikoje, o ir pati kinų kalba leidžia šia ir kitomis temomis kalbėti aptakiai. Kantoniečių, hakka, hokkien ir kiti minėti dialektai drąsiai galėtų būti laikomi atskiromis kalbomis. Nuo bendrinės kinų (mandarinų) kalbos tarimo, gramatikos ir žodyno skirtumai tokie dideli, kad tarpusavyje susikalbėti būtų neįmanoma. Galima būtų lyginti su slavų kalbomis – skirtumai tarp hakka ir hokkien ir mandarinų yra lyg skirtumai tarp rusų, lenkų ir kroatų kalbų, jeigu ne dar didesni. Kita vertus, kinų kalboje egzistuoja viena vieninga rašytinė kalba, kurioje naudojama mandarinų kalbos gramatika ir žodynas. Kad ir kokių kinų kalbos dialektu žmogus bekalbėtų, jis rašys standartizuota rašytine kinų kalba, pagal mandarinų kalbos sakinio struktūrą ir toks rašytinis tekstas be problemų bus suprantamas visiems raštingiems kinams, nepriklausomai nuo jų vartojamų dialektų. Kadangi egzistuoja tik viena (neskaitant tam tikrų retų išimčių, tarkim, bandymų sukurti rašytinę kantoniečių kalbos formą) rašytinė kinų kalbos forma, naudojama žmonių, kalbančių visais įmanomais kinų kalbos dialektais, tai leidžia kinų kalbą laikyti viena. Panaši situacija yra ir su vokiečių kalba, kurioje egzistuoja daugybė vienas nuo kito gan smarkiai

besiskiriančių dialektų, bet egzistuoja vieninga rašytinės kalbos forma, paremta Hochdeutsch. Skirtumas tas, kad kinų raštas iš esmės nėra fonetinis, tad kiniškas tekstas gali būti be problemų perskaitomas bet kuriuo kinų kalbos dialektu.

Ar Jums teko susipažinti su interneto platformomis, skirtomis mandarinų kalbos mokymuisi (Duolingo, Mondly, Memrise ir t. t.)? Kaip įvertintumėte jų lygį? Kokiomis priemonėmis norintysis išmokti gerai suprasti, kalbėti, skaityti kiniškai (B ar net C lygiu) turėtų naudotis? Ką labiausiai patartumėte? Kiek žinau, egzistuoja oficialios svetainės, nemokamai leidžiančios pasiruošti HSK egzaminams.

Esu naudojęs Duolingo, bet ne kinų kalbos mokymuisi, tad nelabai galiu ką pasakyti. Aš kinų kalbos mokiausi senamadiškai – universitete iš vadovėlių, vėliau du metus Kinijoje. Visa tai pastiprindavau savarankišku mokymuisi – imdavau popieriaus lapą ir tol jame rašydavau hieroglifus, kol atsimindavau. Taip pat itin padeda filmų, serialų, Youtube kanalų kinų kalba žiūrėjimas, knygų skaitymas. Ir, žinoma, reikia kuo daugiau bendrauti su žmonėmis.

Kiek laiko apytiksliai gali trukti aktyvus kinų kalbos mokymasis, kad žmogus pasiektų pakankamai neblogą (intermediate) lygį?

Priklauso nuo to, kiek laiko skiriama kalbos mokymuisi. Kaip sinologijos studentas, bakalauro studijų metu turėdavau 5 savaitines kinų kalbos paskaitas (10 akademinių valandų per savaitę), po poros metų studijų metams išvažiavau į Kinijos Šandongo pedagoginį universitetą. Po trejų metų tokių studijų jau turėjau tikrai gerą kinų kalbos lygį (maždaug B2). Po dar pusantrų metų išlaikiau aukščiausią, t. y. 6 HSK egzamino lygį. Bet turiu atkreipti dėmesį: kinų kalbos mokymasis užėmė didžiąją tuometinio gyvenimo dalį. Mokantis ne taip intensyviai tai gali užtrukti ir kelis kartus ilgiau.

Kokios perspektyvos veriasi išlaikiusiam HSK egzaminus? Ar Kinija siūlo nemokamų kalbos, kultūros, filosofijos studijų?

HSK egzaminas labiausiai reikalingas Kinijos valstybinei ar Konfucijaus instituto stipendijai gauti, arba norint Kinijoje studijuoti laipsnį suteikiančią studijų programą kinų kalba. Turint HSK 4-o arba 5-o lygio sertifikatą, jau galima studijuoti tam tikras bakalauro arba magistro studijų programas Kinijoje kinų kalba, o 6-o lygio sertifikatas atveria ir galimybes studijuoti doktorantūrą prestižiškiausiuose KLR universitetuose. Žinoma, HSK ser-

tifikatas gali turėti naudos ir įsidarbinant, nes jis parodo darbdaviui, ko vertos kandidato kinų kalbos žinios, nors ir neteko girdėti, kad Lietuvoje koks darbdavys šio sertifikato reikalautų.

Grižkime prie kalbų politikos Kinijoje. Ar, norėdamas mokytis vienos iš trijų šimtų joje esančių kalbų ir kalbelių, galiu lengvai rasti pakankamai informacijos apie jas, vadovėlių, žodynų, audio kursų ir t. t.? Jei taip, kur?

Nėra lengva. Aš pats studijų metais šiek tiek mokiausi tibetiečių kalbos, resursų pasirinkimas buvo tikrai itin skurdus. Buvo pora elektroninių žodynų, deja, ženkliai atsiliekančių savo kokybe nuo kinų ar japonų kalbų žodynų. Tuo metu net Windows operacinės sistemos neturėjo iš anksto įdiegto tibetiečių rašmenų šrifto, nors visų didžiųjų Azijos kalbų rašmenys jau būdavo įdiegti iš anksto. Šiandien situacija turėtų būti nors truputėlį geresnė. Vis dėlto tibetologijos studijos tiek Vakaruose, tiek apskritai visame pasaulyje yra dar palyginti neblogai išvystytos. Nėra ko lyginti, pvz., su hmongų, nuosių, yao ar oročėnų kalbomis. O kalbant apie kinų kalbos dialektus... Nesu tikras, ar egzistuoja bent kokių vadovėlių nors ir kinų kalba.

Koks Jūsų kelias į Kinijos kultūrą?

Mano kelias į kinų kultūrą prasidėjo įstojus į Azijos studijų, sinologijos krypties bakalauro programą Vilniaus universiteto tuometiniame Orientalistikos centre. Iki tol domėjausi pačiomis įvairiausiomis kultūromis, istorija, literatūra, kažkiek filosofija ir religijomis, Kinijos kažkaip neišskyrčiau. Mane itin traukė kalbos, vartojančios nelotyniškus rašmenis ir iš jų kiniški hieroglifai pasirodė patys įdomiausi, paslaptiniausi. Svajodavau, kaip būtų nuostabu suprasti, ką jie reiškia, gebėti perskaityti šį raštą. Galbūt tai ir buvo esminis impulsas, paskatinęs baigus 12 klasių stoti į sinologiją. Ir niekada nesu dėl šio sprendimo pasigailėjęs.

Kokia Kinijos nykstančių kalbų gelbėjimo strategija?

Visos kalbos Kinijoje yra daugiau ar mažiau aktyviai tyrinėjamos, vietos regionai neretai išnaudoja jiems būdingas kalbas ar dialektus turistiniams, reklaminiais ar vietinio identiteto konstravimo tikslais. Vietinės kalbos puoselėjamos kaip kultūrinio paveldo dalis. Deja, bet galimybių organizuoti kalbų vartojimui ir skleidimuisi nėra labai daug. Kaip jau minėjau, galimybės vartoti kitas nei bendrinė kinų kalbas viešojoje erdvėje yra itin ribotos.

Ačiū.

400 ŽODŽIŲ PASLAPTIS

Į klausimus atsako kalbininkas, tautosakininkas, vertėjas,
lituanistikos bei finougristikos specialistas
prof. Stasys SKRODENIS (2012 09 08)

Gerbiamas profesoriau, kaip tapote suomių kalbos ir kultūros tyrinėtoju? Kuo patraukė Suomija, kas atvedė į šį kelią?

Ką betyrinėtumei – suomių, estų, karelių, vepsių ar kitų finougrų tautų kultūrą, kalbas – visa tai yra finougristika.

Su suomių kalba susidūriau 1957 m. Bet apie Suomiją kai ką žinojau iš anksčiau. Dar vidurinėje mokykloje kažkokiam sename leidinyje perskaičiau, kad buvo toks suomis Niemi, kuris išmoko lietuviškai, buvo atvykęs į Lietuvą ir domėjosi lietuvių liaudies dainomis. Juk tai labai įdomu. Universitete dėstytojas taip pat truputį kalbėjo apie jį, paskui – nežinau, kokių tikslu – paskaičiau „Kalevalą“, nors, prisipažinsiu, ten daug ko nesupratau.

Dėl kalbos. Mane nuo vaikystės traukė svetimas žodis. Mokykloje šalia gimtosios žemaičių kalbos išmokau lietuvių, rusų kalbas. Norėjau išmokti lenkiškai (mat mano bobutė buvo bajorų kilmės ir mokėjo lenkiškai), bet nebuvo kas padėtų. Dar mokykloje savarankiškai mėginau mokytis vokiečių kalbos, tik nelabai sėkmingai. Universitete ėmiausi esperanto, paskui latvių kalbos, o kad pramokčiau lenkų, specialiai pasiėmiau docentės Meilės Lukšienės pasiūlytą temą „Literatūros dalykai žurnale „Tygodnik Wileński“ (1818–1822)“. Tas pastangas lėmė ir noras perskaityti lenkiškus savo „kaimyno“ Dionizo Poškos raštus (gimiau jo buvusio dvaro baudžiauninko troboje, dirbau D. Poškos dvaro žemę ir Baublius mačiau iš kiemo). Taigi būta vadinamojo parapiinio patriotizmo. 1956 m. su Vilniaus universiteto ansambliu (grojau birbyne) gastroliavome Taline, ten susipažinau su estais, o aplinka man pasirodė tokia miela ir prasminga, kad grįžęs ėmiausi mokytis estų kalbos. Šiaip ar taip, visą laiką mane traukė į šiaurę. 1957 m. Maskvoje vyko VI pasaulinis jaunimo festivalis, kuriame dalyvavo Vilniaus universiteto dainų ir šokių ansamblis. Viename delegacijų susitikime su suomiiais susipažinau su dviem suomėmis ir viena man grįžusi atsiuntė atviruką su dviem sakiniukais suomių kalba. Reikėjo išsiversti. Taip ir prasidėjo draugystė su suomių kalba. Kurį laiką mes susirašinėjome – ji rašė suomiškai, o aš angliškai. Mokymasis buvo primityvus, nes neturėjau vado-

vėlio, tik „Suomių–rusų kalbų žodyno“ trumpą gramatikos tekstą. Pradžia buvo padaryta, bet paskui kuriam laikui suomių kalbą atidėjau, kai rašiau disertaciją. Nors disertacija „Lietuvių kalendorinių apeigų tautosaka“ buvo lyginamoji, suomiškos medžiagos nepanaudojau, nes neturėjau literatūros, tik estų. Tame darbe vyravo slavų kalbos – be rusų kalbos, – ukrainiečių, baltarusių, lenkų, čekų, bulgarų, žinoma, latvių, anglų, vokiečių. 1968 m. grįžau prie suomių kalbos ir jau visam laikui. Suomių mokslinių leidinių ėmiau gauti, kai 1975 m. buvau priimtas į Suomių literatūros draugiją nariu korespondentu. Aišku, ne visas knygas, nes kai ką tarybinė cenzūra sulaikydavo. 1992 m. tapau ir „Kalevalos“ draugijos nariu.

Esate vienas iš nedaugelio Lietuvos mokslininkų, išmanančių suomių kalbą ir kultūrą. Kodėl mūsųose tai nepopuliariu, nejaugi Lietuvai Suomija neįdomi?

Pokario metais Lietuva neturėjo jokių ryšių su Suomija. XX a. 7–9 deš., ko gero, vienintelis tiesiogiai tyriau Lietuvos ir Suomijos kultūrinius, literatūrinius ir šiek tiek politinius ryšius. Antroji mano disertacija „Baltai ir jų šiaurės kaimynai“ (1989) buvo iš šios srities.

Lietuva yra tokia šalis, kuri, ypač po Atgimimo 1990 m., labiausiai pripažino tik JAV. Kaimynės nesulaukė dėmesio. Antai apie 1991 m. mūsų spaudoje kai kurie žurnalistai, remdamiesi tuometinėmis Sovietų sąjungos neigiamomis nuostatomis Suomijos atžvilgiu, Suomiją vadino Sovietų sąjungos prostitute, laikė apskritai niekinga šalimi. Juk ir Lietuvos ambasada Suomijoje atidaryta gerokai vėliau negu Suomijos ambasada Vilniuje.

Papasakokite apie suomių kalbos ir kultūros tyrinėjimus Lietuvoje.

Pirmasis lietuvis, gilinęs į finougrių kalbas ir nemažai nuveikęs, buvo kalbininkas Kazimieras Jaunius (žr. mano knygą „Kalbininko Kazimiero Jauniaus rankraštinis palikimas“, 1972), beje, mokėjęs apie 20 kalbų. Nemažai pasidarbavo Kazimieras Būga, nors jis ir nesitaikė į finougristus. Vėlesniais laikais kalbininkai finougristikai nieko nedavė, tik naujai interpretavo K. Būgos, danų mokslininko Vilhelmo Thomseno ir kitų darbus. Mat tam reikia mokėti daugiau kalbų, o mūsų kalbininkai, nors ir vadina save kalbininkais, nelabai tuo pasižymi. Pvz., estai labiau linkę mokėti daug kalbų (prof. Paulius Ariste mokėjo apie 30, prof. Pentas Nurmekundas – apie 50, dabartinis Talino universiteto rektorius Reinas Raudas moka taip pat apie porą dešimčių). Kultūros srityje daug nuveikė poetas, vertėjas, tautosakininkas kanauninkas Adolfas Sabaliauskas-Žalia Rūta. Jis išvertė „Kalevalą“, A. R. Niemi studiją „Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai“, tarpukario

spaudoje daug rašė apie Suomijos kultūrą, su bendraminčiais 1927 m. įkūrė Lietuvių–suomių (susiartinimo) draugiją ir ilgą laiką buvo jos sekretorius. Po Antrojo pasaulinio karo ligi 1969 m. ryšių su Suomija nebuvo jokių, o paskui, susigiminiavus Vilniui su Joensū ir Marijampolei (Kapsukui) su Kokola, atsirado šioks toks bendravimas (daugiausiai valdininkų). Suomia norejo dalykiškiau bendrauti, tačiau iš Maskvos tokio leidimo nebuvo. 1990 m. sausį atkūrus iki karo veikusią draugiją, tik dabar pavadintą Lietuvos ir Suomijos draugija, prasidėjo dalykiškesnis bendradarbiavimas su Suomija, nes ir Helsinkyje buvo atkurta senoji Suomių–lietuvių draugija, dabar pavadinta Donelaičio draugija (plačiau žr. mano studiją „Lietuvos ir Suomijos draugija 1927–2000“, 2007).

Suomių pusėje turėjome ir turime daugiau žmonių, kurie domėjosi lietuvių kalba, lietuvių tautosaka ir kultūra. Jau XIX a. antroje pusėje imta domėtis baltiškais skoliniais, pvz., Augustas Ahlquistas, kurio dėka ir K. Jaunius įsitraukė į finougristinius tyrinėjimus. Lietuviškai mokėjo ir Lietuvoje dvi vasaras (1894 ir 1895 m.) praleido kalbininkas baltistas Joo-seppi Julius Mikkola, po karo baltiškaisiais dalykais domėjosi kalbininkas Valentinas Kiparsky, prieš dešimtmetį Kari Liukkonenas išleido studiją „Baltisches im Finnischen“. Kultūros srityje daug nuveikė rašytoja Maila Talvio-Mikkola (žr. mano parengtus ir išverstus jos lituanistinius raštus „Dvi meilės“ (1994) ir jos korespondencijos knygą „Nemuno rašto aidai“ (1996), bet daugiausiai – Helsinkio universiteto profesorius, atidavęs lituanistikai beveik 30 gyvenimo metų, Aukusti Robertas Niemi. Jis Lietuvoje užrašė apie 3600 liaudies dainų, su A. Sabaliausku išleido jų rinkinį „Lietuvių dainos ir giesmės šiaur-rytinėje Lietuvoje“ (1912), studiją „Lietuvių liaudies dainų tyrinėjimai“ (1913), lietuvių literatūros istoriją „Lietuvių literatūra“ (1925) ir daug kitų darbų (plačiau žr. mano parengtus ir išverstus jo raštus „Lituanistiniai raštai. Lyginamieji dainų tyrinėjimai“ (1996). Taip pat lietuvių kultūros labui dirbo slavistas ir baltistas Helsinkio universiteto prof. Viljo Mansikka, neliko abejingas lietuvių folklorui ir prof. Matti Kuusi. Dabar ryšius su Lietuva tęsia A. R. Niemi anūkas matematikas, Helsinkio universiteto prof. Hannu Niemi. A. Sabaliausko iniciatyva lietuviai pastatė paminklą Hietaniemio kapinėse Helsinkyje ant A. R. Niemi kapo. Jo sūnaus Turo Niemi ir anūko H. Niemi iniciatyva sukurta ir 2001 m. atidengta paminklinė lenta ant koplyčios sienos Mieleišių kapinėse (Biržų r.) A. Sabaliausku. Gražiai susiję dvi kultūros.

Ryšiams svarbu ir literatūros vertimai. Pirmasis suomių literatūros vertimas į lietuvių kalbą – pora Pietari Päävärintos apsakymėlių 1892 m.

Per tą laiką du kartus išversta „Kalevala“, Aleksi Kivi, Johannes Linnankoski, Franso Eemilio Sillanpää, Juhani Aho, Mailos Talvio, Pentti Haanpää, Veikko Huovinen, Veijo Meri, Mikos Waltari ir kitų prozos kūriniai, poetės Katri Valos eilėraščių rinkinėlis – rodos, apie 50 veikalų. O lietuvių literatūros į suomių kalbą išversta bene tik 6 knygos. Aš esu išvertęs 25 grožinės ir mokslinės literatūros knygas.

Kiek pamenu, buvo žinoma ir Juozo Tysliavos (1902-1961) bei suomių poetės Elli Permanto meilės istorija. Jai lietuvių poetas net skyrė savo rinkinį „Tolyn“ (1926). Kaune 1928-1930 m. gyveno ir kūrė Suomijos švedas Henry'is Parlandas (1908-1930). Beje, ar mokate ir kitų finougrių kalbų? Ar jos tarpusavyje skiriasi?

Esu tik susipažinęs su karelių kalba, truputį suprantu estiškai.

Ar mokate samių (saapme, lappi) kalbą? Gal galite daugiau papasakoti apie ją ir apskritai baltų ir finų kalbų santykius? Ar turime bendrą praeitį su samiais ir kitais finais? Skačiau vieno švedų mokslininko straipsnį, jog esama daug tarpusavio skolinių ir galbūt taip yra dėl to, kad kadaise giminiavomės? Ką manote apie tokias hipotezes?

Samių kalbos nemoku, nes neturėjau tikslo pasimokyti. Terminas lappi vartojamas tik istoriniuose raštuose, nes Suomija 1991 m. priėmė sprendimą, kad lapiais vadinti gyventojai bus vadinami tikruoju vardu – samiai. Taigi nuo 1992 m. sausio 1 d. jie yra samiai (tokie ir buvo). Terminas lappi buvo neigiamas. Taigi ir žiniasklaida turėtų gerbti tuos tundros gyventojus.

Dėl kalbinių ryšių. Samių etnonimas yra baltiškas, nuo žodžio žemė. Taip pat ir suomių vardas, ne vieno mokslininko manymu, yra baltiškas, nuo žodžio žemė, tik pasiskolintas ne tiesiogiai, o per germanus. Suomijos regiono Häme vardas – nuo žemė. O iš viso Pabaltijo finų kalbose yra beveik 400 baltiškų skolinių. Tai lėmė kaimynystė ir tiesioginiai ryšiai. Reikšmingiausia tai, kad finų kalbose iš septynių giminystės terminų penki yra baltiški. Ir svarbiausia – skolinys morsian „jaunamartė“, „marti“ yra baltiškas žodis. O tokio termino negalima paskolinti be daikto, t. y. nuotakos (merginos). Gal kai ką galima laikyti hipotezėmis, bet čia yra tikrovė. Kalbininkai negali paaiškinti, kodėl Lietuvoje yra 33 suomiški vandenvardžiai (hidronimai) ir dar apie tiek abejotinų. Pasak naujosios Turku universiteto prof. Kalevi Wiiko hipotezės, po ledynmečio iš Ukrainos refugiumo (stovyklos) į šiaurę paskui elnius traukė medžiotojai ir žvejai finai, o paskui juos kiek vėliau – žemdirbiai baltai, slavai. Gal tai galės paaiškinti šituos neaiškumus.

Kaip Suomija žvelgia į Lietuvą? Ar esame jiems atsilikusi šalis? Juk jei ne sovietinė invazija, galėjome turbūt būti laisva šalis. Kaip suomiams pavyko išvengti karelių likimo?

Suomiai yra santūrūs žmonės ir niekur nepuola stačia galva. Dėl jų susiklausymo po Antrojo pasaulinio karo valstybė išmokėjo milžinišką kontribuciją Sovietų sąjungai ir atsitiesė tapdama ekonomiškai išsivysčiusia Europos šalimi. Nors jie išvengė karelių likimo, po karo Sovietų sąjunga iš Suomijos atėmė dalį suomiškosios Karelijos teritorijos (apie 44 tūkst. kv. km), taip pat svarbų kultūros centrą Vyborgą (Viipuri), kuris dabar visiškai nugyventas. O Lietuvą ir lietuvius vertina tiek, kiek su jais galima ekonomiškai ir kultūriškai bendradarbiauti.

Papasakokite apie naujausius savo darbus. Leidykla „Margi raštai“ yra išleidusi puikius Jūsų sudarytus lietuvių–suomių kalbų pasikalbėjimus, tačiau iki šiol neturime didesnio lietuvių–suomių ir suomių–lietuvių kalbų žodyno.

Šiuo metu esu spaudai atidavęs stambų straipsnių rinkinį „Suomija ir Lietuva“, tačiau nėra kas paremia finansiškai. Dabar baigiama redaguoti ir gal šiemet pasirodys mano išversta Turku universiteto profesoriaus studija „Europiečių šaknys“. Užbaigiau straipsnių rinkinį „Folkloras ir gyvenimas“ ir tarsiuosi su leidykla. Šiek tiek rūpinuosi savo gimtojo krašto D. Poškos Baublių reikalais. Suomių–lietuvių ir lietuvių–suomių kalbų žodyną parengė Lietuvos bičiulis iš Joensū Jorma Vartiainen ir jis išleistas Lietuvoje 2003 m. Dabar, mano turimais duomenimis, parengtas gerokai stambesnis suomių–lietuvių kalbų žodynas, kurį ruošiasi išleisti „Baltų lankų“ leidykla.

Kiek žmonių Lietuvoje domisi suomių kalba ir kultūra? Kiek esama lietuvių Suomijoje? Spėju, kad skaičiai nedideli. Kodėl lietuvių Suomija netraukia? Dėl iš pažiūros sudėtingos kalbos?

Tokios statistikos neturiu, bet pastaruoju metu jų padaugėjo. Tik labai kas nori plačiau domėtis suomių kalba ir kultūra, nes tai sunkesni dalykai, o dabar žmonės renkasi lengvesnius kelius. Kalba domisi Vilniaus universiteto prof. Regina Venckutė.

Kiek lietuvių Suomijoje, dar niekas neskaičiavo, bet jų padaugėjo. Į Jūsų klausimą, kodėl lietuvių netraukia Suomija, atsakyčiau priešingai: traukia ir dar kaip. Prieš porą mėnesių pagrindinis Suomijos laikraštis „Helsingin Sanomat“ paskelbė straipsnį ir žemėlapią apie lietuvių iš Panevėžio aplinkos plėšikavimus Suomijoje. Jie plėšdami juvelyrines parduotuves jau pasiekė Suomijos vidurį.

Ar lietuviai gali studijuoti Suomijoje, ar esama programų, pagal kurias būtų galima šioje šalyje studijuoti jos kalbą ir kultūrą? Ar Suomijoje dėstoma baltų filologija? Ar Lietuvoje dėstoma suomių filologija?

Dabar jau galima, yra universitetuose įvairių tarptautinių programų. Suomijoje lietuvių kalba dėstoma Helsinkio, Turku, Joensū universitetuose. Lietuvoje suomių kalba dėstoma Vilniaus, Klaipėdos ir Vilniaus pedagoginiame universitetuose.

Ar daug panašumų tarp suomių (ir kitų finougrų tautų) mitologijos, gimtosios religijos ir baltų tikėjimo?

Į tą klausimą atsakyti sudėtinga. Tai jau studijų reikalas. Daugiausiai panašumų yra tarp suomių ir karelių, vepsių, ingrų, estų kalbų, nors reikia pasimokyti tų kalbų. Tarp Pabaltijo finų mitologijos panašumų yra daug. Yra panašumų ir su baltų mitologija, papročiais, net vestuvių papročiuose yra daug panašumų su baltų papročiais. Estai ir suomiai yra evangelikai liuteronai, o kareliai, vepsiai, ingrai – daugiausia stačiatikiai, taip pat mordviai ir mariai. Bet dar daug išlikę senųjų tradicijų.

Ačiū už pokalbį.

ŽEMAIČIŲ KALBA NĖRA LIETUVIŲ KALBOS DIALEKTAS

Norėčiau pakalbėti apie žemaičių kalbą – unikalią baltų kalbą, kuri ilgą laiką vadinta lietuvių kalbos dialektu. Pirmojoje ir vienintelėje monografijoje prof. Juozas Pabrėža įrodo, kad žemaičių kalba atsirado ne vėliau kaip septintajame amžiuje.

Žemaičių kalba, pasak J. Pabrėžos, tuo metu buvo viena gentinių Rytų baltų kalbų. Dabar ji turi tris dialektus – šiaurinį (dounininkai), pietinį (dūnininkai) ir vakarinį (donininkai), tuo tarpu šiaurinis dar skirstomas į telšiškių bei kretingiškių, o pietinis – į varniškių ir raseiniškių subdialektus. Egzistuoja ir daugybė mikrodialektų.

Knyga parašyta lietuviškai (daugiau nei trys šimtai puslapių), tačiau joje yra dvidešimties puslapių išsamī santrauka anglų kalba, taigi ji tiks tiems, kurie myli kalbas ir norėtų sužinoti daugiau apie šią retą ir unikalią kalbą. Ši mokslo monografija taip pat papildyta žemaičių kalbos dialektų žemėlapiu ir daugybe poezijos, prozos ir patarlių žemaičių kalbos dialektais pavyzdžių.

Knygą 2017 m. išleido Šiaulių universitetas. Ji vadinasi „Žemaičių kalba ir rašyba“.

JE ŽEMAITIS OSĖSPĖRS – ĖR I DĖBĖSI ISPĖRS

**Pokalbis (2019 04 04) apie žemaičių kalbą
su jos tyrinėtoju ir puoselėtoju prof. Juozu PABRĖŽA**

Papasakokite apie save. Kadangi Jums tokia artima žemaičių kalbos tematika, neabejoju, kad ir Pats esate žemaitis? Kada ėmėte tyrinėti šią kalbą?

Esu žemaitis nuo Skuodo, kaip vaizdžiai dar pasakoma, nuo tos vietos, kur prasideda Lietuva. Būtent Skuode gimiau, augau, baigiau pirmuosius mokslus dabartinėje Pranciškaus Žadeikio gimnazijoje. Po jos įstojau į Vilniaus universitetą studijuoti lituanistikos. Jau pirmame kurse mane pastebėjo iškiliausias žemaičių kalbos tyrėjas prof. Aleksas Girdenis ir pakvietė į savo vadovaujamą lietuvių kalbos mokslinį būrelį. Nuo to momento prasidėjo dar didesnis suartėjimas su žemaičių kalba, ėjimas į tą kalbą, gilinimasis į ją per įvairiausias darbus ir veiklą: kursiniai darbai, diplominis

darbas, vėliau daktaro disertacija, moksliniai straipsniai iš gimtosios žemaičių kalbos.

Taigi prof. A. Girdenį su pasididžiavimu laikau savo Didžiuoju Mokytoju. Jis įskiepijo meilę gimtajai žemaičių kalbai, sugebėjo užkrėsti ieškojimų dvasia, įsukti į darbų verpetą, padėjo rasti kelią į ne vieną mokslinę tiesą. Visi pokalbiai, diskusijos, konsultacijos, ginčai su moksliniu vadovu vyko tik žemaitiškai, nes taip bendraudami mes paprasčiausiai geriau suprasdavome vienas kitą, lengviau išreikšdavome mintis.

Kada pirmąsyk kalbininkai (ir kas konkrečiai) nustatė, kad žemaičių kalba nėra lietuvių kalbos tarmė? Kuo remtasi, darant tokią rimtą išvadą? Ką pasakytumėte skeptikams, kurie mėgsta įgelti žemaičiams, esą tai tiesiog „noras atsiskirti nuo Lietuvos“?

Užuominų apie žemaičių kalbą būta. Minėtini žemaičiai J. Čiulda, K. Jaunius, A. Salys, V. Grinaveckis, kiti kalbininkai. Tačiau pirmasis rimčiau pradėjęs gvildinti žemaičių kalbos klausimus buvo A. Girdenis. Daugiausiai remdamasis žodžio galo raida, jis pagrįstai mano, kad žemaičiai kalbos atžvilgiu turėjo pradėti skirtis ne vėliau kaip VII a., o pirmieji žemaičių fonetikos bruožai galėjo atsirasti dar anksčiau – gal net V a., kurį dažniausiai mini archeologai. Veikiausiai, bendros lietuvių prokalbės apskritai nėra buvę: žemaičiai, kaip ir žiemgaliai, sėliai, gal ir kuršiai bei lietuviai, kalbėjo viena iš gentinių rytų baltų kalbų.

Esu A. Girdenio darbų pasekėjas ir tęsėjas. Visa mano knyga „Žemaičių kalba ir rašyba“ yra paskirta įrodymui ir parodymui, kad žemaičiai turi kalbą. Svarbiausi žemaičių kalbos tapatybės ženklai ir kalbos statuso įrodymai būtų tokie:

1. Žemaičių kalba labai ryškiai skiriasi ir nuo lietuvių bendrinės kalbos, ir nuo kitų lietuvių kalbos tarmių. Juk pagal kalbą žemaičiai nuo aukštaičių skiriasi daugiau negu rytų slavų rusų, ukrainiečių, baltarusių kalbos, pietų slavų serbų ir kroatų, vakarų slavų čekų ir slovakų kalbos, estų ir suomių kalbos, šiaurės vokiečių ir olandų kalbos. Kad žemaičiai pagal kalbą yra išskirtinesni, rodo ir kalbininkų, tarmėtyrininkų vieningas susitarimas visas lietuvių kalbos tarmes pirmiausiai skirstyti į du stambius būrius: žemaičius ir aukštaičius (dar seniau – žemaičius ir lietuvius).
2. Žemaičių kalba turi visus svarbiausius kiekvienos kalbos lygmenis (fonetiką, morfologiją, sintaksę, leksiką), ir visuose tuose lygmenyse yra išlaikyta nemažai unikalių, archaiškų ypatybių, garsų, formų,

konstrukcijų, ko šiandien nebėra lietuvių bendrinėje kalboje ar kitoje tarmėje.

3. Žemaičiai turi sunormintą rašybą. Pagal mano ir A. Girdenio apibendrintas rašybos taisykles žemaičių kalba yra spausdinama nemažai publicistikos straipsnių, grožinės literatūros kūrinių, leidžiami laikraščiai, žurnalai, ištisos knygos.
4. Šiandien Žemaitijoje tapatinimasis, savęs identifikavimas per gimtąją žemaičių kalbą yra labai ryškus ir svarbus. Dauguma žemaičių tarmišką kalbėseną suvokia kaip tikrąją gimtąją kalbą. Apskritai žemaičių kalbos prestižas yra sustiprėjęs ir augantis.

O bandantiems įgelti žemaičiams dėl jų „neva noro atsiskirti nuo Lietuvos“ atsakysiu labai paprastai: nė vienas rimtas ir tikras žemaitis apie kokius nors atsiskyrimus net neturi laiko pagalvoti. Žemaičiai gyvena ir gyvens Lietuvoje, bet visada didžiuosis išskirtiniais savo žemaitiškos tapatybės dalykais ir ženklais.

Kokios žemaičių kalbos ypatybės, esmingai skiriančios ją nuo lietuvių kalbos? Kai kurie kalbininkai sako, kad egzistuoja dialektai, pvz., ginčijamasi, ar bavarų dialektas yra vokiečių kalbos dalis, ar tai atskira kalba ir pan. Ar galite šimtu procentų teigti, kad žemaičių kalba nėra lietuvių kalbos tarmė?

Savo knygoje po įvadinių dalykų apie žemaičių vardą, žemaičių tapatumą, žemaičių kultūrinį judėjimą iškart keliu kartinį klausimą: žemaičių kalba ar žemaičių tarmė? Apskritai sąvokos kalba ir tarmė yra labai artimos. Juk prigimtinė tarmė yra ir gimtoji kalba, paveldėta iš tėvų, iš to krašto, kuriame esi gimęs ir augęs, kuriame yra tikrosios tavo šaknys. Ir tik kur kas vėliau yra mokomasi kitos, antrosios, t. y. tautos bendrinės kalbos. Taigi į iškeltą klausimą apibendrintai būtų galima atsakyti taip: abi sąvokos yra geros ir vartotinos. Jeigu lyginamos kelios kalbinės sistemos, puikiai tinka tarmės sąvoka, pvz.: šiaurės žemaičių tarmė, pietų žemaičių tarmė ir pan. Tačiau kalbant ir rašant apie vieną kalbinę sistemą drąsiai galima vartoti sąvoką žemaičių kalba. Kaip rodo pats knygos pavadinimas, aš esu įsitikinęs ir tvirtai laikausi nuostatos, kad yra *žemaičių kalba*, turinti tris ryškias tarmes (šiaurės žemaičiai „dounininkai“, pietų žemaičiai „dūnininkai“, vakarų žemaičiai „donininkai“), šiaurės žemaičių telšiškių ir kretingiškių, pietų žemaičių varniškių ir raseiniškių patarmes bei daugybę smulkesnių šnektų ir šnektelių.

Žemaičių kalbos ypatybių, ryškiau besiskiriančių nuo lietuvių kalbos, yra daug. Paminėsiu tik kelias. Šiauriniai žemaičiai turi labai retus lietuvių bendrinėje kalboje dvibalsius ou, èi, pvz.: jouks „juokas“, douk „duok“, pèiva „pieva“, kèits „kietas“. Nemaža dalis pietrytinių žemaičių vietoj bendrinės kalbos nosinių balsių a, e, u, i yra išlaikę senesnę tų garsų tarimą su priebalsiu n, pvz.: kansnis / konsnis „kąsnis“, švensti / švènstè „švèsti“, gerun „gerų“, linstè „lįsti“. Žemaičiai palyginti labai gerai yra išlaikę įvairių kalbos dalių dviskaitą, pvz.: vedo, vedvè dèrbau, siedau „mudu, mudvi dirbame, sèdime“, dvè poikè mergè „dvi gražios mergaitės“. Turtingas ir spalvingas žemaičių žodynas. Yra nemažai žodžių, kurie visai nevartojami bendrinėje kalboje ir nelabai suprantami kitų tarmių atstovams, pvz.: kramè „galva“, staibis „blauzda“, išliežis „tarpupirštis“, blezdinga „kregždė“, krupis ar kriupis „rupūžė“, ašoklis ar vašoklis „raudonasis serbentas“, atvarsalai „vadžios“, ledžinga „pačiūža“, slinkas „tingus“, drūktas „storas“, rušinti „liesti, imti“, apent, apentais „vėl“, nogniai „labai, smarkiai“ ir t. t.

Žemaičių kultūra turtinga. Kas Jums joje artimiausia?

Be paties svarbiausio ir išskirtiniausio žemaičių tradicinės kultūros elemento žemaičių kalbos, yra daug kitų žemaitišką tapatumą išryškinančių ir man brangių dalykų. Kaip nesigėrėti ir nesididžiuoti reikšmingais istoriniais įvykiais: savarankiška Žemaičių seniūnija, atskira Žemaičių vyskupija, svarbiais žemaičių laimėtais Saulės, Skuodo, Durbės mūšiais? Etnografų nuomone, pagal sodybų, trobesių išdėstymą Žemaitija kartu su Suvalkija (buvusi Žemaičių kunigaikštystė) priskirtinos vakariniam (skandinaviskajam) arealui, o likusi Lietuvos dalis – rytiniam (slaviškajam) arealui. Žemaičių sodybos pasižymi dideliu plotu, jose, palyginti su kitais Lietuvos etnografiniais regionais, daugiausia įvairių trobesių. Žemaičių išskirtinumą rodo iš esmės tik jiems būdingi tradiciniai valgiai: kastinys, pusinė (pusmarškonė) košė, cibulynė, šutynė, spirginė ir pan. Tik Žemaitijoje per šermenis, mirties metines, atlaidus giedami Kalvarijos kalnai, beje, dažnai jie giedami pritariant dūdoms, žemaitiškai vadinamoms trūbais. Dažnai išryškinamas ir teigiamai vertinamas esminis žemaičių charakterio bruožas užsispyrimas. Esu užrašęs tokį šmaikštų posakį Žemaitijoje: Je žemaitis osėspėrs – èr i dèbèsi ispėrs; „Jeigu žemaitis užsispirs – ir į debesį įspirs“.

Jūsų knyga „Žemaičių kalba ir rašyba“, be abejo, yra daugelio metų darbas. Gal galvojate ir apie naują knygą, skirtą šiai kalbai?

Iš tiesų, ta knyga yra ilgų metų mano mokslinių ir praktinių tyrinėjimų sandauga. Ji yra ir mano 27 vadovautos dialektologinės ekspedicijos su studentais po Žemaitiją, daugybė išvaikšiotų kaimų ir miestelių ir juose prakalbinta daugybė žemaičių. Taigi tai svarbiausias ir brangiausias mano viso gyvenimo darbas. Šiuo metu kitos knygos nerašau. Tačiau, sutikite, kalbą galima tyrinėti be galo, be krašto. Dabar rašau mokslinius straipsnius apie žemaičių kalbą, ruošiu pranešimus konferencijoms. Apskritai šiais, Žemaitijos metais, daug važinėju ir įvairiausiose vietose turiu puikių galimybių pristatyti savo darbus, gyvu, šiltu žodžiu viešinti ir populiarinti žemaičių kalbą.

**Kokių reakcijų Lietuvoje ir pasaulyje esate sulaukęs iš kolegų kalbinių-
kų ir kitų žmonių, susidūrusių su žemaičių kalba?**

Reakcijų yra pačių įvairiausių. Bet labai malonu, kad ryškiai auga ratas žmonių, pripažįstančių žemaičių kalbos statusą ir suprantančių, kad ta kalba yra pats svarbiausias ir išskirtiniausias žemaičių tradicinės kultūros elementas, ryškiausiai apibūdinantis, identifikuojantis ir reprezentuojantis žemaitiškąjį tapatumą.

Kokias kalbas mokate? Ką manote apie poliglotus? Ar verta mokytis daugybę užsienio kalbų, o gal geriau gilintis į savąją, kuri ir taip be galo gili?

Be gimtosios žemaičių kalbos dar moku lietuvių, latvių, anglų ir rusų kalbas. Be galo gerbiu žmones, kurie moka ir mokosi kuo daugiau kalbų. Man kaip Šventraštis yra mano Didžiojo Mokytojo, žymiausio žemaičių kalbos tyrėjo ir puoselėtojo A. Girdenio žodžiai: „Kalba ir tarmė – tai ne šiaip ženklų sistema, tai – savotiškas pasaulio modelis, lyg nepakartojami langai, pro kuriuos mes žvelgiame į pasaulį. Kuo daugiau tokių langų – tuo daugiau nepakartojamų žvilgsnių, tuo didesnė garantija, kad ir tauta, net ir visa žmonija daugiau sužinos apie pasaulį ir save pačią.“

Ačiū už pokalbį.

LIETUVIŠKI RAŠMENYS – TARP ISTORIJOS IR MITOLOGIJOS

Pokalbis su dizaineriu Artūru JAZAVITA,
pravartus ne tik Lietuvos, bet ir pasaulio kalbininkams

Esate, jei neklystu, ne pirmasis, bandęs iššifruoti paslaptinguosius Vaidevučio vėliavos ženklus. Papasakokite, kaip ir kada tai nutiko, kaip radote raktą į juos.

Vaidevučio vėliavos ženklai domino daugelį senovės raštų tyrinėtojų. Per tris dešimtmečius esu matęs dešimtis tokių versijų, dauguma kurių buvo mėgėjiškos. Vienos matytos knygoje, kitos straipsniuose, dar su kitais tyrinėtojais bendravau gyvai. Kuo iš esmės skiriasi mano vertimas? Visi kiti norėjo „atšlifuoti“ vieną versiją. Tai labai gerai studentui ar tiesiog skaitytojiui, tačiau kertasi su protėvių noru viską įjungti į vientisą pasaulėžiūrą, dar ir transcendentines idėjas integruoti. Kitas aspektas: daug metų galėdavau sugrįžti prie įrašo ir derinti su kitais faktais iš dailės istorijos ar naujai atsiradusiomis galimybėmis susipažinti su istoriniais šaltiniais.

Pagrindinė problema buvo surasti, kaip rašmenys etalonoja garsus. Gerai, kad įrašė yra sudėti taškai tarp žodžių. Tai reikštų, kad yra pagrindinė devizo idėja su keliomis išplaukiančiomis reikšmėmis, o galbūt su užslėptais kodais ar šifrais. Rašmenys ant vėliavos – kartu turėtų būti ir šūkis, skambantis kaip padaršinimas, aiškus ir prasmingas. Tai, kad devizo buvo išlikę keli šiek tiek besiskiriantys įrašai, visada priminė apie „prasminius“ sluoksnius. Dėl „daugiaprasmiškumo“ idėjos ar galimo noro daugiau pasakyti buvo įdedama papildoma ar išimama raidė, ar vartojamas mažiau įprastas žodis, kad skaitant skiemenimis ar dedant skyrybos ženklus atsirastų daugiau prasmų. Palindromo idėjų ar skaitymo iš kito galo geriausia ieškoti tada, kai gerai žinomos raidės ir kelios viena kitą papildančios reikšmės.

Šių mano paminėtų aspektų reikalavimų nekėlė kiti tyrinėtojai, o noras surasti vieną reikšmingą perskaitymo versiją atšaldė nuo ilgesnio susikau-pimo ties įrašu. Jei populiarinsime šią temą, galbūt privatūs tyrinėtojai ištrauks iš stalčių savo versijas. Reikia paminėti ir akademikų sieną, nuo kurios atsimušę neprofesionalų darbai sukrito į Letos upę. Beje, pas mus turėtų būti populiarus kaimynų mėgstamas posakis „качули в Лету“. Paminsiu, kad po Homero užmaršties upė Leta perėjo į liaudies tikėjimus, pa-

gal kuriuos į ją įėjęs viską pamiršti, tačiau, norėdamas vėl viską prisiminti, turi iš jos gerti.

Ką reiškia Vaidevučio vėliavos užrašas? Kada ir kieno jis darytas? Kokia intencija? Kokia kalba?

Paprastai besidomintiems pateikiu su išlikusiais rašmenimis ir T.Volanskio ženklų interpretaciją, kad patys pabandytų perskaityti. Situacija tokia, kad esame priversti pradėti nuo taip vadinamos „pagoniškos lietuvių abėcėlės“, kurią pateikia minėtas autorius. Tam, kad jos atsisakytume ar kažką pakeistume, turime tyrinėti rašmenų genezę, praeinant arijų keliais iš Šiaurės į Pietus ir vėl grįžtant atgal. T. Volanskio lentelė yra neįkainojama tuo požiūriu. Ją pritaikius, gauname paprasčiausią teksto versiją, kurią galbūt šaukė į mūšį bėgantys kariai: „*Dievai vardą amžiną žmonėms išprususiems (ir) ponui (Br)oteniu*“.

Čia aš pateikiau mums suprantamesnę versiją, – kai yra minimas žmogus. Senovės šventikai pirmiausia minėdavo transcendentinę idėją, o po to žmogų. Tuo šventikų kasta buvo nepakeičiama. Dėl to atsirasdavo panašių vardų.

Išėmus mano prirašytas (ir) ir (Br) ir vietoje „ponui“ įrašius dabar anglų vartojamą žodį „span“, o vietoje „tenz“ – transcendentinę idėją, kurią apytiksliai galime išreikšti dabartine kalba „TENai“, t. y. Danguje, Anapusybėje, perskaitome: „*Dievai vardą amžiną žmonėms išprususiems „išsiplėtusiems“ Tenai (Danguje)*“.

Pagal senovės tikėjimą protėvių, ypač dvasingiausių, sielos gali padėti tiek mūšyje, tiek kasdienybėje, jei žinomi jų vardai ir yra ryšys. Reikia priminti, kad senovėje transcendentinės idėjos turėjo linijinę išraišką, kuri buvo slaptesnė už rašmenis. Čia yra akivaizdus noras išlaikyti ryšį su dievais ar mirusiais protėviais, iš to kontakto tikintis vienokių ar kitokių transcendentinių galių ar patarimų.

Išlikusiuose įrašuose yra dvi pirmojo žodžio versijos – „Dievai“ ir „Dievą“. Atsižvelgiant į tautų kraustymosi laikus ar aprašytą sudėtingą prūsų kelionės istoriją, antrą žodį „Uordą“(vardą) galima sieti su dabar anglų vartojama reikšme „word“ (žodis“). Taigi – ta pati šaknis: čia – „vardas“, pas juos – „žodis“. Tokiu atveju įrašo versiją galime skaityti kaip: „*Dievo kalbą amžiną žmonėms išprususiems...*“.

Prieš pratęsiant šią versiją, paminėsiu, kad čia turimas omenyje daugybės dievų lygis ir juos atstovaujantys konkretūs žmonės. Kas dievams – „vardai“, kitiems yra žodžiai. Tai reikštų, kad prūsų (dievų) vardai anglams

yra žodžiai. Arba – kas mūsų dievams „namas“, anglams yra „name“ (vardas), dar daugiau – mūsų žodis „nuoma“ rodo, kad mūsų dievai jiems „išnuomojo“ vardus. Ši idėja turėtų būti išvystoma plačiau ir parodomas jos problematiškumas. Trumpai pasakius, galima matyti, kodėl „išprususių“ dievų atstovų nekeitė ne tik Britanijoje. Dieviškumo faktorių reikia pripažinti, nes pavadinimas „Britanija“ yra iš tos pačios dieviškos koncepcijos, kaip ir vardas Brutenis (Prutenis).

Pratęsiant versiją „Dievo kalbą amžiną žmonėms išprususiems...“, turime grįžti ir prie geografijos. Prisiminkime Prūsijos minėjimą knygoje „Prvtenia“ ar Baltijos jūros – „Mare Prutenorum“. Užrašyme „Prvssia“ aš matau kitą prūsų dalį. Tačiau žinant laikmetį, kai senieji prūsai traukėsi, o Lietuvos teritorija buvo laisvesnė, mažiau civilizuota, galima sakyti, kad „...išsiplėtusiems iki Utenos“. Pridėjus žmogiškumo faktorių, galime teigti, kad kunigaikščiai Utenis, Vytenis buvo kilę iš Brutenio dinastijos. Čia kalbame apie tą patį tikėjimo pagrindą, nes už Utenos apskrities latviai rusus vadina „krievu“, kas tikėtina, kad tai buvo prūsų kriviai, o ne prutėnai.

Iš to, kas čia pasakyta, šį įrašą galime traktuoti, kaip Brutenio šventikų devizą. Religinio požiūriu buvo įprasta prašyti dievų, kad išsaugotų vardus, pavadinimus, ypač tautų kraustymosi kontekste. Praradus vardus, žodžius, prarandi savo dieviškąją kilmę. Šiuo atveju Brutenio žmonės atliko savo pareigą. Gali būti, kad tai seniausias prašymas dievams dėl kalbos, žodžių ir vardų išsaugojimo.

Reikia akcentuoti, kad kalbą ir vardus išsaugoti „žmonėms išprususiems“ reikšia išsilavinimą (išprusimą), ir jų kalba vardai, pavadinimai yra neatskiriami, t. y. išsilavinimas tapatinamas su lietuvių kalba. Mūsų temoje reikėtų, kad už vardų stovėjo dievybės, kitaip pasakius pasaulėžiūrinės sampratos. Nors prūsų klajonėse šalia buvo runos, tačiau „išprusimui“ jie turėjo savo religinį-filosofinį modelį.

Kitas neįprastumas, – kad prūsai – tai tiesiog išprusę žmonės, kalbantys lietuviškai. Čia mes prieiname prie politinių temų, ir tai keičia tam tikrus aspektus. Galbūt dėl šios priežasties akademikai nesiimdavo šių rašmenų. Aš taip pat nieko nerašiau apie šiuos tyrimus, nes prūsai ir prutėnai turėtų būti atskirti, nors prūsai yra Vaidevučio pusė, o prutėnai – Brutenio, šventikai kriviai yra arčiau prūsų ir pan. Tyrinėjant tai reikėtų būtinai atskirti bent koncepciniame ar religiniame lygyje. Tai, kad šios temos labai filosofinės, – faktas; dabar Karaliaučiaus sritis priklauso Rusijos federacijai.

Identifikuojant įrašo laikmetį, pirmiausia reikia paminėti, kad jis galbūt labiau skirtas religiniams tikslams, panašiai kaip glagolica, kurią vėliau

ištūmė kirilica, tad ir funkcionavimo laikas galėjo būti panašus. Pagal rašto grafiką galėčiau teigti, kad tuos ženklus surinko ir kūrė Brutenis, visai prutėnų ir prūsų klajonių patirčiai ir minėtai mokymo koncepcijai įtvirtinti.

Mes pilnai neįvertiname šių rašmenų svarbos senųjų laikų tyrinėjimams, lyginant su kitomis indoarijų rašto sistemomis. Be abejo, šis įrašas yra išstumtas už valstybei reikalingų tyrimų temų diapazono ribos. Pvz., indų mokslininkai neigia aramėjų ar finikiečių rašmenų įtaką brahmi kalbai, nes iš šios kalbos išsivystė daugybė Indijos kalbų, tad gilesnio sluoksniu atskleidimas dar labiau apsunkintų jų tyrimus ir būtų politiškai neparankus.

Ar galima teigti, kad runos – mūsų tikroji abėcėlė? Ar yra likę daugiau liudijimų nei S. Grunau pateiktasis jo knygoje?

Prieš teigiant, kad Brutenio rašmenys yra tikroji abėcėlė, reikia naujai įvertinti prūsų–lietuvių kalbų statuso ryšį, nes būtent prutėnai persikėlė į Lietuvos teritoriją, o prūsai – į kitas kaimynines teritorijas. Statuso tikslinimas labai ilgas ir sunkiai valdomas procesas, todėl besidomintiems užteks laiko ištyrinėti šiuos rašmenis, jei prie lotyniškų rašmenų įpratę akademikai nepaklaus, kam to reikia? Mokslinis darbas, paremtas didele bibliografinė paieška, šia tema daug ką sukonkretintų.

Jei šio įrašo naudojimą apibrėšime 500-1000 mūsų eros metais, tai „iš-prusė“ žmonės taip pat gerai turėjo žinoti runas, nes jas naudojo aplinkui gyvenančios tautos. Reikia paminėti iliustraciją, kurią savo knygoje pateikia Karlas von Šmitas, pavadindamas ją Krivio Krivaičio vėliava. Joje matome tuos pačius 3 dievus ir 10 runų. Kiek pamenu, tai runose „įskaitomas“ ciklas, kurį galima prilyginti dvasiniam keliui, kai žmogus, bėgant metams, siaurina savo gyvenimo erdvę ir artėjant mirčiai taip transformuoja save, kad vėl viskas pradeda taisyti, vystyti ir ciklas baigiasi Saulės runa. Jei tai galime palyginti su „antruoju gimimu“ ar dvasine realizacija, tikrai tą runų įrašą galima priskirti šventikui. Panašiai gyvename ir dabar, kai žmogų pradeda spausti finansinės, sveikatos, santykių problemos, – tada jis atsiskaito į religiją. Galima daryti prielaidą, kad visi, sulaukę senatvės, sukldavo link religinių praktikų.

Norint geriau suprasti runas, tiktų toks įvaizdis: viską, ką jūs žinote, kokias knygas turite, suskirstykite ir išdėliokite į 24 sritis, taip, kad nieko neliktų nepaskirstyto. Po to kiekvienai sekcijai sugalvokite po ženklą ir turėsite runas. Kartu tai bus 24 pasaulėžiūros.

Atsižvelgiant į tai, siūlau runų filosofiją atrasti lietuvių kalboje, t. y. kaip senovės lietuviai galėjo skaityti runas lietuviškai. Vienas kelias – ieš-

koti simbolinių ryšių. „Saulės“ runa skamba lietuviškai, nes germaniškai būtų „sun“. Žiūrim į simbolį, kodėl ne apskritimas, o laužyta „S“ raidė? Mes turime žodį „siela“ tos pačios šaknies kaip skandinavai ir turime susijusį žodį „siūlas“. Čia reikėtų, kad siela keliauja kaip žaibas – siūlu. Kita runa: skylantis ledas – „ižas“. Toks žodis išlikęs ir rusų kalboje, tačiau mes turime ir žodį „tęžta“, čia runos vibracija būtų „-ėž“. Tai – lyg transcendentinis skambesys, kuris sukelia gamtos procesus. Nes šiaip rusų kalboje yra žodis „struna“(струна) – styga, o latviškai „runat“ – kalbėti.

Kitoks simbolinis perėjimas būtų runa „algiz“, lietuviškai tartųsi „algys“, panašiau į „ilgis“, nes ji apversta reiškia „šventa vieta“, o lietuviškai būtų „alkas“. Čia toks reikšmių tranzitas, nuo „apsaugos“ (briedžio ragai) iki apsaugos prie šventų vietų sistemos – alkų. Visada reikia žiūrėti ir skambėjimo perėjimų: algys – alcis (briedis) – alkas.

Dar pavyzdys, kaip runa veikia pavadinimuose ir kalbos konstrukcijoje. Skandinavams runa „ing“, o mums ir „-ing-“, ir „ang-“. Piešiama kaip langelis – anga, kurią pereinant transformuojamasi. Turime surištą grupę „anga, langas, palangė“. Taigi, palangė – Palanga, pavadinimas aiškiai sugalvotas runų pasaulėžiūroje. Perėjimas iš Palangos į jūrą – transformacija į laivelio erdvę, o atplaukus į Palangą, iš vandens pereini į sausumą. Runos „-ing-“ veikimas mūsų žodžiuose – kaip transformacija į būdo gavimą, pvz., yra „galia“ ir tik perėjus „-ing-“ tampa galingas ar galinga. Pas mus ši dievybė būtų dviejų lyčių, tai gal ir neapsisunkino lietuviai su tokiomis koncepcijomis ir dievybes pamiršo. Tokia yra Lietuvos, kaip susilieimo zonos specifika. Pažvelkime į mūsų kultūrą ir istoriją: dabar visos pastangos išlaikyti modernios Lietuvos kultūros ir istorijos formą, pagonybė kaip praeitis ignoruojama. Eina kalba apie runas kaip kitą, transcendentinę paradigmą, nes mes gyvename paradigmoje „čia ir dabar“ (modernumas, krikščionybė, post-sovietinė patirtis), kai maudymasis senovėje yra prabanga. Be to, norint greitai suvokti runų „lietuviškumą“, reikia vidinio polinkio, gerai žinoti lietuvių kalbą, turėti muzikinę klausą. Šiuo metu, kai runų tyrinėjimai mūsų valstybės nefinansuojami, yra šiokios tokios galimybės entuziastams pasireikšti, nes yra didelis kitų šalių runų kultūros informacijos prieinamumas.

Runų kalendoriai – vietiniai ar atvežtiniai mūsų muziejuje?

Lietuviškas žodis „trūnyti“ tiksliausiai atsako į šį klausimą. Mediniai kalendoriai, įrašai sunyko atėjus krikščionybei. Rusų kalboje išliko kitas aspektas, galbūt nukreiptas į runų propaguotojus, tai – žodis „podtruni-

vat”(подтрунивать), – pašiepti, šaipytis. Nelengva perduoti mokymą, kuris remiasi transcendentiniu požiūriu, ypač kai eina materialiai galingesnė kultūra, su paprastesne laiko skaičiavimo samprata. Išlikusių runų kalendorių sudėtingumas rodo, kad jie galėjo koduoti labai daug informacijos. Galima kelti hipotezę, kad lietuvių liaudies orų spėjimai, prietarai yra runų laikų informacijos tęstinumas šnekamojoje kalboje. Galėjo būti taip, kad, esant mažam informacijos srautui, žmonės pakankamai gerai įsimindavo ir tas žinias laikė atmintyje, taikė su krikščionišku kalendoriumi.

Ko reikėtų, kad patvirtinti šią informaciją? Jei būtų geri užsienio autorių runų kalendorių tyrimai, juose būtų galima ieškoti lietuvių etnologinių žinių. Kitas atvejis – jei mūsų etnologas L. Klimka kartu su kitų šalių specialistais runose ieškotų mūsų tautos žinių. Dar yra viena problema, – kai runų rašytojai dirbo tam tikrose pusiau pasąmoninėse būsenose, kuriose ranka tiksliau valdoma negu mato akis. Tokiu atveju atsiranda daug visokių kompozicinių ir tam tikrų proporcinio tinklelio sąryšių. Tai tinka ir Lietuvoje esančiam kalendoriui.

Teko skaityti, kad Vaidevutis buvo kilęs iš kimbrų. Labai panašiai skamba keltiškasis velsiečių savivardis (Cymru, Cymraeg ir pan.). Ar gali būti, kad baltai ir keltai buvo susiję? Juk, kaip ir finai (suomiai, samiai, estai), šiaurės germanai (vikingsai; būsimeji švedai, norvegai, danai, islandai, fareriečiai), taip ir keltai (škotai, airiai, velsiečiai ir kt.) buvo netoli mūsų. Taipogi teko skaityti apie velsiečių karalių, kurio vardas įtartinais panašus į Mindaugo, panašių vietovardžių esama Velse, o Kornvalio pavadinimas kornų kalba – Kernewek – primena Kernavės.

Tautų ryšius nuo Britanijos iki Baltijos patogiausia tyrinėti platesnių įvykių kontekste. Ar tai būtų Romos imperijos griūtis, ar tautų kraustymasis, ar dar bendresnė indoeuropiečių plėtra. Kartais labai tinka dinastijų likučių klajonių modelis ar giminingų tautų vykimas pas gimines, pačių sukurtame tinkle. Panašiai, kaip dabar įmonės turi savo filialus. Nesinorėtų Vaidevučio „prišti“ prie populiariai suprantamų ir „įvietintų“ kimbrų ar gotų, o laikyti pusdieviu, kuriuo jis tampa Prūsijos teritorijoje. Mums, kaip ir rusų tyrinėtojams, yra pavojus visur rasti savo tautiečių pėdsakų, pvz., jei etruskai save vadino „rasena“, tai rusams jie rusai, o mes galime sakyti, kad jie turėjo centrą Raseiniuose.

Tokiuose klausimuose labai padeda išlikę meno kūriniai su simbolinėmis užuominomis. Pvz., mums įprasti žodžiai kambarys ar kamara turėjo visai kitas ezoterinių technologijų prasmes. Taigi, jei koks kimbras kama-

roje padaro kažką viršgamtiško, ir tai kažkaip atsispindi artefaktuose ar simbolikoje, būtų patikimesnis šaltinis. Kitas dalykas – reti žodžiai, pvz., kažkuriame velsiečių kalbos sluoksnyje buvo žodis „lokys“, skambantis labai lietuviškai, kurio nėra kitose kalbose. Tų pačių šaknų žodžiams reikia ieškoti reikšmių prasislinkimų.

Tyrinėjant labai pravartu nepamiršti, kad arijų plėtros laikais žmonės kūrė saleles, t. y. šventų vietų, piliakalnių ar alkų tinklą. Jei gotai ar kimbrai turėjo savo tinklus kaip keltai, tai gotai net save vadino dievais ir lankė vieni kitus. Ne tuščiu pagrindu tautos surengdavo didelio masto karines operacijas.

Dėl keltų situacija keista todėl, kad latvių istorikai pripažįsta jų įtaką, o mūsų – ne. Turime žodžius keltas, kelti, perkelti, kelias. Dėl savo didelio tinklo keltai ir laikė save „keltininkais“, net į Anapustinį pasaulį.

Kernavės samprata mums yra politiška, tad tokiais atvejais yra daug geresnių mažiau politiškų pavyzdžių. Pasakysiu tik, kad buvusiam „kernavių“ tinkle mūsų Kernavė projektavimo požiūriu ir archeologiškai stipresnė. „Kernavių“ turėjo būti ir rusakalbėje teritorijoje, tik čia yra pavadinimų simbolinės slinktyės, kas vieniems „koren“ – šaknis, kitiems „corn“ yra grūdas. Ir grūdas – potencialus augimo „tinklas“, ir šaknis – augalo ryšių su žeme tinklas. Lietuvių kalboje pynimo darbams naudotas žodis „karna“, kaip tinklo įvaizdis. Reikėtų žiūrėti ar analogiškas žodis yra velsiečių kalboje. Jei dar giliau leistis į panašios simbolikos tyrinėjimus, esame priversti eiti į anksčiau minėtą dieviško žodžių „išnuomavimo“ problematikos lauką.

Dėl Mindaugo ar kitų vardų skirtingose lokalizacijose reikia pasiremti senuoju tikėjimu, kad „tinkle“ esantys giminės turi stipresnius dvasinius ryšius. Iš čia – įvairios telepatijos, fenomenai ir kitos „dieviškumui“ priskiriamos savybės. Tai reikštų, kad „a la Mindaugo“, mirštančio Velse, savybės pereina Mindaugui, gyvenančiam Lietuvoje. Istorijos ir likimai gali būti panašūs, nors tuo metu žmonės galėjo fiziškai nekeliauti vieni pas kitus. Dėl panašių tikėjimų buvo daug prietarų, pvz., jei vieną kankinsi, tai kitam tos būsenos persiduos ir pan. Aišku, mes esame mažiau determinuoti tokio „dieviškumo“.

Kodėl dabartinis mokslas skeptiškai žiūri į pačią idėją, kad lietuviai (ir kitos kaimyninės tautos) turėjo savo raštą? Nejau buvome laukiniai ir nemokėjome rašyti, tuo metu, kai savo rašmenis turėjo airiai, škotai (Ogham), vengrai, tiurkai, skandinavai (runos), italikai, etruskai, Kauka-

zo Albanijos gyventojai ir daugelis kitų? Ar būtent tokį naratyvą kažkas bando mums įteigti? Kodėl iki šiol neturime nė vienos monografijos ta tematika? Gal galvojate užpildyti šią spragą? Ko dar trūksta iki išsamių tyrimų?

Senovėje raštas buvo siejamas su dievų priežiūra, tad visos rašto sistemos per dieviškumą buvo susijusios. Rašto tiesioginis susiejimas su politika, valdymu ar religija daugeliui lietuvių mokslo, religijos ir kultūros atstovų gali kelti skepticizmą dėl lietuviško rašto simbolių rekonstrukcijos. Jie jau savo pyragą valgo. Tai nereiškia, kad entuziastams nėra galimybių. Lietuvių kalba turi sąryšius su keletu rašto sistemų. Jei runų rašte runa „As“ būtų savasties, ašies simbolis, tai koreliuoja su mūsų „Aš“, o glagolicoje ir kirilicoje buvo „Az“, o ne „ja“, kaip rusų kalboje. Mums įprastos lotynų kalbos „ego“, kaip ir danų „jæg“ nuveda iki sanskrito „joga“ reikšmės, kaip kūno, kurį tempia jutimai, tai mūsų kalboje – jėga. Tų jėgų poveikio proto vibracijoms suvaldyti ir yra sukurta joga. Istorija suformavo sudėtingas struktūrines schemas. Be abejo, visose indoeuropiečių kalbose yra arijų laikų vienijantys ryšiai, kurie matomi tik ieškant jų pasaulėžiūros, dvasinių technologijų. Iš to seka, kad egzistuoja vieninga arijų simbolinė kalba. Jei to nepastebime, ji egzistuoja dieviškame lygyje, kurią beveik visai esame pamiršę, kaip ir pametę rašto simbolius.

Šiais klausimais rašė nemažai mėgėjų, kurių raštai sukėlė didelį akademikų neigimą. Jei mes galime lietuviškai perskaityti tolimų tautų kalbas, tai nereikia teigti, kad visur buvo lietuviai, gal jie vadinosi getais, trakais ir kt. Tai, kad lietuviškai kalbėję žmonės buvo galingi, mokėjo rašyti ir paliko nuostabių artefaktų, nereiškia, kad jų buvo daug. Net mūsų kalboje apie getus ar gotus liko žodis „guotas“, kuris, taikant žmonėms, reiškia nedidelį būrį. Galbūt keletas būrių, nešančių savo gyvenimo būdą ir kalbą, pasiekė tokį lygį, kad Žemaitija buvo vadinama Samogitia, Samogetia, Samogotia. O tai apytiksliai reikštų žemieji ar įžymieji dievai, o gal ir „suspausti“ dievai. Tais laikais (kaip ir dabar) apie jokią dieviškumą buvo geriausia neužsiminti ir visiškai pamiršti savo praeitį. Tai buvo tolygu išgyvenimui. Ir krikščionybė, ir tarybų valdžia rėmėsi paradigma „čia ir dabar“, o rašto, istorijos, praeities tyrimai remiasi kita paradigma. Tai turi būti aišku rašto tyrinėtojai.

Kalbant apie monografiją šiais klausimais, pirmiausia problema yra ta, iš kokių pozicijų bus rašoma. Ta problema nekiltų, jei būtų rašomas magistras ar doktoranto darbas, tada būtų aiškūs šaltiniai ir numatomas rezultatas. Kitais atvejais nusimato istorijos ir mitologijos susikirtimo ruožai, kai

logiški pagrindimai ir įrodymai yra negalimi. Rašant iš arijų ar tam tikro Vienio pozicijų, būtų labai prieštaringų teiginių ir faktų be įrodymų. Arijų klausimuose ir pasakos, ir tautosaka yra tam tikros situacijos įrodymas. Šiame interviu aš pateikiau neįprastas pozicijas, kurios reikalingos ikivalstybinių laikų rašmenų tyrimams. Šiuo metu knygose esanti informacija yra „nuraminta“ politiškai, daugmaž suderinta su įvairių šalių mokslininkų pripažįstamais faktais. Tokios informacijos pilna *wikipedia*, kurią reikia analizuoti, derinti ir tai ne vieno žmogaus darbas. Tikėkimės, jog atsiras daugiau besidominčių. Netgi rašant apie minėtą Brutenio įrašą, tektų tyrinėti kelias temas, vien dėl informacijos suderinimo. Viena iš jų – prūsų plitimas į slavų kraštus ir pavienių Brutenio ženklų transformacijos.

Pabaigai galime pažymėti mūsų žodžių „raštas“ ir „rasti“ šaknų panašumą; kai „rasti“ prasiplečia, – at-rasti, pra-rasti. Taigi, raštą galima dieviškai atrasti, po to prarasti ir, tikėkimės, vėl atrasti. Tai – neatsitiktinis žodžių šaknų panašumas, nes mes dar turime žodį „kraštas“.

POKALBIAI SU DAUGIAUSIA KALBŲ PASAULYJE MOKANČIAIS POLIGLOTAIS

Mano pašnekovas – prof. Tim KEELEY

Žinoma, skeptikas galėtų užginčyti. Galbūt esama žmonių, kurie moka (mokėjo) ir daugiau kalbų. Galbūt. Lietuvoje gyveno poliglotas Linas Kondratas (1963-2018), mokėjęs net nežinia kiek kalbų, galiu spėti, kad ne mažiau pusšimčio. Be to, naujas kalbas jis išmokdavo vos ne per savaitgalį. Man teko garbė pažinoti ir esperantininką Vytautą Sirtautą (1921–2008), mokėjusį ne mažau pusšimčio kalbų. Ne paslaptis, kad esperanto kalbos kūrėjas Liudvikas Lazaras Zamenhofas (Ludwik Lejzer, Ludwik Łazarz; 1859–1917) gimė Lietuvos žydų kilmės tėvų šeimoje. Jaunas lietuvių poliglotas Gediminas Degėsys (g. 1980), rašantis vadovėlius įvairiomis kalbomis, supranta apie dešimt kalbų, tarp kurių yra ir tokios egzotiškos kaip suahelių (swahili) ir zulusų. Jaunų žmonių, besimokančių įvairias Rytų, Afrikos ir kitokias kalbas, Lietuvoje galima rasti ir daugiau, tačiau dabar kalbame apie vadinamuosius hiperpoliglotus, kurie moka tiek kalbų, kiek netelpa nei ant rankų, nei ant kojų pirštų. Terminą „hiperpoliglotas“ sugalvojo lingvistikos profesorius iš Londono Richardas Hudsonas. Jo teigimu, tokio įvertinimo nusipelno žmogus, laisvai mokantis bent tuziną kalbų.

2012 m. knygoje „Babelio nebėra. Ypatingiausių pasaulyje kalbų žinovų beiėskant“ rašytojas Michaelis Erardas aprašo nemažai hiperpoliglotų, gyvenusių įvairiais laikais, mokėjusių dešimtis kalbų. Tarp jų yra ne tik legendinių asmenybių, tokių kaip italų kardinolas Giuseppe Gasparo Mezzofanti (1774–1849), kuris, teigiama, mokėjo net 72 kalbas, o po jo mirties net vykusios peštynės dėl jo kaukolės, bet ir dabar gyvenančių žmonių, pvz., britai Richardas Simcottas ir Steve'as Hewittas, mokantys po maždaug trisdešimt kalbų. Vis dėlto daugelis poliglotų yra ganėtinai išrankūs ir mokosi kalbas ne dėl skaičiaus, o būtent tas, kurios jiems įdomios, aktualios, todėl mokamų kalbų skaičius gali nesiekti ir tuzino.

Tokiu atveju mano pašnekovas, amerikiečių prof. Tim Keeley greičiausiai yra daugiausia kalbų mokantis pasaulyje žmogus, juolab kad šias kalbas jis mokosi labai seniai, mokosi jas ir panaudoja praktiškai. JAV gimęs T. Keeley ankstyvoje jaunystėje ėmė keliauti po pasaulį, kad išmoktų kuo daugiau pačių populiariausių pasaulio kalbų. Jis studijavo universitetuose

Kolumbijoje, Šveicarijoje, Lenkijoje, Japonijoje, JAV, Australijoje, lankėsi ir Lietuvoje. Šiuo metu T. Keeley dėsto tarptautinę vadybą Fukuokos universitete Japonijoje. Dėsto japoniškai. Kaip pats sako, „kai ko jau angliškai ir nesugebėčiau studentams dėstyti, japoniškai lengviau“. Jis taip pat yra ir profesorius Tailando Čulalongkomo universitete, kuriame moko derybų meno ir vadybos. T. Keeley yra dėstęs ir Šanchajaus, Taipėjaus, Tokijo bei kituose universitetuose, parašė knygų apie vadybą (vieną jų – tajų kalbą).

Būdamas užkietėjęs keliautojas nuo jaunų dienų, T. Keeley yra ir prisiekęs alpinistas, slidininkas, išmaišęs Himalajus, kuriuose puikiai susikalba nepaliečių, šerpų ir tamangų kalbomis. Šiuo metu gilina tibetiečių kalbos žinias.

T. Keeley dažnai galima sutikti vis kitose šalyse rengiamose poliglotų konferencijose. Įdomu tai, kad į kiekvieną jų jis atvyksta „pasiruošęs“, t. y. mokėdamas tos šalies kalbą. Pvz., neseniai vykusioje poliglotų konferencijoje Slovakijoje T. Keeley su slovakais bendravo jų gimtąja kalba, kurią teigė pastudijavęs prieš atvykdamas.

T. Keeley su japonė žmona gyvena Fukuokos mieste Japonijoje. Jis sutiko atsakyti į keletą klausimų.

Prisiminkite, kaip prasidėjo Jūsų kelias į lingvistiką? Kokias pirmąsias užsienio kalbas išmokote?

Kalbomis domėjausi nuo mažų dienų, nors jų ir nesupratau. Pirmoji užsienio kalba buvo ispanų. Apkeliavau bemaž visą Lotynų Ameriką, kad suprasčiau visus ispanų kalbos dialektus.

1980 m. Lenkijoje pradėjau studijuoti japonų kalbą.

Ar galite suskaičiuoti, kiek kalbų mokate?

Daug, sunku pasakyti. Po pasaulį klajoju pastaruosius 45 metus. Moku daugelį slavų, germanų ir romanų kalbų, taip pat graikų, dar 14 pagrindinių Azijos kalbų.

Kokias kalbas mokytis buvo sunkiausia?

Ko gero, Azijos. O gal ir ne. (Neseniai sulaukiau T. Keeley laiško... gryna lietuvių kalba, nors neminėjo ją mokęs. – M. P.) Na, rašyti sudėtingiausia japoniškai ir kiniškai. Tarimas sunkiausias turbūt vietnamiečių.

Kokia Jūsų kalbų mokymosi metodika?

Naują kalbą mokausi tam, kad galėčiau ją panaudoti kalbėdamas su jos gimtakalbiais. Taigi, kai vykstu į Himalajus, susikoncentruoju ties nepaliečių, tibetiečių, tamangų ir šerpų kalbomis.

Ką manote apie poliglotų konferencijas? Ar jos padeda žmonėms tobulinti savo kalbų įgūdžius?

Man jos – motyvacija pasitobulinti kalbas, kurias mokiausi arba išmokti naujas.

Lingvistikoje, kaip ir kituose moksluose, esama neišspręstų klausimų, paslapčių. Ką apie tai manote?

Kad man tokių nėra...

DAR VIENAS HIPERPOLIGLOTAS – JAV GYVENANTIS JAREDAŠ GIMBELIS

Jis žinomas kaip itin retų ir sudėtingų kalbų žinovas, sugebantis, pavyzdžiui, jidiš kalba skaityti paskaitą apie Kiribačio (gilbertiečių) kalbą. Pakalbinau ir jį.

Jūs – poliglotas. Kas tai yra būti poliglotu? Kiek kalbų ir kaip laisvai žmogus turi mokėti, kad vadintų save poliglotu?

Puikiai pamenu 2017-aisiais vykusią Poliglotų konferenciją, kurioje dalyvavau, kai Richardas Simcottas paskelbė, kad joje yra vietos „visiems, kas myli kalbą“. Taigi, poliglotų bendruomenė yra pirmiausia būtent tokiems žmonėms. Tokie žmonės paprastai valdo 20-30 ar net daugiau kalbų.

Griežtai kalbant, žodis „poliglotas“ savaime reiškia, kad žmogus moka dvi ar daugiau kalbų. Taip pat yra žmonių, kurie moka daug kalbų, bet nebūtinai jas myli. Pvz., galbūt kažkam jo ar jos gimtoji kalba atrodo „neduodanti naudos, beprasmė“. Toks žmogus gali būti vadinamas poliglotu pagal žodyną, bet ne bendruomenės prasme.

Daugiakalbių pasaulyje tiek internete, tiek gyvai vyksta susidūrimai tarp žmonių, kurie tapo poliglotais dėl aplinkybių (augo daugiakalbėje šeimoje) ir tų, kurie tapo tokiais dėl hobio (kaip aš; mokausi kalbas, kad patirčiau, ką reiškia būti kitur, neišeinant iš namų).

Šiuo metu manau, kad terminas „poliglotas“ tiesiog reiškia „tas, kuris valdo dvi ar daugiau kalbų“, tačiau pagal R. Simcotto apibrėžimą vėlgi viskas ne taip paprasta.

Kaip tapote poliglotu? Kokias pirmąsias kalbas išmokote?

Būdamas vaikas, mokiausi prancūzų ir Biblijos hebrajų, kurios kartu su anglų kalba tapo mano gimtosiomis. Tiesa, vėliau prancūzų primiršau. Mano tėvas norėjo išmokti prancūzų kalbą, kad galėtų dirbti Vakarų Afrikoje, bet to taip ir neįvyko. Tiesa, jis kurį laiką praleido Siera Leonėje ir Sudane, kas mane įkvėpė mokytis Salone Krio (Siera Leonės kreolinė anglų kalbos pagrindu gimusi kalba) bei Sudano arabų kalbos.

2008 m. pradėjau mokytis jidiš, kuri tapo pirmąja kalba, kuria, būdamas jau suaugęs, ėmiau kalbėti laisvai. Ją iki šiol kasdien naudoju kalbėdamas su draugais. Kitomis kalbomis, kuriomis ėmiau kalbėti laisvai, tapo norvegų ir švedų kalbos, jas išmokau 2012-2013 m. gyvendamas Skandinavijoje.

Tuomet suvokiau, kad galiu kalbėti laisvai bet kuria kalba. Mano motyvacija mokytis jidiš, švedų ir vengrų kalbų (šia laisvai dar nekalbu) buvo faktas, kad tai – mano prosenelių kalbos. Norėjau suvokti, kur mano šaknys.

Universitete studijavau ispanų ir rusų kalbas. Ispaniškai kalbu gerai, bet rusiškai nelabai. Mano kaip poligloto „nušvitimas“ nutiko 2014 m. Taigi dabar galiu pasakyti, kad moku ispanų, rusų, jidiš, vokiečių, šiuolaikinę hebrajų (ivritą), lenkų, norvegų, švedų, danų, suomių, šiaurinę samių, fareriečių, portugalų, grenlandiečių, airių, prancūzų, islandų, Tok Pisin, bretonų, kornų, bislama, Saliamono salų pidžiną, vengrų, tadžikų, birmiečių, Siera Leonės Krio, Jamaikos patua ir kitas Karibų jūros kreolines kalbas, Palau kalbą, Gilbertiečių (Kiribačio) kalbą, lao, Fidžio hindi, fidžiečių, uigūrų, mossi, Tuvalaus kalbą, guarani.

Žiniasklaida yra vadynusi mane „trisdešimties kalbų hiperpoliglotu“, nors negaliu visomis jomis laisvai kalbėti, tačiau bendrauti galiu daugiau nei trimis dešimtimis.

Kaip mokotės kalbų?

Vienu metu mokausi vieną ar dvi kalbas. Dabar susikoncentravau ties fidžiečių kalba (iTaukei). Labai norėčiau mokėti daugiau Okeanijos, Pietryčių Azijos ir Amerikos indėnų kalbų, taip pat Toki Pona, noriu išmokti baltų kalbas.

Mano svajonių (mėgstamiausios) kalbos – grenlandiečių, Kiribačio, fidžiečių, norvegų ir jidiš, taip pat žuangų (zhuang), Tuvalaus, khmerų, mossi ir uigūrų.

Jūs kuriate kompiuterinius žaidimus. Gal kuriate ir dirbtines kalbas, kaip tai dabar gana populiaru?

Esu kūręs. Sethas Alteras iš Subaltern Games sukūrė parodijų žaidimą „No Pineapple Left Behind“ („Nebus užmirštas nė vienas ananasas“). Tai buvo smagus žaidimas, o JAV mokyklos jį pavertė sėkmingu verslu. Turėjau sukurti kalbą šiam žaidimui. Ji buvo sudaryta iš elementų, paimtų iš suomių, jidiš, grenlandiečių ir maorių kalbų. Kalba vadinasi „Cantalopian“ (kantelopų).

Kokią metodiką naudojate kalboms mokytis?

Su Luke'u Trumanu iš Full-Time Fluence kalbėjau apie „šachmatų lentos teoriją“, kuri teigia, kad, norėdamas ką nors laimėti, turi naudoti daugybę įvairių resursų ir naudoti juos efektyviai.

Geriausiai pavykusioms išmokti kalboms (pvz., Tok Pisin, suomių) naudojami įvairiausi šaltiniai: radiją, dainas, pokalbius su draugais, dainavimą, laikraščius, knygas ir dar daug visko. Naudojami šaltiniai, skirti gimtakalbiams, ir tai padėjo.

Benny Lewis, propaguojantis trijų mėnesių mokymosi misijas, mane įkvėpė ne išmokti kalbėti kaip gimtakalbiui per tris mėnesius, bet per tą laiką suvokti struktūrą, kad galėčiau formuoti sakinius, o vėliau tiesiog plėščiau žodyną. Tai tarsi dėlionė, išskyrus tai, kad ji niekada nesibaigia (tačiau dėlionės karkasas yra baigtinis, – mokantis kalbų, reikia žinoti, kaip asmenuoti veiksmažodžius būtajame, esamajame ir būsimajame laikuose, žinoti prielinksnius ir pan.). Tą karkasą galima perprasti ir greičiau nei per tris mėnesius.

Saliamono salų pidžinui man prireikė dviejų savaitių, nes jis panašus į Tok Pisin.

Ar gyvenate iš kalbų žinojimo?

Mokau kalbų, taip pat užsiimu vertimais. Daugiausia koncentruojuosi ties skandinavų ir žydų (hebrajų ir jidiš) kalbomis. Rinka perpildyta ispanų ir vokiečių kalbų pasiūla, o, tarkim, bislama ir fidžiečių kalbos rinkoje beveik nedalyvauja.

Taip pat kuriu ir išbandau kompiuterinius žaidimus. Kalbų, ypač ne vakarietišku, mokėjimas tam labai padeda, suteikia kūrybiškumo.

Ar kalbos yra išgelbėjusios gyvybę arba kitaip padėjusios realiaame pasaulyje?

Vienas mano švedų kalbos studentas sėkmingai aptiko, kad sergu Laimo liga, taigi, išgelbėjo man gyvybę.

Daugybė žmonių, ypač vengrai ir skandinavai, nori bendrauti su mani nedelsiant, kai tik pamato, kad mokau jų kalbas.

Kasdien gaunu darbo pasiūlymų dėl savo kalbų mokėjimo, dažniausiai daugelio atsisakau. Taip pat gaunu daugybę nemokamų gėrimų.

Mano dabar kuriamas žaidimas „Kaveri: Nuuk Adventures“ įmanomas dėl mano susidomėjimo grenlandiečių kalba. Nuvykau į Grenlandiją, susitikau su vietiniais. Ir tai tik dėl to, kad vieną dieną bibliotekoje nusprendžiau mokytis šios kalbos.

Mano YouTube kanalo serija apie Palau kalbą tapo gerai žinoma Palau saloje tarp edukatorių ir muzikantų.

Esate aktyvus poliglotų bendruomenės narys ar labiau vienišas vilkas?

Esu aktyvus poliglotų bendruomenės narys nuo 2015-2016 m. Suvokiu, kad esu vienas iš nedaugelio poliglotų, kurie mokosi kalbų iš visų žemynų. Daugelis jų mokosi globalių kalbų arba kalbų iš Europos, kartais Azijos. Nedažnai sutinku tą, kas mokosi kalbų iš Okeanijos.

Suvokiu, kad turiu galios supažindinti žmones su mažiau žinomomis kalbomis, kurios pakeitė mano gyvenimą. Jei to nedaryčiau, ko gero, niekas to ir nedarytų. Būti vienišu vilku – ne man.

Dar nesutikau moters poliglotės. Nejaugi tokių nėra?

Neapykanta ir patyčios internete – dažnas dalykas, ir daug moterų itin jautriai į tai reaguoja.

Ko gero, yra milijonai hiperpoliglotų, kurie „slepiasi“, taip pat ir moterų, tačiau tie žmonės nenori būti nekenčiami. Tai turi pasikeisti, tikiuosi, kad taip ir bus.

Asmeniškai esu sutikęs daugybę moterų poligločių, tačiau daugelis jų dėl interneto toksiškumo jo veikloje nedalyvauja.

Norėdami išplėsti poliglotų bendruomenę, įtraukti į jos viešą gyvenimą moteris, turime atsikratyti prasto skonio komentarų, kurių ypač gausu YouTube kanaluose.

Ar lengvai galite suprasti šį sakinį, kurį čia parašiau?

Dar ne.

(Tęsia angliškai). Atrodo, kad ateityje tikrai mokysiuosi lietuvių kalbos, nes esu žydas aškenazis ir mano istorija su Lietuva persipynusi. Baltijos šalyse – mano šeimų istorija, kurią noriu detaliau išnagrinėti.

„DIDŽIAUSIA MİSLE LAIKAU KALBOS ATSIRADIMĄ“

Pokalbis su Stefano M. LANZA

Buongiorno, sveiki gyvi. Labai malonu kalbėtis lietuviškai (nors man asmeniškai daug smagiau būtų Jūsų gimtąja kalba) su baltistu, jau nemažai metų gyvenančiu Lietuvoje. Kaip čia atsidūrėte?

Buongiorno Tau, mielas Mindaugai. Čia jau pradedame perdėdami. Tiesa, kad senokai gyvenu Lietuvoje, bet nevadinčiau savęs baltistu. Veikiau italų, besidominčiu lietuvių kalba. Nors kiek gremėzdiškai skamba, visgi arčiau tiesos. Tas susidomėjimas vedė mane prie lituanistikos doktorantūros studijų Vytauto Didžiojo universitete, bet, kai atvažiauvau pirmąkart į Lietuvą, tai buvo tiesiog „egzotiškos“ atostogos. Ne kartą teko papasakoti apie tai, todėl trumpiau čia priminsiu sau, kad 1997 m. vasarą į Kauną važiauvau pagal studentų mainų programą. Mane kvietė prisijungti pusbroliis, likęs be bendrakeleivio paskutinę minutę. Tais laikais Lietuva buvo mažai žinomas kraštas Vakaruose, tai priėmiau kaip nuotyki. Iš tiesų nei aš, nei jis nebebuvome studentai tada, bet svetingiems lietuviams tai mažiausiai rūpėjo. Man tada labai reikėjo ištrūkti nuo savo itališko gyvenimo, o Kaune atsivėrė naujas pasaulis. Su lietuvių kalba pažintis iš pradžių buvo vangi, bet ilgainiui (kirčiuoju ant pirmos „i“) viskas susiklostė taip, kaip matyt lemta.

Kaip vertintumėte lietuvių kalbos būklę šiuo metu? Ar ji pakito ir kuria linkme kinta per tuos metus, kuriuos esate Lietuvoje? Kartais juokaujame, kad „prie ruso“ rusenome, o dabar baigiame suanglėti. Išties, net radijo stotyse neretai, netgi kasdien išgirsti, kaip, atrodytų, intelektualūs žmonės pusę žodžių ištaria ne lietuviškai, nors nėra jokio reikalo naudoti užsienietiškas frazes (pvz., „Wow, koncertas buvo awesome“). Ar Italijoje irgi panaši situacija? Ką kaip kalbininkas patartumėte daryti, kad lietuvių kalba nesuprastėtų?

Štai „kalbininką“ priimu, galiu tokiu būti. Mano sugebėjimas vertinti lietuvių kalbos būklę pribrendo 2001-2002 m., kai baigiau rašyti savo pirmąjį žodyną. Pastebėjau, kad vietiniai (gimtakaliai) negalėjo man paaiškinti kalbos reiškinių. Sutinku, kai kurie klausimai vis dar tūlą glumina, pavyzdžiui, kodėl „sekmadienis“, o ne septintadienis“, kodėl „siekti pergalės“, bet „pasiekti pergalę“, „ieškoti rakto“, bet „rasti raktą“, kodėl „kel-

nės“ moteriškosios giminės, o „sijonas“ vyriškosios giminės... Teko pačiam apsišviesti.

Grįžtant prie lietuvių kalbos būklės, reikėtų pasakyti, kad lietuvių pasididžiavimas kalba daugiausia ir baigiasi bendrom frazėm – „lietuvių kalba pati seniausia“, ar bet koks kitas giriamasis būdvardis... Asmeniškai (kirčiuojame ant pirmos „a“), manau, kad lietuvių kalbos jausmas bunka, kalbėjimo kultūra prastėja, kalbinis išprusimas tapo specialistų mažumos atributu. Man kelia didesnę rūpestį ne tas padrikas, proginis anglų kalbos vartojimas, o nesugebėjimas taisyklingai kalbėti (nuo priegaidžių skyrimo ir kirčiavimo iki sintaksės). Apie kalbininkus mano nuomonė irgi pasikeitė. Manau, kad jų veikla nėra efektyvi ir kartais trūksta platesnio pasirengimo. Aš kalbą laikau turtu, meno kūrinium, tautos savasties raiška, todėl manau, kad kiekvienas kalbėtojas privalo ją puoselėti. Norminimas yra geras dalykas (Italijoje neegzistuoja), bet ar vaikai gražiai kalba, priklauso pirmiausia nuo tėvų, nuo mokytojų ir nuo aplinkos (įskaitant televiziją).

Ar daug pasaulyje baltistų? Ar lietuvių (ir latvių) kalba populiari tarp kalbininkų, poliglotų?

Baltistai – reta prekė. Kaip minėjau, aš pats tikrai ne baltistas. Suprantama, kiekvienas su lingvistika turintis reikalą įsitikinęs lietuvių kalbos svarba moksliniu požiūriu. Tačiau turime objektyviai žiūrėti į realybę: lietuvių kalba mažai ką domina už lietuvių ribų.

Kiek laiko prireikė išmokti lietuvių kalbą? Kalbate visiškai laisvai, Jūsų kalba taisyklinga, turtinga, gerokai kokybiškesnė nei daugelio lietuvių. Kokias dar kalbas mokate? Ar dalyvaujate poliglotų veikloje?

Neišmokau dar. Susišneku, laidau vieną kitą sąmojų, tiesa. Iš smalsumo bandau į kasdienę vartoseną grąžinti vieną kitą žodį (įtraiška, plesnas, atkragus), bet tai beviltiška. Dar pastebėjau, kad dabar kaip tik pradėdų prasčiau kalbėti, jei mažiau stengiuosi. Poliglotų reiškinys man vis dar mįslingas. Nelabai suprantu, ką reiškia būti poliglotu. Kaip gerai reikia „mokėti“ kalbą? Aš italų gana gerai moku, lietuvių kalbai skirčiau antrą, anglų – trečią, prancūzų – ketvirtą vietas. Vienos kitos kalbos – padiriki elementai (ispanų, vokiečių, rusų), kai kurių kalbų (portugalų, rumunų, norvegų, lenkų) – filologinis supratimas. Kai kurios kalbos... tiesiog nulis.

Ką manote kaip baltistas apie lietuviškas runas? Ar turėjome tokias? Erazmas Stela publikavo Vaidevučio vėliavos fragmentą su į runas panašiais rašmenimis. Nejaugi nieko daugiau nerasta? Tai atrodo keistokai,

žinant, kad germanai turėjo runas, keltai – Ogamo raštą, rašmenys buvo ir Italijoje, Iberijoje, Turkijoje, Vengrijoje, Urale (komių senasis raštas) ir t. t. Nejaugi vieninteliai iki krikščionybės buvome neraštingi?

Senovinio rašto egzistavimu neabejoju. Bet raštas atsiranda su reikalu, su didesnėmis bendruomenėmis. Turbūt retai prirėkė, protėviai gerą atmintį turėjo, sąžiningai prekiaudavo, o medžiaga, ant kurios rašoma, juk nebuvo ilgaamžė.

Esate ne tik kalbininkas, VDU lietuvių kalbos filologijos mokslų daktaras, docentas, bet ir Dante Alighieri Kauno komiteto pirmininkas, vertėjaujate, parengėte ir išleidote pirmąją lietuvių-italų kalbų žodyną. Ar planuojamas italų-lietuvių kalbų žodynas? Kuo, be kalbotyros, dar domitės?

Dabar dėl darbo (bet ne tik) labiausiai domiuosi kalbos mokymo ir mokymosi klausimais. Ypač kaip veikia mūsų smegenys, kas vyksta, kai kalbame svetima kalba, kaip žodžiai, struktūros įsisavinamos. Na, neurolingvistika – jaunas mokslas. Kol kas vienintelė išvada, prie kurios priėjau, yra, kad reikia suvokti, kaip veikia gimtoji kalba, geriausiai ją išmanyti ir tada sėkmingiau kitų mokytis. Kadaise turėjau pomėgių (esu baigęs muzikos akademijoje fortepijono specialybę, buvau šioks toks stalo teniso žaidėjas), bet dabar aplinkybės neleidžia skirti tam laiko.

Kokios Jums kaip kalbininkui, baltistui yra iki šiol neįmintos didžiausios kalbotyros mįslės? Ką tyrinėjate šiuo metu?

Gal bepigū pasakyti, bet didžiausia mįslė laikau kalbos atsiradimą. Visgi esu nepopuliarios teorijos šalininkas, kad patys atskiri garsai turėjo reikšmę, iš pradžių buvo garsažodinės kilmės, paskui – sutartinio pobūdžio. Paprastai prieštaraujama, kad dažnai vartojami žodžiai nelabai ką turi bendra su garsų mėgdžiojimu (vyras, kraujas, galva, saulė ir t. t.), bet kalbokūra turėjo būti nepaprastai ilgas procesas, kokį mums šiandien sunku suvokti. Būkim sąmojingi – ar visos tos indoeuropiečių kalbos rekonstruotos prolytės nepanašios į vargius bandymus neišlavėjusiais kalbos padargais ištarti dar iki galo neišdirbtų garsų?

Ar daug lietuvių mokosi italų kalbos, ar ji tampa populiareesnė? Kiek teko mokytis, skambesiu ji gana nesunkiai prieinama lietuviams. Kiek

žinau, Jūsų vadovaujamas fondas suteikia galimybę laikyti ir oficialų italų kalbos egzaminą. Ką galima daryti jį išlaikius?

Italų kalba yra gana populiari visame pasaulyje. Tai skatina įvairiausi veiksniai (kultūra, virtuvė, kelionės). O Kaune tikrai vyksta ir intensyvus populiarinimo darbas. Be to, italų kalba nepaprastai draugiška, tiesiog neatrodo sunki. Vien garsų perpus mažiau nei lietuvių! Italų kalbos sertifikatas turi praktinę reikšmę (ieškant darbo, norint studijuoti užsienyje), taip pat ir moralinę, juk tai pripažinimas, kad kažką pasiekėme. Bet daugeliui popieriaus ir nereikia. Ne tai svarbiausia. Nors norint mokytis resursų daug, kviečiu pradėti nuo mano sukurto nemokamo kurso internete, youtube kanale.

**MICHIEL DE VAAN:
„SVARBIAUSIA KALBŲ MOKYMESI – PROCESAS“**

Kristijono Donelaičio „Metus“ į olandų kalbą išvertęs žymus lingvistas: „Panašu, kad šis kūrinys dabar yra „karštas“, paklausus“.

K. Donelaičio kūryba per du šimtmečius versta į beveik du tuzinus kalbų (anglų, armėnų, baltarusių, čekų, esperanto, estų, gruzinų, italų, japonų, jidiš, latvių, lenkų, lotynų, prancūzų, rusų, sorbų, švedų, ukrainiečių, vengrų, vokiečių ir kt.), o „Metai“ pasiekė jau keliolikos šalių skaitytojus. XXI amžiuje lietuvių literatūros klasiko šedevras tapo itin populiarus Vakarų Europoje: pasirodė ne tik nauji vertimai į anglų, vokiečių kalbas (kaip žnoma, pirmasis „Metus“ į vokiečių kalbą dar 1818 m. išvertė Liudvikas Rėza), „Metai“ išversti ir į ispanų kalbą (2013 m.), o karščiausia naujiena tapo „Metų“ vertimas į olandų kalbą, pasirodęs 2019-ųjų lapkritį (olandams autorius pristatomas kaip Christiaan Donelaitis; knygą išleido daugiausia literatūros japonų kalba leidžianti leidykla „HaEs producties“).

Įdomu tai, kad vertėjas į olandų kalbą – vienas geriausių nūdienos indoeuropiečių kalbų specialistas, iš Limburgo kilęs 46 metų profesorius Michylis de Vanas (Michiel de Vaan), kuriam tai buvo pirmasis grožinės literatūros vertimas. Lingvistas sutiko pasikalbėti apie „Metus“, lingvistiką ir tai, kad svarbiausia kalbų mokymesi yra ne tikslas („tapti poliglotu“), bet pats procesas. Kalbėjomės 2019 m. lapkričio 23-24 d.

Apie Jus ir tai, kad ką tik Nyderlanduose išleistas K. Donelaičio „Metų“ vertimas į olandų kalbą, netikėtai sužinojau feisbuko dėka. Šiais laikais jau nebestebina, kad šiame informacijos šiukšlyne ir melagienos karalystėje yra ir daug gero, o beieškantis gali surasti bemaž viską, ko geidžia. Labiau stebina, kad lietuviai, kaip tame anekdote, „anksčiau ruseno, o dabar baigia suanglėti“, t. y. dažnas bent pusę sakinio rašo iškraipytais angliškais žodžiais, o K. Donelaičio kūrybos jau turbūt daugelis nė eilutės atmintinai nepacituotų. Ir štai – naujiena: jaunas profesorius iš Nyderlandų ryžosi išversti maždaug prieš 260 metų parašytą tekstą, kuriame gausu archaiškų žodžių, kurių ir daugelis lietuvių be žodyno nebe-

supranta. Kaip nutiko, kad ėmėtės tokio nepaprasto kūrinio vertimo? Ar tai pirmasis Jūsų vertimas iš lietuvių kalbos?

Taip, tikrai, tai mano pirmasis vertimas iš lietuvių kalbos. Esu istorinės lingvistikos atstovas, dirbantis universitete (**anksčiau – Leideno universitete Nyderlanduose, dabar – Lozanos universitete Šveicarijoje. – M. P.**), taigi nesu pripratęs versti literatūros kūrinius didelei auditorijai. Tačiau, žinoma, esu įpratęs dirbti su senais tekstais (**M. de Vanas, be kita ko, yra tyrinėjęs ir senovės persų šventraštį „Avesta“, išleidęs Avestos kalbos gramatiką. – M. P.**), bandydamas išsiaiškinti žodžių prasmę ir kontekstą, kuriame buvo parašyti tekstai.

Ar ilgai teko studijuoti lietuvių kalbą? Kiek laiko truko „Metų“ vertimas?

Mokiausi lietuvių kalbos dar praėjusio amžiaus paskutinio dešimtmečio pradžioje, kai Nyderlanduose studijavau indoeuropiečių kalbas. Kaip žinoma, baltų kalbos sudaro vieną indoeuropiečių kalbų atšaką, o lietuvių kalba išsaugojo įdomių archaiškų bruožų, kurie ją daro svarbia, kai bandoma atskleisti indoeuropiečių kalbų istoriją. Taigi iš esmės tada lietuvių kalba buvo studijuota kaip mirusi kalba. Vėliau, 2004-2005 m., Vilniuje lankiau intensyviuos lietuvių kalbos kursus su keliais kolegomis iš Leideno universiteto. Tuomet man pradėjo patikti ir kalba, ir šalis. Po šių kursų keletus metų Leideno universitete mokiau studentus lietuvių kalbos. Apie 2005 m. sutikau Aušrą Gudavičiūtę, kuri Flamandijoje ir Olandijoje studijavo olandų kalbą ir tapo literatūros iš olandų į lietuvių kalbą vertėja. Jei gerai pamenu, ji pirmoji pasiūlė man išversti „Metus“ į olandų kalbą, nes tokio vertimo nebuvo. Šią mintį nustūmiau į šoną, tačiau 2016 m., kurią laiką praleidęs Vilniuje dirbdamas prie „Metų“ vertimo, nusprendžiau apsiimti. Žinoma, tai buvo tik pradžia. Prie vertimo dirbau apie metus, priešokiais. Norėjau ne šiaip literatūrinio vertimo, bet ir teksto, kuris gražiai skambėtų olandiškai, todėl užtrukau, kol galiausiai vertimu likau patenkintas. Mane įkvėpė ir Carmen Dugo „Metų“ vertimas į ispanų kalbą, išleistas 2013 m. Ispanų kalba – dar viena iš mano mėgstamų kalbų. Pastaraisiais metais pasirodė nauji „Metų“ vertimai į prancūzų ir vokiečių kalbas, taigi, panašu, kad šis kūrinys dabar yra „karštas“, paklausus.

Nors Jums dar nė penkiasdešimties nėra, biografija – labai įspūdinga: indoeuropiečių kalbų profesorius, poliglotas, mokantis įvairių kalbų (hetitų, albanų, Avestos, lotynų ir daugybės kitų) Lozanos universitete Šveicarijoje, kelių monografijų ir daugiau nei šimto mokslinių straipsnių

autorius. Kaip prasidėjo pažintis su pasaulio kalbomis? Kas tam padarė didžiausią įtaką? Kokias pirmąsias kalbas išmokote?

Manau, kad viskas prasidėjo dar vaikystėje. Augau Nyderlanduose tokioje vietoje, kur dialektas labai skiriasi nuo standartinės kalbos (**tiksliau, tai – limburgiečių dialektas, kuris, kaip ir žemaičių dialektas, neretai vadinamas atskira kalba. – M. P.**). Kasdien sukeitinėdavau dvi kalbas: tą, kuria kalbėdavau namuose, ir valstybinę. Vaikystėje per atostogas išmokau vokiečių ir anglų kalbų, o mokykloje pamilau lotynų ir graikų. Keliaudamas išmokau ispanų, o universitete – rusų. Žinojau, kad noriu studijuoti indoeuropiečių kalbų istoriją, todėl specializavausi senosiose, „mirusiosiose“ kalbose, o gyvasias studijavau laisvu laiku.

Ko gero, pagrindinis postūmis gilintis į indoeuropiečių kalbas buvo meilė lotynų ir graikų kalboms, taip pat „detektyvinis“ protas, kuris norėjo išsiaiškinti, kas gi toje praeityje vyko, taip pat sveikas noras viską apie tai žinoti. Taigi nebuvo vieno konkretaus įvykio, privedusio mane prie indoeuropiečių kalbų studijų. Kai išmokau vokiečių ir anglų kalbas, ėmiau jas lyginti su olandų, ir vienas dalykas privedė prie kito.

O ar domitės ir ne indoeuropiečių kalbomis?

Domiuosi ir ne indoeuropiečių kalbomis, pvz., baskų, suomių ar arabų, tačiau dar neradau laiko, kad gerai jas išmokčiau. Viena iš priežasčių yra ta, kad, norėdamas gerai išmokti kalbą, privalai ilgesnį laiką praleisti šalyje, kurioje ją kalbama, o tai ne taip lengva, kai turi darbą ir šeimą.

Kokias kalbas mokate laisvai? Kokias buvo sunkiausia išmokti?

Neįsivaizduoju. Tai priklauso nuo to, kuris mokosi, biografijos. Kinams ir japonams anglų kalba irgi sunki. Kalbu olandiškai, vokiškai, angliškai, prancūziškai, ispaniškai, itališkai, rusiškai, lietuviškai ir albaniškai. Pastarąsias tris kalbas, prieš atverdamas burną, turiu kelias savaites pasipraktikuoti. Taip pat žinau kai kuriuos dialektus: gimtąjį Limburgo bei Bavarijos ir Austrijos, kur praleidžiu daug laiko. Dirbant Šveicarijoje, išmokau Šveicarijos vokiečių dialekto.

Tie, kurie bando studijuoti įvairias kalbas, ieško kuo geresnių metodų, kaip tai padaryti. Kokias programas (Duolingo, Mondly, Memrise ir kt.), kokius metodus rekomenduotumėte? Kaip mokėtės ir mokotės kalbų?

Neturiu patarimų apie programas ar metodus, nes visada naudojausi dviejų dalykų kombinacija: rašytiniai kursai bei kalbėjimasis su gyvais žmonėmis. Didžiąją dalį vokiečių ir anglų kalbų išmokau žiūrėdamas TV

ir klausydamasis radijo. Išmokau kalbas jų klausydamasis bei tuo pačiu studijuodamas žodyną ir gramatiką. Kalbos mokymasis man yra kaip grojimas muzikiniu instrumentu bei muzikos klausymas. Nereikia mokytis visko pažodžiui, geriausia – tam tikrus teksto gabaliukus, priklausančius specifinei situacijai. Taigi jums reikia patirti šias situacijas ar bent jau matyti jas prieš save. Geriausia, kaip jau sakiau, praleisti daug laiko šalyje, kur jus suptų gimtakalbiai (keliaukite vienas!), susidraugaukite su žmonėmis. Taip pat manau, kad dienos bėgyje pereiti nuo vienos kalbos prie kitos yra labai sveikas pratimas, išvalantis smegenis. Tai panašu į bėgimą, kuris kai kuriems žmonėms duoda endorfino dozių. Man perėjimas nuo vienos kalbos prie kitos smegenyse taip pat kažką panašaus sukuria. Tai – gana rimta priklausomybė.

Pasaulyje (tiek realybėje, tiek socialiniuose tinkluose) populiarėja poliglوتų suvažiavimai, konferencijos. Atrodo, kad darosi gana populiariu mokytis kalbų. Dalyvaujate panašiuose renginiuose?

Nuo vaikystės vasaros atostogas leisdavau Vokietijoje ir Anglijoje su tėvais, o studijuodamas daug keliavau po Ispaniją. Atostogos su dviračiu – mėgstamiausios. Niekada negirdėjau apie poliglوتų konferencijas. Jei atvirai, man jos neatrodo įdomios. Taip, puiku patirti iššūkį ir pabandyti „įsipaišyti“ į tam tikrą kalbą ir kultūrą, tokiu būdu galite tapti poliglوتu. Bet tai neturi būti tikslas pats savaime.

Ką manote apie 1903 m. danų lingvisto Holgerio Pederseno sugalvotą, o dabar vis didesnę populiarumą (ypač pusšimtį metų ją tyrinėjancio amerikiečių lingvisto Allano R. Bomhardo dėka) įgyjančią nostratinių kalbų makrošeimą hipotezę, teigiančią, kad indoeuropiečių, Afroazijos, Uralo, Altajaus, kartvelų, šumerų ir daugybės kitų kalbų būta giminingų, ir prieš keliolika tūkstančių metų egzistavusi jų prokalbė?

Kol kas nesu dėl jos iki galo apsisprendęs, tačiau manau, kad indoeuropiečių ir Uralo kalbos tikrai artimai susijusios, taip pat, atrodo, susijusios tarpusavyje ir Uralo bei Altajaus kalbos. Tyrinėjant kitas kalbų grupes viskas mažiau aišku.

Grįžtant prie lietuvių kalbos, kuri yra viena seniausių indoeuropiečių kalbų, ar gali būti, kad turėjome savo raštiją, pvz., runas, kuriomis Euro-

poje nuo seno daug kas rašė, – anglosaksai, skandinavai, vengrai, turkai? Galiausiai airiai turėjo Ogamo raštą...

Lietuvių kalba nėra „viena seniausių indoeuropiečių kalbų“, nes pagal apibrėžimą visos kalbos yra lygios, visos indoeuropiečių kalbos kilo iš jų prokalbės. Tiesa, kai kurios atšakos atsiskyrė anksčiau, pvz., Anatolijos ir tocharų kalbos. Tokiu atveju Anatolijos kalbos „senesnės“ už kitas. Visgi diskutuoti apie tai – beprasmiška. Visos kalbos yra žmonių kalbos. Maža tikimybė, kad lietuvių kalba kada nors buvo rašoma runomis. Pirmiausia, mes tiksliai nežinome, kada baltų kalbos atsiskyrė, kada atsirado lietuvių, latvių, prūsų ir kitos kalbos. Greičiausiai tai įvyko likus mažiau nei tūkstančiui metų iki pirmųjų rašytinių žinių apie lietuvių ir latvių kalbas (skirtumai tarp jų nėra milžiniški, tai juk dialektų kontinuumas, kaip kad olandų ir vokiečių kalbos, kurios daugiau mažiau standartizuotos XV-XVI a. Prieš tai jos gyvavo kaip tiesiog skirtingi dialektai). Taigi negalime pasakyti, kad kuri viena kalba yra „senesnė“. Nėra įrodymų, kad iki krikščionybės baltai turėjo raštiją.

Kur bus pristatomi Jūsų versti K. Donelaičio „Metai“ („De Jaargetijden“)?

Detalių dar nežinau, tačiau jau žinau, kad tai vyks 2020 m. pirmoje pusėje Leidene (Nyderlandai), Briuselyje (Belgija) ir Lietuvoje.

Esate dažnas svečias Lietuvoje?

Per pastaruosius penkiolika metų Lietuvoje buvau ne kartą, tačiau dar nesu buvęs vakarinėje šalies dalyje. Man labai patinka šaltos, baltos lietuviškos žiemos, kurios vakarinėje Europos dalyje tapo labai retos.

Ačiū už pokalbį.

HUMANITARINIAI MOKSLAI LAIKOMI BIUDŽETO RIJIKAIS, YPAČ LITUANISTIKA IR BALTISTIKA

Pokalbis su kuršių kalbos specialiste prof. habil. dr. Dalia KISELIŪNAITE

Esate kalbininkė, daugiau nei prieš dešimtmetį apsigynusi habilitacinį darbą „Kalbų ir kultūrų sąveika Lietuvos pajūryje: kuršių ir kuršininkų etninės tapatybės ir savimonės raida“. Nors, atrodytų, baltų kalbos ir tautos lyg ir ištyrinėtos, apie kuršius vis dar kalbama puse lūpų, gerokai mažiau nei, tarkim, apie prūsų. Kas žinoma apie kuršius ir jų tapatybę, kalbą? Kiek medžiagos yra išlikę? Ar ji randama tik Lietuvos archyvuose?

Svarbiausia priežastis, dėl ko daugiau kalbama ir rašoma apie prūsų kalbą, yra ta, kad prūsai paliko rašytinių kalbos paminklų. Tai labai svarbu ir rimta atspirtis tyrinėjimams, net jei tie raštai nėra tokie, kokių mums norėtusi – kad juos būtų parašęs prūsas, kad jis išmanytų rašybą ir laikytųsi jos principų, kad tie paminklai būtų ne pavieniai žodžiai ir ne vertimas, o tokie kaip Homero epai ar sanskritu sukurtos Vedos. Deja, rišlių prūsų kalbos tekstų turime vos kelis Katekizmo vertimus, pasirodžiusius tada, kai pati prūsų kalba gyvavo jau paskutinį šimtmetį.

Apie kuršių kultūrą žinome iš archeologinių tyrinėjimų ir istorinių šaltinių, ypač ordinų dokumentų, o kalbos paminklų kuršiai nepaliko arba mokslas dar jų nerado. Tačiau tai nereiškia, kad jų kalba išnyko be pėdsakų ir kad jų neverta ieškoti. Kalbinės medžiagos yra ne tik archyvuose, ir, be abejo, ne tik Lietuvoje. Jos reikia ieškoti pačioje kalboje, lietuvių ir latvių tarmėse ir vardyne. Kuršiai buvo asimiliuoti, ištirpo stipresnėse lietuvių ir latvių bendruomenėse. Taigi beveik visa vakarų Latvija, (išskyrus patį šiauriausią pajūrio kampą ir aplink Rygos įlanką) ir vakarų Lietuva iki XV a. buvo gyvenama kuršių, apie kurių išskirtinumą byloja jų kultūros pėdsakai archeologijoje, jų reikia ieškoti ir tų regionų kalboje. Tiesa, visada reikia turėti omenyje, kad įvairūs gyventojų migracijos procesai vyko ir čia, ypač Klaipėdos krašte, todėl kalbant apie dabartinius gyventojus visus juos besąlygiškai laikyti senųjų kuršių palikuonimis ir tikėtis, kad mūsų šiaurės žemaičiai arba Kuržemės latviai tebekalba kuršiškai, būtų naivu. Kitas reikalas yra po kruopelytę rinkti galimus kuršių kalbos likučius – tai darbas, panašus į aukso ieškotojo triūsą: skalauji šimtus kilogramų grunto ir džiaugiesi radęs trupinėlių to, ko ieškai. Tai ir yra mokslo esmė.

Kita priežastis, kodėl apie kuršius mažai kalbama, ta, kad šiame lingvistikos bare trūksta darbininkų. Ilgalaikiam projektui pertraukos tolygios nėštumo nutraukimui – neparuošei mokinių, nėra mokyklos, nebus ir svarbios temos ateities. Arba darbai bus išaldyti daug ilgesniam laikui negu gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio, nes paruošti baltistą reikia ne vienerių metų. Baltistika Lietuvoje jau senokai tapo ir taip skriaudžiamų humanitarinių mokslų podukra. Skamba paradoksaliai? Ar galite įsivaizduoti, kad stipriausias slavų kalbų tyrinėjimų centras yra ne slavų šalyje? Ne Rusijoje, ne Lenkijoje, Čekijoje ar Ukrainoje, o kur nors Australijoje ar Suomijoje? O baltistikos centrai užsienyje kartais atrodo aktyvesni ir produktyvesni negu čia, Lietuvoje ir Latvijoje, kur jie turi būti. Štai tokia trumparegiška mūsų politika. Ir, deja, ne tik apie šios kadencijos politikus reikia kalbėti. Apie visus.

Kuo skiriasi kuršiai ir kuršininkai? Ar kuršiai ir jų kalba iki šiol gyvuoja? Juk Latvijoje yra Kuržemė, tai gal joje kuršiai tebegyvena?

Kuršininkai yra lingvistų įvestas terminas, siekiant atskirti juos nuo kuršių, t. y. baltų genčių junginio, gyvavusio iki XV a., apie kurį kalbėjome anksčiau. Kuršininkais vadiname jau Lietuvos ir Rytprūsių teritorijoje atsidūrusius kuršių palikuonis, kurių didžiąją dalį sudaro Kuršo migrantai į Prūsiją po XV a. Kita dalis kuršininkų – Šventosios ir Būtingės latviai, kurie atsidūrė dabartinės Lietuvos teritorijoje XX a. pradžioje, nustačius sieną su Latvija, jie taip pat yra dalis buvusio Kuršo gyventojų (dalis jų ten ar artimoje apylinkėse sėsliai gyveno). Tarp pirmosios ir antrosios grupės kuršininkų matau esminių skirtumų ir jų nepainiočiau. Pirmieji atsikėlė į Prūsijos pamarį jau XV- XVI a. ir atsinešė savo kalbą ir papročius, kurie dėl izoliacijos nuo savo etninės tėvynės ir ilgalaikės sąveikos su kitomis Prūsijos kalbomis ir kultūromis kito ir iš esmės tapo unikaliu ir gana mišriu etniniu junginiu, kalbine mažuma Prūsijos valstybėje. Antrieji iki pat XX a. gyveno Kuršo (kunigaikštystės, vėliau gubernijos) pakraštyje, t. y. sudarė latvių tautos dalį, jų kalba yra ne kas kita, kaip latvių kalbos dialektas, vakarų latvių dialektų geografinis tęsinys, tik XX a. dėl sąveikos su lietuvių kalba patyręs ryškių permainų. Pastarieji kuršininkai yra ir laiko save latviais, skirtingai nuo pamariekių. Jie gavo ir latvišką raštą, ir bažnyčios kalbą, o nuo asimiliacijos su lietuviais juos ilgai saugojo konfesinis skirtumas – Šventosios apylinkių latviai buvo liuteronai. Visą sovietmetį jų traukos centras buvo ne Klaipėda, o Liepoja. Kuo ilgiau tyrinėju Prūsijos kuršininkų kalbą, tuo aiškiau matau, kad kalbame apie savo šaknimis susijusias, bet per pusę tūkstančio metų viena nuo kitos nutolusias etnines bendruomenes.

Teko skaityti, kad kuršiai buvo gerai žinomi vikingams ir garsėjo kaip puikūs kariai ir turtinga tauta. Kokia jos istorija, koks likimas?

Taip, tai vadovėlinės tiesos, kuršių jūrininkai kartais vadinami baltų vikingais. Kaip jau minėjau, kuršiai, kurių neišnaikino karai su Livonijos ordinu, asimiliavosi su artimiausiais kaimynais ir sulatvėjo, o pietinėje teritorijos dalyje sulietuvėjo. Kuršių istorijos tyrimai toli gražu dar neišsemta tema. Aš pati naudojuosi istorikų darbais ir seku naujausius tyrinėjimus. Mokslininkai, kaip ir gydytojai, turi specializuotis, priešingu atveju mokslas stovės vietoje: visi žinos po truputį apie viską, o kas toliau? Kalbininkas gali kelti klausimus istorikams, pasiūlyti jiems ištirti dalyką, dėl kurio kyla hipotezė iš kalbos faktų. Bet jeigu pats netiria istorinių dokumentų, nesiremia istorikų metodologija, samprotauti istorijos klausimais jam derėtų atsargiau. Pavyzdžiui, kalbininkas randa kokios nors tolimos kalbos pėdsakų kokioje netikėtoje vietoje. Jis kelia klausimą istorikams: ar tam tikru laiku šioje vietoje istoriškai dokumentuota kokių nors invazijos, migracijos, kolonizacijos, deportacijos ar kokio kito kitakalbių buvimo pėdsakų? Jeigu tokio atsakymo neranda, jo hipotezė lieka „kaboti ore“, kol istorikai ją patvirtins arba paneigs.

Kokia yra kuršių kalba? Ar pakankamai duomenų, kad galima būtų ją rekonstruoti? Gal galite ką nors pasakyti kuršiškai?

Kuršių kalba vienu skiriama rytų baltams, kitų – vakarų, dar kiti mano, kad ji ankstesnėje stadijoje buvusi vakarų baltų kalba, tačiau brandžiaisiais viduramžiais daugelis jos bruožų rodo ją suartėjus su rytų baltais. Kaip jau minėjau, jų kalbos tyrinėjimai dar tik pradinėje stadijoje. Labai gaila, kad talentingas latvių baltistas Ojaras Bušas, tyrinėjęs baltų vietovardžius, išėjo iš mūsų taip ir neįgyvendinęs savo svajonės – parašyti monografiją apie kuršių kalbą. Kuršiškai pasakyti galiu ne ką daugiau negu jūs – išvardinti keletą vietovardžių ir asmenvardžių, keletą tarmybių, kurias laikome kuronizmais, tokių kaip bengti, baigti', kuisis, uodas', leitis, lietuvis', kiunkė, košė, putra', kluika, žioplys', pūrai, žieminiai kviečiai' arba žodžių, apie kurių kuršišką kilmę jau pamiršome: banga, krantas, gintaras, menkė ir kt. Deja, sakinio suregzti nepavyks (tūlas skaitytojas pagalvos – ir kurių galų tiek dirbta?), nes beveik nieko nežinome apie kuršių kalbos gramatiką, tie, kas prie šių dalykų prisiliečia, gali tik labai fragmentiškai ir hipotetiškai kurti šią dėlionę. Bet po truputį rekonstruoti ją verta, panašiai kaip ir druskų ar rūdžių sugriaužtus senovinių freskų likučius. Tai mūsų baltiškos tapatybės dalis. Viso paveikslo gal ir nepamatysime, gal tik išmaniosiomis technologijomis sukonstruosime hipotetinį maketą, kaip galėjo būti, bet

niekada nebūsime tikri, ar tikrai taip buvo. Mes galime „sukurti“ kuršišką žodį remdamiesi lyginamosios baltų kalbotyros dėsniais, bet ar tikrai toks buvo vartojamas? Kokia buvo jo galūnė, kur buvo kirtis, kokia priegaidė, kokios linksnių galūnės? O gal visai tokio nevartojo, o vartojo kokią iš lyvių perimtą finizmą? Pavyzdžiui, žodį burė, audeklas ant laivo stiebo mes gavome iš kuršių, o šie iš lyvių.

Ar dar yra išlikę kuršiškų vietovardžių? Teko skaityti, kad Palanga, Kretinga ir Būtingė yra vieni iš jų.

Taip, tai kuršiški vietovardžiai. Jų yra daug daugiau šiaurės ir vakarų žemaičių žemėse. Klaipėda taip pat yra kuršiškas vardas. Ir tikrai ne koks vėlyvas žemaitiškas, kaip bando kažkas išskaityti istoriniuose dokumentuose (kad Vytauto laikais žemaičiai, kurie buvo vakarykščiai kuršiai, taip vadino, tai nereiškia, kad tą vardą atnešė lietuviai). Pagal galimybes nuodugniai ištyriau Klaipėdos krašto šiaurinės dalies vietovardžių raidą, publikavau nemažos apimties istorinių vardų registrą ir galiu pasakyti, kad kuršiškos kilmės vietovardžių esama kur kas daugiau negu iki šiol buvo minima vadovėliuose. Tik bėda, kad nemaža dalis jų jau nebevartojami, nes išnyko patys kaimai arba jų vardus pakeitė kiti, dažniausiai lietuviški.

Ar kuršių kalba, tapatybė tyrinėjama už Lietuvos ribų?

Taip, jau minėjau kolegą latvį Ojarą Bušą, kurio darbuose kuršių kalbos pėdsakai kruopščiai tyrinėti ir gražiai papildė baltistikos aruodą. Etninės kultūros pėdsakų ieško latvių istorikai, archeologai. Pasitaiko ir kitų valstybių mokslininkų tyrinėjimuose, tačiau gana fragmentiškai, bendrame baltistikos kontekste.

Viena Jūsų tiriamų sričių – geolingvistika. Kas tai? Kokius savo mokslinius atradimus laikytumėte svarbiausiais?

Tai – mokslo sritis, tirianti kalbos reiškinių paplitimą geografiniu požiūriu. Geolingvistas yra lingvistas su žemėlapiu. Tai visų pirmiausia dialektologija – mokslas apie tarmes, jų raidą, kaitą, dinamiką. Tai – kalbos atmainų tyrimai, pirmiausia sietini su geografine sklaida, etninių grupių kalbos ir jų sąveika tam tikruose geografiniuose plotuose, tai – kalbinių paribių tyrinėjimai, diasporų kalbos tyrimai. Geolingvistikos metodais naudojasi ir gretimų sričių kalbininkai, visų pirmiausia onomastai (vardų tyrinėtojai), leksikologai (atskirų žodžių plitimo geografijai nustatyti), sociolingvistai (pavyzdžiui, miesto ir kaimo gyventojų kalbos, didmiesčių ir regionų kalbos sąveika) ir kt.

Esate ir tarptautinės asociacijos „Foundation for Endangered languages“ narė. Kokia situacija su saugotinomis, nykstančiomis kalbomis? Lietuvoje tarp tokių, jei neklystu, turime karaimų, romų kalbas, mūsų kaimynai turi lyvius, latgalius. Kokios dabar pasaulyje, Europoje / ES, kaimyninės valstybės ir Lietuvoje taikomos kalbų saugojimo strategijos? Kurios iš jų veiksmingiausios, ko šioje srityje dar trūksta? Ar gali būti, kad jaunimas nebenori kalbėti savo senelių kalba, kaip tai nutiko su bretonais Prancūzijoje arba kai kuriomis tautelėmis Azerbaidžane ir t. t.?

Ši asociacija subūrė įvairių krypčių mokslininkus ir įvairių nykstančių kalbų bendruomenių atstovus iš viso pasaulio. Juos vienija rūpestis dėl nykstančių kalbų. Deja, kalbų nykimo negali sustabdyti patys kalbų tyrėjai, vien UNESCO nykstančių kalbų sąrašas kasmet atnaujinamas keliomis išnykusiomis kalbomis, o kiek tokių, dėl kurių statuso niekas į šią organizaciją nesikreipė? Kalba yra socialinis reiškiny, priklausomas nuo socialinių ir politinių veiksmų. Tuo pat metu kalbos yra kultūros ir civilizacijos produktas, taigi kalboje esame mes patys – tautos, bendruomenės, įvairių socialinių sluoksnių visuomenės grupės. Kiekviena nykstanti kalba išsineša dalį kultūros. Nors svarbiausioji kalbos funkcija – komunikacinė, tačiau tikrai ne vienintelė. Toli įrodymų ieškoti nereikia – užtektų pajudėti iš savo gyvenamosios aplinkos ir kalbos klausimas būtų vienas iš svarbiausių. Tad ką gali nuveikti tokios mokslininkų ir pačių kalbėtojų bendruomenių asociacijos? Visų pirmiausia, jei nykimas neišvengiamas, padaryti viską, kad kalbos išeitų kuo lėčiau ir su mažiausiais nuostoliais, t. y. skatinti prevencinę veiklą, mažinančią kalbinių-kultūrinių konfliktų galimybę bendruomenėse, perspėti politikus ir visuomenes apie kalbinės (o tuo pačiu ir etninės) diskriminacijos žalą, amortizuoti asimiliuojamų bendruomenių kultūrinį šoką, kitaip tariant, padėti kalbai oriai išeiti. Tai vadinamoji kalbų politika, kurią kiekviena valstybė sprendžia pagal savo politinį nusistatymą ir savarankiškumą. Ir Lietuvoje priimta demokratiškų nutarimų ir įstatymų, pagal kuriuos tautinės bendruomenės turi galimybę puoselėti savo etninę kultūrą ir kalbą. Kaip tai veikia, matome patys. Vienur nėra stiprios bendruomenės, kitur neskiriama pinigų, dar kitiems jų negailima, nes kalbos klausimą dažnai patogiu naudoti kaip politinį įrankį visai kitiems, anaipol ne kultūriniais reikalams. Kalbos prestižą (ar vaikai kalbės tėvų kalba) sąlygoja keletas išorinių ir vidinių faktorių. Visada yra pavojus prarasti poreikį vartoti kalbą, kai ją nustelbia socialiai stipresnė kitos kalbos aplinka, tada natūraliai kyla klausimas – ar dar reikia kalbos, kuria kalba tik saujele? Taip galvojantys žmonės pripažįsta vienintelę kalbos funkciją –

komunikacinę. Ir jų kalbinė komunikacija gana primityvi ir pragmatiška, jiems pakanka pusėtinai pramokti *lingua franca*, kuri mūsų laikais Europoje yra anglų kalba. Ir... nusivilia, pasirodo, ne taip čia viskas paprasta. Kur kiti komunikacijos lygmenys? Kur vaizdinga, emocionali, individuali kalbos raiška, kur turtingas žodynas, frazeologija ir gebėjimas reikšti jausmus, kur potekstės pojūtis, kalbos poezija, kur emocinis ryšys su savo bendruomene? Beveik kiekvienas protišcai išsivystęs individas gimtąja kalba didesnę ar mažesnę šių raiškos priemonių arsenalą savo kalboje turi, net jeigu jų kalba neatitinka bendrinės kalbos standartų.

Aš savo uždavinį asociacijoje matau pirmiausia ne politinėje, o grynai mokslinėje srityje: nykstančias kalbas būtina pirmiausia dokumentuoti, kad jų neišstiktų prūsų kalbos likimas. Šiuolaikinės technologijos suteikia didžiules galimybes, bet ir jos bejėgės, jei kalbėtojai išeis pirmiau negu spėsime dokumentuoti jų kalbą. Ir ne truputį, o kiek įmanoma daugiau ir kokybiškiau. Prisiminkime visai neseną liūdną įvykį, kai degė Brazilijos nacionalinis muziejus. Liepsnose visiems laikams dingo vieninteliai Amazonės genčių kalbų įrašų egzemplioriai. Ir šių kalbų be jų neatkursi, nes išmirė paskutiniai jų vartotojai. Tai nedovanotinas aplaidumas, milžiniškas nuostolis ne tik Brazilijos kultūrai, bet ir apskritai civilizacijos istorijai. Deja, mano „ginamoji“ kuršininkų kalba nėra įtraukta į nykstančių kalbų sąrašą, nes apie ją... beveik niekas nežino. Žinoma, UNESCO „sparnas“ nepakenktų, o gal net ir atvertų duris jos tyrinėjimams ir nelikčiau viena lauke karė, tačiau pradėti Lietuvoje reikėtų nuo savęs. Lietuva ir Latvija turėtų ją rūpintis pirmiausia. Deja, kol kas didžiausios realios pagalbos sulaukiau iš Vokietijos. Vokiečių mokslininkai buvo paskutiniai prieš mane, skyrę dėmesį šiai kalbai ir atlikę nemažus darbus. Tačiau ir jie vienas po kito iškeleliavo amžinojo tėviškėn. Mūsų mokslo politika jau ne pirmas dešimtmetis orientuota pirmiausia į taikumuosius mokslus, greitus užsakymus, mokslininkai blaškosi nuo projekto prie projekto, kad galėtų išgyventi, daugelis nusivilia, kad vertintojams rūpi ne reali mokslinė nauda, o tik graži atas-kaita. Humanitariniai mokslai atviru tekstu laikomi biudžeto rijikais, ypač lituanistika ir baltistika, nes jie „neprestžižiniai“, su savęs pažinimo projektais nesužibėsi pasaulyje, negali pretenduoti į jokių reitingus ar pasaulinį kontekstą. Toks požiūris rodo mūsų nesavarankiškumą, menką brandą. Tai tarno, o ne kūrėjo vaidmuo.

Ačiū už pokalbį.

**KARINA FIRKAVIČIŪTĖ:
„BENDRUOMENĖ STENGIASI IŠLAIKYTI TRADICIJAS,
KULTŪRĄ, PADĖTI IŠMOKTI KALBOS“**

**Humanitarinių mokslų daktarė Karina Firkavičiūtė –
Lietuvos karaimų kultūros bendrijos vadovė**

Karaimų kalba pagal nykstančių kalbų registrą (<http://www.endangeredlanguages.com/lang/2366>) laikoma „critically endangered“, t.y. esanti prie visiško išnykimo ribos. Tačiau Lietuvos karaimų bendruomenė neseniai išleido keletą knygų karaimų kalba. Kokia tikroji situacija Lietuvoje ir pasaulyje? Kiek, Jūsų duomenimis, šia kalba yra kalbančiųjų? Tiek kaip pirmąją gimtąją kalbą, tiek kaip antrąją?

Taip, karaimų kalba priskiriama nykstančių kalbų grupei, tačiau tai nereiškia, kad šia kalba nebegali būti kuriama. Tebėra kuriama, o „Mažasis Princas“, jei tai turite omeny, buvo specialiai išverstas į karaimų kalbą su intencija užfiksuoti esamą situaciją ir pamėginti kalbą įveiklinti ne tik kaip šnekamąją ar religinę, bet ir kaip galinčią pilnai būti grožine kalba. Leidykla, išleidusi „Mažąjį Princą“ karaimiškai („Tintenfass“, leidykla Vokietijoje) specializuojasi šios ir kelių kitų pasaulinių literatūros šedevrų leidime mažomis kalbomis. Džiaugiamės, kad galėjome sėkmingai įgyvendinti šį projektą.

Lietuva yra šiuo metu vienintelė vieta pasaulyje, kurioje dar kalbama karaimų kalba. Keli žmonės, kelios šeimos, gyvenančios Lenkijoje ir kalbančios karaimiškai, yra išeiviai iš Lietuvos. Bendra statistika per abi valstybes dabar nurodo, kad yra 30 karaimiškai tebekalbančių žmonių. Daugiau niekur pasaulyje šia kalba nebekalbama. Tai pirmąją gimtąją kalbą šnekančios žmonės. Yra žmonių besimokančių kalbėti, tačiau jie dar negali savęs priskirti gebančių kalbėti karaimiškai kaip antrąją gimtąją kalbą žmonėms. Tokia grupė dar tik formuojasi.

To paties norėčiau paklausti ir apie Lietuvos karaimų bendruomenę, turinčią galias tradicijas Lietuvos istorijoje. Kiek mūsų šalyje gyvena

karaimų? Kokia bendruomenės veikla? Ar veikia kenesos Trakuose ir Vilniuje? Ar rengiami renginiai, švenčiamos šventės ir t. t.?

Lietuvos karaimų bendruomenę šiuo metu sudaro apie 250 žmonių. Tai daugiau vyresnio amžiaus žmonės, tačiau yra ir nemaža, aktyvi jaunimo grupė.

Bendruomenė turi dvi organizacijas, kurios pasiskirsto veiklos barais, tačiau visi Lietuvos karaimai yra abiejų organizacijų nariai, dalyviai. Abi Lietuvos karaimų bendruomenės organizacijos dalinasi veikla bei atsakomybe, palaikant bendruomenės gyvenimą ir veiklą.

Lietuvos karaimų kultūros bendrija (LKKB) yra viena iš dviejų karaimų bendruomenės Lietuvoje organizacijų, savo veikla siekianti prisidėti išsaugant ir puoselėjant karaimų tautiškumą, tapatybę, tradicijas, apeigas, palaikant gimtosios karaimų kalbos funkcionavimą ir jos mokymąsi. Kitą svarbią šios organizacijos veiklos dalį sudaro karaimų kultūros populiarinimas ir pristatymas Lietuvoje bei užsienyje. LKKB rūpinasi ir vidiniu bendruomenės kultūriniu gyvenimu.

LKKB kasmet rengia Tarptautines karaimų kalbos ir kultūros stovyklas vaikams bei suaugusiems, kurių programą sudaro kalbos pamokos, pažintiniai seminarai apie karaimus, kūrybinės dirbtuvės, amatų laikas, įvairios meninės veiklos, aktualizuojančios karaimų kultūrą. LKKB taip pat rengia ir leidžia knygas, leidinius apie karaimų kultūrą bei paveldą Lietuvoje. Naujausias leidinys – HYPERLINK lietuvių, anglų, vokiečių, rusų ir lenkų kalbomis. Taip pat rengiami edukaciniai, moksliniai, karaimų kultūrą pristatantys, populiarinantys renginiai bei projektai. Vėliausias – kultūrinis maršrutas HYPERLINK. LKKB skatina ir palaiko karaimų jaunimo folkloro ansamblį HYPERLINK, tarpininkaudama gaunant finansinę paramą, pristatydamą ansamblį dalyvauti Lietuvos ir tarptautiniuose renginiuose, įvairiai populiarindama jo veiklą ir kitais būdais.

Karaimų bendruomenė sulaukia nemažai dėmesio iš Lietuvos bei užsienio žurnalistų, studentų, kitų bendruomenių ar institucijų, mokslininkų, besidominčių karaimų kultūros aspektais. LKKB (kartu su Lietuvos karaimų religine bendruomene) siekia palaikyti dėmesio karaimams iniciatyvas ir kiek galėdama padeda besidomintiems rasti reikiamus atsakymus, informaciją ar kontaktus.

2018 m. LKKB šventė savo trisdešimtmetį. Buvo atidaryta memorialinė pirmojo karaimų susirinkimo 1988-aisiais lentelė (ant namo Trakuose, Karaimų g. 29), parengta jubiliejui skirta paroda, prisiminimų seminaras ir koncertas.

Detali informacija apie renginius ir projektus – www.karaim.eu

Lietuvos karaimų religinė bendruomenė (LKRB) yra viena iš dviejų karaimų bendruomenės Lietuvoje organizacijų. Ji perėmė ir tęsia nuo XIV a. pab. Lietuvoje gyvenančios karaimų bendruomenės, kaip juridinio vieneto, liniją. Bendruomenė savarankiška ir nepriklausanti nuo kitų šalių dvasinės ir pasaulietinės valdžios. Šiuo metu Lietuvos karaimų religinė bendruomenė neturi pilnai pareigas einančio dvasininko. Šią veiklą savanoriškai dalinasi LKRB valdybos nariai.

Karaimų religija, kaip svarbus Lietuvos karaimų bendruomenę vienijantis veiksnys, yra svarbiausias LKRB darbo baras. Jį sudaro sielovada, bendruomenės religinis gyvenimas, bet taip pat rūpestis bendruomenei priklausančiais ryškiais karaimų architektūros paminklais, šventovėmis, bendruomeniniais namais (Karaimų g. 13 Trakuose), mokyklos pastatu (Karaimų g. 28 Trakuose), kitais objektais Trakuose, Vilniuje ir Panevėžyje, priklausančiais bendruomenei.

LKRB pagal galimybes iš dalies remia svarbias Bendruomenės iniciatyvas (ansamblio „Birlik“ veiklą, Tarptautinių karaimų kalbos ir kultūros stovyklų rengimą, leidinius), taip pat aktyviai dalyvauja pristatant Lietuvos karaimų paveldą, tikėjimą, tradicijas bendraujant su Lietuvos ir užsienio žmonėmis ar institucijomis.

Abi Trakų ir Vilniaus kenesos yra veikiančios. Bendruomenė švenčia savo religines šventes, rengiamos pamaldos, reikiamos apeigų dalys švenčiamos namie. Vyksta ir vieši įvairaus pobūdžio renginiai. Vienas iš jų – tradicinis, tai – Tarptautinė karaimų kalbos ir kultūros stovykla – Lietuvos karaimų bendruomenės renginys Trakuose, vykstantis nuo 2002 m. Jo programą sudaro karaimų kalbos pamokos, pažintiniai seminarai apie karaimus, išvykos, įvairios meninės veiklos, aktualizuojančios karaimų kultūrą. Stovykla trunka apie savaitę, jos dalyviai – vaikai, jaunimas, suaugusieji. Į šią stovyklą įprastai suvažiuoja daug karaimų, gyvenančių kitose šalyse, – Lenkijoje, Ukrainoje, Rusijoje, Prancūzijoje, Kanadoje. Stovykla tapo svarių bendruomenės ir jos išseivių susitikimo renginiu, tai visada suteikia papildomo emocinio krūvio.

Bendruomenė turi ir veikiantį jaunimo kolektyvą – karaimų ansamblį „Birlik“. Jis susibūrė 2010 m. Trakuose. Tuo metu jį sudarė aštuonerių-dešimties metų mergaitės ir berniukai iš karaimų šeimų. Laikui bėgant prie jų prisijungė ir daugiau įvairaus amžiaus jaunimo. „Birlik“ (lietuviškai – „Vienybė“) išaugo į darnų kolektyvą, kuris džiugina žiūrovus originaliais pasirodymais. Pagrindinis kolektyvo tikslas buvo ir yra vienyti karaimų

vaikus ir jaunimą, siekiant išsaugoti protėvių kultūrą ir ją skleisti. Per dešimt gyvavimo metų ansamblis surengė pasirodymus ne tik Lietuvoje, bet ir įvairiuose renginiuose Lenkijoje, Ukrainoje, Turkijoje.

Internetu teko matyti knygų karaimų vaikams. Kaip noriai vaikai mokosi karaimų kalbos?

Kaip jau minėjau, kasmet vyksta tradicinė karaimų kalbos stovykla. Joje dalyvauja ir karaimų kalbos mokosi įvairaus amžiaus žmonės, vaikai sudaro atskirą grupę. Kalbai išmokti, žinoma, savaitės per metus neužtenka. Kitu metu rengiami kalbos kursai internetu, norintiems išmokti karaimiškai. Kai kurie tėvai moko savo vaikus namie, samdydami pedagogus. Tai jau daugiau privačios iniciatyvos, tačiau bendruomenės lygiu labai džiaugiamės, kad jos tokios yra. Labai daug priklauso nuo šeimos, nuo tėvų nuostatų namuose. Jos įtakoja dažnai ir vaikų norus ar tendencijas.

Su kokiais karaimų kalbos vadovėliais, žodynais, gramatikomis galima būtų susipažinti norint mokytis šios kalbos?

Be tradicinių klasikinių karaimų kalbai skirtų leidinių naujesniais laikais pasirodė ir daugiau iniciatyvių bendruomenės narių leidinių, žodynų, pasikalbėjimų, kuriais galima naudotis, norint mokytis kalbos.

Svarbi naujos kartos mokomoji priemonė buvo parengta CD pavidalu – kompaktinė plokštelė su tekstais, jų vertimais, žodynu, dainomis, pasakojimais ir naudingomis nuorodomis.

Karaimų bendruomenė unikali ir tuo, kad išpažįsta unikalų tikėjimą – karaizmą. Kiek aktyviai jis praktikuojamas bendruomenėje?

Karaimų tikėjimas – integrali bendruomenės gyvenimo dalis, jis praktikuojamas, vyksta pamaldos, o kiekviena šeima turi savo individualius namų ritualus. Eiti į kenesą, dalyvauti pamaldose yra giliai įsišaknijusi tradicija, kuria sekama.

Kalbant apie kalbų gaivinimo strategijas, dažniausiai remiamasi bene sėkmingiausiu pavyzdžiu – hebrajų kalba, kuri buvo prikelta iš mirusiųjų, o dabar puikiai gyvuoja ne tik Izraelyje, bet ir visame pasaulyje. Taip pat teko skaityti apie įvairias strategijas, taikomas Australijos, Himalajų, Pakistano ir kitų šalių, regionų kalboms. Ar karaimai turi kokią nors strategiją, padedančią sudominti daugiau žmonių savo kalba, kultūra, istorija, tradicijomis, galiausiai – tikėjimu?

Tiek bendruomenė, tiek kalbančiųjų karaimiškai skaičius labai nedidelis. Pati bendruomenė pagal savo išgales stengiasi visaip mėginti išlaikyti

tradicijas, kultūrą, padėti norintiems išmokti kalbos. Rengiami renginiai, siekiama pristatyti karaimų kultūrą ir plačiai Lietuvos bei užsienio visuomenei. Tikslinė strategija gal jau būtų kitas žingsnis.

„KALBŲ MOKYMOŠI SĖKMĖ PRIKLAUSO NUO PATIES ŽMOGAUS, O NE NUO KALBOS“

Pokalbis su Jurijum KUŠNIRU (Yuriy KUSHNIR)

Esate poliglotas, Leipcigo universiteto doktorantas, kalbotyrininkas, gerai išmanantis ir kompiuterių mokslą, mokantis lietuvių, rusų, vokiečių, lenkų, čekų, švedų, bulgarų, hebrajų, graikų, prancūzų, kri, latvių ir kitas kalbas. Lietuviškai kalbate net geriau negu daugelis lietuvių. Ko dar nežinau apie Jus?

Nuoširdžiai dėkoju už komplimentą! Mano vardas Jurijus, gimiau ir užaugau gražiajame Lvovo mieste, Ukrainos vakaruose. Dabar gyvenu Vokietijoje, Leipcigo universitete studijuojau generatyviąją kalbotyrą. Meilę kalboms įskiepijo močiutė – slavų kalbų filologė. Kartu su ja mokiausi kalbų, skaičiau knygas apie kalbotyrą. Tačiau pirmasis mano išsilavinimas buvo informatika. Baigęs studijas Lvove, išvykau į Niujorką, keletą metų dirbau programuotoju. Bet visai nesigailiu pakeitęs specialybę. Mano pašaukimas – kalbotyra. Lietuvių tarp kraujo giminių neturiu. Šią kalbą išmokau todėl, kad mano sutuoktinis – Amerikos lietuvis. Susipažinęs su lietuvių kalba, iškart ją pamilau ir nutariau kuo geriau, išsamiau išmokti. Ką dar galėčiau pasakyti apie save? Esu atviras, linksmas žmogus. Labai myliu gamtą, gyvūnus, ypač šunis...

Kaip tapote poliglotu, kalbotyrininku? Tai labiau hobis ar darbas?

Nuo 2012-ųjų kalbotyra tapo mano gyvenimo dalimi. Studijuodamas informatiką, dirbdamas programuotoju, svajoju apie kalbų mokslą. Nuolat skaičiau literatūrą, susijusią su kalbotyra. Tačiau daugiausia tai buvo struktūralizmas, šiek tiek jau pasenęs šiuolaikinio mokslo atžvilgiu.

Atvykęs į Leipcigą, turėdamas tikslą studijuoti kalbotyrą, susipažinau su naująja kalbos mokslų kryptimi – generatyviąją kalbotyra. Šis mokslas kelia sau labai ambicingą tikslą – suvienyti visų kalbų gramatinės sistemas, adekvačiai redukuojant skirtumus tarp tokių tolimų kalbų, kaip, pavyzdžiui, kinų ir navahų, pateikiant griežtai apibrėžtą parametrų rinkinį. Šie parametrai derinami su universaliais principais, bendrais visoms pasaulio kalboms, tuo būdu susiklosto skirtingi gramatiniai tipai. Čia kaip evoliucinė genetika – pelės ir žmogaus kūno genetinė medžiaga sutampa 90 proc. Taip ir didžioji kiekvienos gramatinės sistemos dalis yra bendra visoms kalboms. Tai, kas pelę skiria nuo žmogaus, yra palyginti neseni pokyčiai. Kalbotyroje tai būtų parametrai, tam

tikri „nustatymai“, keičiantys išorinį kalbos vaizdą. Generatyvioji kalbotyra palyginti dar naujas kalbų nagrinėjimo būdas, todėl tarp lingvistų, kaip ir kiekvienos jaunos mokslo atšakos atstovų, esama labai daug „trinties“. Ginčijamasi net dėl bazinių prielaidų.

Bet šis mokslas, manau, turi puikią ateitį. Generatyviosios kalbotyros išradimas priskiriamas Noamui Chomsky'ui, kuris daugiausia žinomas kaip politikos analitikas. Bet jo įnašas į kalbotyrą, mano nuomone, kur kas didesnis – juk parašęs disertaciją, jis reformavo ir šimtu aštuoniasdešimčia laipsnių „apsuko“ visą mūsų sritį.

Grįžtant prie mano gyvenimo, – iš pradžių trejus metus studijavau kalbotyrą Leipcigo universitete, po to įstojau į to paties fakulteto doktorantūrą. Tyrinėjau Amerikos indėnų kalbas, gilinausi į latvių kalbą. O disertaciją rašau apie lietuvių kalbos morfofonologiją – veiksmažodžių asmenavimo paradigmų ypatybes.

Kodėl mokotės kalbų? Sako, šis klausimas labai nepatinka poliglotams. Puikiai juos suprantu – juk mokytis kalbų yra tiesiog smagu. Bet gal Jūs turite kitokį atsakymą?

Iš pradžių tai buvo paprasčiausias hobis. Kaip minėjau, su močiute prie arbatos puodelio šnekėdavomės apie svetimas kalbas, jų skambėjimą, skirtingus gramatinius bruožus. Apie kalbų tipologiją sužinojau iš apšepusios sovietinės jaunimo enciklopedijos. Pamatęs, kokia marga pasaulio gramatinių sistemų įvairovė, panorau su kai kuriomis iš jų arčiau susipažinti. Kas konkrečiai mane žavi, priklauso nuo kalbos. Pavyzdžiui, labai patinka danų kalbos tartis. Įdomu, kad jie lengvai skiria labai artimus balsius, kurie slaviškai kalbančiam žmogui iš pradžių skamba visiškai vienodai. Be to, danų kalbos labai įdomus kirčiavimas. Lietuviams jis primintų latvių kalbos ar žemaičių šnektų skiemenų priegaides (su vadinamuoju „laužtiniu“ tonu). Patinka vokiečių kalbos morfologija – žodžių kaitos sistema. Nuostabu, kaip ši kalba, galūnėse radikaliai redukovusi garsų inventorių, išlaikė tiek sveikų gramatinių kategorijų. Islandų kalba irgi įdomi, išlaikiusi kaip ir vokiečių daug gramatinių ypatumų, kuriuos prarado kitos germanų kalbos, pavyzdžiui, anglų, olandų, danų.

Kalbant apie gerai išlaikytą gramatiką, sunku nepaminėti lietuvių kalbos, kur, pavyzdžiui, daiktavardžių linksniavimas (ir ne tik jis!) yra neįtikėtinai archajiškas ir primena indoeuropiečių prokalbę. Net slavų kalbos (irgi laikomos archajiškomis) neišlaikė tokių senų galūnių formų kaip lietuvių kalba. Nesigilindamas į kitus gramatikos ypatumus, norėčiau pasakyti, kad mano ausiai

lietuvių kalba nuo pat pradžių skambėjo ypač maloniai. Ji labai melodinga, minkšta. Vien už tai verta ją mylėti.

Kaip matote, galima daug kalbėti apie tai, už ką žmogus mėgsta svetimas kalbas. Jeigu būčiau pažadintas naktį, tikriausiai automatiškai atsakyčiau: „Kalbos man patinka visų pirma dėl įdomių gramatinių savo bruožų.“

Kiek ir kokias kalbas mokate? Ar tiesa, kad daugelis poliglotų nemėgsta tuo girtis, yra kuklūs, net slepia, ką moka. Jei taip, tai kodėl?

Pradėsiu nuo to, kad Ukrainos mokyklose kalbų dėstymo lygis buvo labai žemas (nemanau, kad Lietuvoje tai daug ką nustebins – juk sovietinė mokymo sistema prieš ketvirtį amžiaus dar „žydėjo“ visose mūsų šalyse). Todėl pirmąsias svetimas kalbas išmokau namuose. Pradėjau nuo anglų kalbos vadovėlio, priklausančio mano tetai. Po to ėmiau skaityti angliškai – iš pradžių adaptuotą literatūrą, vėliau originalus. Po anglų kalbos ėmiausi prancūzų. Vėliau susidomėjau skandinavų kalbomis. Mane žavėjo Šiaurės šalių kultūra, mitologija, gyvenimo būdas. Išmokau švedų kalbą, kad galėčiau švediškai skaityti Selmos Lagerlöf, Astridos Lindgren knygas, kurias labai mėgau vaikystėje. Klausiausi CD su Anderseno pasakomis, įgarsintomis jo gimtąja danų kalba, kuri labai panaši į švedų, todėl galėjau ją suprasti. Tuo pat metu gilinausi į kitų skandinavų kalbų gramatiką. Ukrainoje net dėščiau švedų kalbą universitete.

Didžioji mano šeimos dalis šiuo metu gyvena Prahoje. Mano keturiolikmetė pusseserė, gimusi ir augusi Čekijoje, namie su tėvais šneka čekiškai. Taigi nuolat girdžiu tą kalbą. Be to, beveik kiekvieną mėnesį lankausi Čekijoje. Nors mano žodynas ribotas, stengiuosi kalbėti čekiškai bent jau su autentiška tartimi ir be gramatinių klaidų. Kilęs iš Lvovo, žinoma, moku ir lenkiškai. Gal ne idealiai, bet mes, Lvovo vaikai, Lenkijoje problemų dėl komunikacijos neturime. Kadangi iš dalies esu žydų kilmės ir turiu giminių Izraelyje, jau kelerius metus mokausi hebrajų kalbos (nors einasi lėtai). Leipcigo universitete pradėjau mokytis graikiškai. Labai myliu Graikiją, visada smagiai leidžiu ten laiką. Manoji graikų kalba nėra tobula dėl kol kas riboto žodyno, bet po truputį tikiuosi ją ištobulinti.

Žinoma, laisvai kalbu vokiškai, nes gyvenu Vokietijoje. Kadaise gerai mokėjau bulgariškai, tačiau dabar būtų sunku prabilti sklandžiai, nes neturiu praktikos...

Čia, beje, yra vienas svarbus niuansas – retai būna taip, kad žmogus laisvai šnekėtų dešimčia kalbų tuo pat metu. Smegenys dalija kalbas į aktyviasias ir miegančiąsias. Kilus poreikiui, visada galima miegančią kalbą vėl aktyvuoti, „atgaivinti“. Tokios būklės yra manosios švedų ir prancūzų, kai kurios kitos

kalbos. Čia nėra nieko baisaus. Pastaruoju metu daugiausia šneku angliškai, vokiškai, lietuviškai, rusiškai. O švediškai, bulgariškai, graikiškai, prancūziškai, net ukrainietišškai, nors tai mano vaikystės kalba, tenka kalbėti daug rečiau. Bet žinau, kad visada galėsiu greitai sugrąžinti šioms kalboms gyvybę, kai man jų reikės.

Dėl „gyrimosi“ kalbų mokėjimu esate teisus. Nesinori pritraukti prie savęs pernelyg daug dėmesio arba leisti žmonėms manyti, neva noriu nustebinti juos savo žiniomis. Čia, prie kompiuterio, galiu atsakinėti į Jūsų klausimus labai atvirai, tačiau bendraudamas akis į akį nesakau iš karto, kad moku kelias kalbas. Dažnai tai keičia pokalbio temą, o man už fakulteto ribų norisi kalbėti apie kitus dalykus – apie gyvenimą, gamtą, politiką, santykius tarp žmonių. Žinoma, jeigu kas nors nori sužinoti daugiau apie mano patirtį, susijusią su kalbomis, mielai viską pasakoju, tačiau pats nenoriu būti įkyrus. Prieš dešimt metų nuolat mėgindavau kalbėti su savo draugais apie kalbas ir kalbotyrą. Tačiau jiems ta tema neatrodė labai įdomi, todėl nusprendžiau, kad dalytis savo aistra reikia tik su tais, kurie iš tikrųjų tuo domisi. Juk mano artimieji nereikalauja, kad aš nuolatos kalbėčiausi su jais apie *human resources* arba chemines medžiagas. Su draugais užtenka ir kitų temų. Be to, apie rūpimus kalbotyros klausimus visada galiu pasikalbėti su kolegomis. Mūsų fakultetas turi didelę doktorantų kolegiją – apie 20 asmenų, santykiai su profesoriais labai šilti, draugiški. Visi kreipiasi vieni į kitus „Tu“, profesorių čia nebijoma, kaip buvo įprasta Ukrainoje. Fakulteto nariai labai mėgsta aptarti savo darbą, tad man tikrai pakanka pašnekusių apie kalbas, už tai esu dėkingas likimui.

Per kiek laiko išmokote lietuviškai? Sakoma, negimtakalbiams ji labai sunki. Ar tikrai? Kokios kalbos, Jūsų manymu, yra sunkiausios? Kiek laiko, jei esi disciplinuotas, reikia, kad išmoktum kalbą?

Mokytis lietuvių kalbos pradėjau 2008-ųjų pradžioje. Praėjus maždaug aštuoniolikai mėnesių, jau gerai kalbėjau, rašiau, Niujorko lituanistinėje mokykloje trejus metus dėčiau lietuvių kalbą suaugusiems. Tas darbas man patiko. Buvo malonu dalytis savo žiniomis su žmonėmis, kurie tikrai norėjo išmokti lietuviškai. Kai kurie iš jų buvo JAV lietuviai, praradę lietuvių kalbą todėl, kad jų šeimos jau labai ilgai gyvena Amerikoje. Kiti buvo panašūs į mane – turėjo sutuoktinius/-es lietuvius/-es ir domėjosi jų gimtąja kalba. Savo klasėje turėjau net vokiečių, kurios tėvas iš Lietuvos prieš 50 metų su šeima emigravo į Vokietiją. Tuo metu toji moteris gyveno Niujorke ir lankė mano pamokas.

Dėl kalbos sunkumo – čia turbūt labai individualus dalykas. Man, pavyzdžiui, lietuviškai kalbėti visai nebuvo sunku išmokti, o vokiečių kalba iki šiol

sunki, nors gyvenu čia jau gana seniai. Beje, Lietuvoje niekada nesu gyvenęs, tik lankausi. Porą kalbų mečiau, nes mano galva su jomis „nesusidraugavo“ – pavyzdžiui, japonų (tačiau ketinu prie jos grįžti). Be to, pažįstu žmonių, kurie labai lengvai išmoko kinų kalbą, nors kiti skundžiasi dėl „sunkaus“ jos tarimo, ypač dėl tonų, kurie nebūdingi daugumai Europos kalbų. Apskritai sklando mitas, kad kinų kalba yra viena iš pačių sunkiausių. Aš netikiu tokiais „universalumais“ – kalbų mokymosi sėkmė priklauso nuo paties žmogaus, o ne nuo kalbos. Ir ne tik nuo jo gabumų, bet ir nuo noro, įvairių išorinių aplinkybių.

Kokių patarimų besimokantiems kalbų ar būsimiesiems poliglotams galėtumėte duoti? Kokiais šaltiniais, metodikomis geriausia remtis?

Esu iš tų, kuriems nepakanka vieno šaltinio. Vien hebrajų kalbai mokytis turiu apie dešimt knygų, pasimokau tai iš vienos, tai iš kitos. Žinoma, kartais nusiperku vadovėlį ir sistemiškai padarau jame viską nuo pirmo iki paskutinio puslapio.

Visada pradedu nuo gramatikos. Pirmiausia išmokstu 20–30 dažniausiai vartojamų daiktavardžių, būdvardžių ir veiksmažodžių, tada, juos vartodamas, pradedu manipuluoti gramatinėmis konstrukcijomis. Daug dirbu, tobulindamas tartį. Ji man labai rūpi, nenoriu, kad tariami žodžiai skambėtų juokingai. Išmokęs bazinę gramatikos dalį, pradedu intensyviai mokytis žodžių. Rašau daug sakinių su kiekvienu nauju žodžiu. Išiekoju aibę popieriaus, bet rašymas ranka man padeda kažkodėl daug labiau negu spausdinimas kompiuteriu.

Svarbu pradėti kuo anksčiau kalbėti, to nesidrovint. Pamenu, mokydamasis lietuvių kalbos, bandžiau po truputį šnekėti su viena drauge iš Lietuvos. Buvo sunku. Bet ji kantriai laukdavo, kol sudėliosiu sakinį, taisė mano klaidas. Svarbu, kad jos būtų iškart taisomos, antraip fosilizuojasi ir tampa chroniškomis – tokių klaidų paskui būna ypač sunku atsikratyti. Svarbu yra kalbėti, nebijant daryti klaidų ir nepykstant ant savęs, kai tų klaidų pasitaiko daug. Jeigu prisiversite kalbėti reguliariai, jau po keleto mėnesių jausitės labai laisvai, net kalbėdami palyginti nauja jums kalba. Svarbu mokytis nepertraukiamai. Jeigu šiek tiek pakalbėję liausitės, pamiršite, ko išmokote. O pasiekę tam tikrą lygį (patys labai aiškiai pajusite, kada tai atsitiks), galėsite net 2–3 metus visiškai nesugrįžti prie tos kalbos, bet mokėjimas kalbėti laisvai ir sklandžiai jau niekur nedings. Gal pamiršite vieną ar kitą žodį, tačiau tai ne bėda, palyginti su pagrindine struktūra, kuri būtinai suirs, jeigu nustosite kalbėti pernelyg anksti.

DU POKALBIAI SU LEGENDINIU KALBININKU ALDONU JUOZAPU PUPKIU

Pirmasis pokalbis (2016 03 20):
apie šiknapurtį, dabartinę lietuvių kalbą ir jos perspektyvas

Pastaruoju metu girdėti įvairių dabartinės lietuvių kalbos padėties vertinimų. Vieni sako, jog ji – susinama, menkinama, tampa interneto folkloro auka, kiti – priešingai – teigia, kad ji pernelyg konservatyvi, kaip, tarkime, suomių, kurioje tarptautinių žodžių nėra arba beveik nėra, jie pakeičiami tautiniais naujadarais. Apie lietuvių kalbą, jos dabartį ir ateities perspektyvas bei anekdotines situacijas su legendiniu kalbininku Aldonu Juozapu Pupkiu pirmą kartą kalbėjau 2010 m. rudenį, tačiau situacija nuo to laiko nė kiek nepasikeitė, išskyrus tai, kad Lietuvą paliko apie milijonas gyventojų, o emigracija nesibaigia.

Kaip apibūdintumėte dabartinę lietuvių kalbos padėtį? Kalba gyvėja, ar – priešingai – merdėja? Turiu galvoje svetimžodžius, internetinį ir kitokį žargoną, santrumpas (pvz., nzn vietoj nežinau) ir kitokius reiškinius, kurie pastarąjį dešimtmetį tapo itin aktualūs.

Tai labai sunkus ir įvairialypis klausimas. Norint į jį bent iš dalies atsakyti, reikia turėti galvoje sudėtingą visos lietuvių kalbos ir bendrinės kalbos istoriją, jos atėjimą į šių dienų gyvenimą. Neužmirškime, kad daugelį amžių mūsų tauta gyveno prie išnykimo slenksčio, taigi toks pat pavojus nuolat tykojo ir pačios kalbos. Šiandien galima pasakyti, kad bent artimiausiais dešimtmečiais išnykti nei tautai, nei kalbai pavojaus nebėra, nebent emigruotų didžioji tautos dalis, kritinė jos masė. Bet net ir tada, jeigu pati valstybė išliks kaip institucija, lietuvių kalbą, kaip valstybinę, turėtų ginti šalies Konstitucija ir Valstybinės kalbos įstatymas. Jau daug kartų studentams ir kitiems klausytojams esu sakęs, kad, mano nuomone, ir po pusės amžiaus Lietuvoje kalbėsime lietuviškai, nesvarbu, kokios odos spalvos dauguma būsime.

Vis dėlto norėtusi, kad ta kalba ir ateityje būtų išsaugojusi savo stuburą, kad liktų kiek archajiškas jos pobūdis, ypač su savo žodingumu ir skambumu, bet svarbiausia, kad ji būtų pajėgi kūrybiškai priimti visas neišvenigiamas naujoves ir gebėtų funkcionuoti savo pačios gyvybinėmis jėgomis.

Kitaip sakant, ateities kartoms reikėtų stengtis puoselėti gebėjimą ir galias atsinaujinti savo pačios jėgomis ir daugiau kliautis savo vidiniais ištekliais.

Neturėtume pamiršti, kad lietuvių kalba, kaip ir daugelis kitų mažesnių tautų kalbų, išgyvena nuolatinę įtampą, susidurdama su kiekvienų istorinių pokyčių iššūkiais, yra jautresnė visokioms kitų kalbų įtakoms, ir gebėjimas su tuo tvarkytis daug lemia tų kalbų raidą. Su iššūkiais anksčiau lietuvių kalba visada gana sėkmingai susidorodavo. Ir dabar, nepaisant globalizacijos, naujų technologijų sukeltų sunkumų, lietuvių kalba neiškrypsta iš savo istorinio raidos kelio ir sėkmingai eina į ateitį. Taigi tikrai ji ne merdėja.

Vis dėlto nemaža naujovių, atsirandančių vartosenoje, ne vienam kelia nerimą, kiti net pasiryžę šaukti tautą į kovą prieš kalbos marinimą, trečius ima noras liberalizuoti visą kalbos politiką taip, kaip elgiamasi kai kur užsienyje, kur kalbos tradicijos visai nepanašios į mūsų. Bet pirma derėtų pakalbėti apie Jūsų minimus konkrečius dalykus.

Pirma, su svetimžodžiais, man rodos, gana sėkmingai tvarkomasi. Pagrindines grėsmes jau esame atlaikę, tarsi nusistatę jų vertinimo strategiją. Išleista keletas mokslo tiriamųjų darbų apie svetimžodžių atėjimo kelius, jų funkcionavimo būdus lietuvių kalboje, santykius su lietuviška leksika ir kt. Visai sėkmingai sukūrėme palyginti lietuvišką kompiuterinę terminiją, pasiūlyta daug kitų mokslo, technikos, paslaugų ir kitų sričių terminų. Tačiau neaiškių, neišspręstų klausimų dar yra daug, juolab kad svetimžodžiai (čia reikėtų pridėti ir anglakalbes citatas) į mūsų kalbą tebeplūsta ir toliau, ir šioms procesams reikia nuolatinės atidos.

Antra, žargonas, kad ir koks jis būtų – internetinis ar kokio socialinio sluoksnio, yra mažiau lingvistinis reiškinys, o daugiau socialinis. Daug kas čia priklauso nuo jo vartotojų mentaliteto, apskritai nuo žmogaus kultūros. Nereikia užmiršti, kad pastaraisiais dešimtmečiais visose kalbose išryškėjo stilių suartėjimas, perėjimas vienu į kitus, vadinamasis stilių mišinys. Ne visai nuošaly eina ir kalbos mados, taigi su jomis plinta ir įvairios žargonybės. Internetinis žargonas, jeigu tiesiogine termino apibrėžtimi toks ir egzistuoja, yra atsiradęs dėl kitokių priežasčių, bet vėl susijęs su žmogaus kultūros lygiu ir supratimu, kiek kas viešumoje būtina ir leistina. Bet vis tiek kai kur gana aiškiai jaučiama riba, pvz., filtruojami internetiniai keismažodžiai ir kitokie su įprasta etika prasilenkiantys dalykai. Čia gal reikėtų kalbėti ne tiek apie žargoną, kiek apskritai apie menką šiandieninio lietuviško interneto kultūrą, įskaitant „šveplavimą“, kalbų maišymą viename tekste ir kt.

Trečia, į tas minimas santrumpas žiūrėčiau su šypsena kaip į vaikų žaidimą. Nei jis labai sugadins lietuvių kalbą, nei pridarys kokių nepataisomų bėdų. Juk ir mes vaikystėje, kai nebuvo jokio interneto, rašydavom ir mė+0, suprask, mėnulis, ir šiaip visokių galų, bet dėl to kalbai nepasidarė blogiau. Mano galva, ir internete pamažu turėtų viskas stotis į savo vietas, o jei liks kokių tarpusavio susirašinėjimo šypsenėlių ar kitokių keistenybių, argi bus tai kokia didelė bėda?

Visi čia minimi ir neminimi dalykai gerokai priklauso nuo oficialiosios ir individualiosios kalbos ideologijos. Jeigu remsimės kalbos funkcionalumo ideologija, kalbos vartosenoje turėsime pripažinti teisę egzistuoti ir funkciškai tikslingam žargonui, ir socialiniams bei teritoriniams kalbos variantams, ir visokioms kitokioms kalbos atmainoms, kurių reikalauja konkreti situacija. Bet paisant situacijos reikia atsižvelgti ir į pačios kalbos funkcijas. Jeigu iškelsime arba net mėginsime absoliutinti vieną kurią funkciją, galime pakliūti į tam tikrus spąstus, kurie pačiai kalbai – jos sistemai ir vartosenai, gali būti gerokai pavojingi. Antai kai kas iš jaunųjų į kalbos ideologus pretenduojančių kalbininkų į svarbiausią vietą kelia komunikacinę funkciją, ją vadina tiesiog instrumentine, taigi kalbai paliekama tik pareiga aptarnauti ja kalbančius žmones. Oficialioji ideologija kaltinama, kad esą iki šiol deklaravusi grynos kalbos kaip tautinio simbolio pirmenybę prieš instrumentinę kalbos funkciją, bet man niekur apie tai nėra tekę skaityti. Nesu girdėjęs ir to, kad kas nors iš rimtesnių kalbininkų būtų rekomendavęs ar net reikalavęs šnekamajai kalbai kopijuoti rašomąją (stilistų patariama daryti kaip tik priešingai), kad būtų pasiektas vientisas nevariantiškas standartas. Sunku suprasti, ką reiškia propaguojama vadinamoji paprastoji bendrinė kalba kaip priešprieša idealiajam kalbos standartui, kuriam realizuoti reikia nemažų pastangų. Išvadą galima pasidaryti ir tokia: jokių pastangų, jokio mokymosi, atviras kelias į „žodžių trydą“ (Petras Kimbrys) ir jokios atsakomybės – nei sau, nei kalbai, nei bendruomenei. Būdinga vartotojų visuomenės pozicija, ir dėl jos gyventi tada darosi lengva ir paprasta...

Visomis tokiomis variacijomis mėginama eiti priešpriešiais su instituciniu kalbos norminimu. Nemanau, kad Valstybinė lietuvių kalbos komisija, kuriai tenka visos kalbos ideologijos naujybininkų ietys, dirba idealiai, bet pats jos darbas yra tikslingas visuomeniniu požiūriu. Pati komisijos nuostata reglamentuoti viešąją vartoseną galėtų būti plačiau diskutuojama, bet, man rodos, neturėtų būti diskutuojamas pats daugiafunkcis bendrinės kalbos pobūdis ir iš jo išplaukiantys norminimo poreikiai.

Kaip Jūs suprantate kalbos gyvėjimą? Ar gyvai kalbai nekenkia tos visos svetimybės ir netikė naujadarai, ar tai tiesiog laikina mada, kuri praeis?

Gyva kalba – tai lengvai be trikdžių plaukiantis ritmingas rašytinės ar sakininės kalbos srautas, turintis mažiausiai papildomos kalbinės ir nekalbinės informacijos. Tą papildomą informaciją gali teikti įvairūs nauji, dar skaitytojams ar klausytojams negirdėti kalbos reiškiniai (nauji žodžiai, posakiai, kitų kalbų citatos), nuo įprastų kalbos normų ryškiai nutolę kalbos reiškiniai – neteikiami žodžiai skoliniai (daugiausia archaizmai), vertiniai, nereikalingi ir nemotyvuoti naujadarai arba naujažodžiai, nelanksti sintaksė, taip pat dėl logikos stokos, kalbos padargų sutrikimo ir kitokios išlenkančios ydos. Visa ta papildomoji informacija ar jos dalis kalbos srautą daro negyvą, nesklاندų, nemalonų skaityti ar klausyti ir sunkiai suderinamą su natūralia kalba.

Šiaip suprantamas mūsų noras turėtų būti kalbėti ir rašyti gyva kalba. Bet kur tos gyvos kalbos mokytis, kas jos etalonas? Seniau kalbininkai gyvos kalbos pavyzdžiu kaip stilistiniu bendrinės kalbos modeliu yra kėlę natūralią tarminę kaimo žmonių kalbą. Joje geriausiai justi lietuvių kalbos natūralumas su visais ritminiais prozodiniais jos ypatumais, žodyno gausa, savita gramatine sandara. Šiais laikais gyvos kalbos ieškome kitur: grožinėje originaliojoje ir verstinėje literatūroje, tautosakos rinkiniuose, geresnių autorių publicistikoje, žymių oratorių tekstuose, kai kuriose radijo ir televizijos laidose. Bet reikia pasakyti, kad tokios kalbos girdime vis mažiau; jos plotai smarkiai traukiasi. Bendrojoje vartosenoje, toje „vidutinėje“ kalboje (laikraščiuose, radijuje, televizijoje, Seime ir kitur) liejasi kapota trumpamintė kalba, kriminalinio pasaulio kalbos priemonės ir kartais net kalbos maniera, visi žavimės ir tuoj imame paskui kartoti šoumenų žodyną, paskui juos pradėdame neskirti tikro žargono dalykų nuo įprastų vaizdingų savo kalbos priemonių, be didesnių skrupulų pasiduodame itin agresyvioms kalbos madoms. Apskritai, kaip ir visame pasaulyje, daugelyje gyvenimo sričių dabar viskas susimaišę, susipynę, ir ne tik konkrečių kalbos priemonių vartojimas, bet ir vertybinės nuostatos. Į ateitį žengiamo vis labiau keldami žmogaus teises ir į užkaborius nukišdami žmogaus pareigas (ir pagarbą) – valstybei, visuomenei, bendruomenei, tėvams, sutuoktiniui, taip pat kultūrai, kalbai, praeities tradicijoms ir taip toliau. Manychiau, kad ir iš kalbos negalima reikalauti vien paslaugų tiekėjo pareigų, nes kiekviena brandi bendrinė kalba, kokia yra ir lietuvių kalba, taip pat turi savo teises – būti pačia savimi, o ne tik pareigas aptarnauti ja kalbančią bendruomenę.

Vis dėlto aš tikiu sveiko proto ir natūralios logikos persvara prieš kraštutinio liberalizmo šalininkų skatinimą ir net reikalavimus apskritai atsakyti visokio kalbos reguliavimo, leisti kalbai būti vartojamai be jokios pašalinių (taigi ir be kalbininkų, redaktorių) įtakos ir taip toliau. Man rūpi, kas ir kur jaunąją kartą ir visuomenę, bent jos dalį, kuriai tai svarbu, mokys gražios, gyvos ir taisyklingos kalbos. Manychiau, kaip ir visame pasaulyje, pagrindinis krūvis turėtų tekti mokyklai, daugiausia vidurinės grandies mokymo įstaigoms. Kiek išmokys kalbos vidurinės mokyklos ir gimnazijos, kiek įdiegs jos jaunajai kartai poreikį gerbti kalbą ir tinkamai naudotis jos išgalėmis, tokią kalbą ir turėsime ateityje. Vis dėlto kalbos elitą turėtų sudaryti aukštąjį mokslą baigusi visuomenės dalis, kuri savo įgūdžius būtų išlavinusi gerai apgalvotoje bendrinės kalbos ir terminologijos kursų akademiniame veikloje. O tikrieji kalbos namai, kur ji skambėtų graži ir pamokoma, turėtų būti kultūros įstaigos: teatras, televizija ir radijas (bent informacijos ir kultūros laidose) ir kitos. Žinoma, ir Lietuvos Respublikos Seimas, kuriam priklauso elitinės kalbos prioritetas, bet kol kas visi žinome, kokia kalba skamba iš seimūnų lūpų.

Visą gyvenimą paskyrėte lietuvių kalbai. Kaip ji pakito per keliasdešimt metų, per kuriuos ją tyrėte, stengėtės daryti poveikį? Kiek apskritai kalbą keičia kalbininkai? Kiek naujų žodžių esate sugalvojęs, kiek jų paplito?

Jeigu kalbėsime apie lietuvių kalbą prieš kokius 40–50 metų, tai ji pakito gana smarkiai. Mažiausiai keitėsi gramatika, daugiausia žodynas. Paimkime į rankas kad ir „Dabartinės lietuvių kalbos žodyną“, tai jame (ir naujausiuose leidimuose) šiandien nerasime daugelio dabar kasdieniniais tapusių žodžių (dar daugiau išėjo iš aktyviosios vartosenos). O jeigu pažvelgtume į anuometinę vartoseną, pamatytume dar didesnę skirtumą. Pavyzdžiui, laikraščių, bent jau didžiųjų dienraščių, kalba dabar nepalyginti taisyklingesnė, kruopščiau sutvarkyta. Šiandien ir šiaip daug kas tvirčiau nusistovėję, kas anais laikais dar būdavo variantiška. Prisimenu, reikėdavo aiškinti, kodėl dera vartoti Molėtai, o ne Malėtai, kodėl nevartotini bublikai, barankos ar dratinis šepetys... Apskritai pažanga neturėtų kelti didesnių abejonių. Bet nereikėtų užmiršti, kad kalbininkų veikla duoda rezultatų tik tada, kai jų norai ir pastangos sutampa su visuomenės poreikiais ir nuostatomis. Man rodos, kad kaip tik mano kartos žmonių aktyviausios darbuotės metais ta veikla ir visuomenės nuostatos buvo sutapusios daugiausia, kiek tik apima atmintis. Turiu galvoje nuo 1967 m. prasidėjusį lietuvių kalbos sąjūdį ir trukusį beveik iki pat Atgimimo. Tada, nepaisant nepaprastai

sunkių darbo sąlygų, lietuvių kalbą pavyko ne tik išsaugoti iš esmės nepažeistą, bet kai kuriuos dalykus net pagerinti, sutvirtinti kai kurias kalbos sistemos grandis. Tada kalbininkai buvo dideli visuomenės autoritetai ir jų žodžiai buvo beveik nekvestionuojami. „Kalbos kultūros“ ir „Mūsų kalbos“ žurnalai, straipsniai respublikiniuose, rajoniniuose ir žinybiniuose laikraščiuose, radijo ir televizijos kalbos laidos ir valandėlės, „Kalbos praktikos patarimai“ ir kita literatūra buvo pagrindas, kuriuo rėmėsi visa anuometinė vartoseną ir su tuo buvo einama į mūsų dienas. Nepriklausomybės metais žengta dar toliau. Buvo priimtas Valstybinės kalbos įstatymas, atsirado vadinamasis didžiųjų kalbos klaidų sąrašas, kuris labai padėjo sutvirtinti ypač tam tikras gramatikos grandis. Dabar čia padėtis kiek pakrikusi. Nekalbu apie svarstomą, bet vis dar nepriimamą naują kalbos įstatymą, apie tai, kad minėtame sąraše kai kas beviltiškai pasenę. Čia svarbiau, kad dėl naujų gyvenimo sąlygų ir pasikeitusių vertybių apskritai devalvuotas kalbininkų autoritetas, nemaža kalbininkų privačių nuomonių apšaukiamos atgyvenusiomis, kalbininkai traukiami į anekdotų veikėjų sąrašus (prisiminkime viename laikraštyje didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ redaktoriaus prof. Juozo Balčikonio skulptūrą Panevėžyje, apautą anekdotų personažų kaliošais). Antra vertus, net kai kurie save intelektualais laikantys žmonės kai kada apkaltina kalbininkus nesukūrus jiems reikalingų žodžių, o kartais net reiškia bodėjimąsi gimtąja kalba, kurioje savo filosofijoms nerandantys reikiamų terminų, ir manantys, kad tam tikrų mąstymo būdų lietuviškai esą negalima išreikšti. Tai kas turi kurti kalbą, kas turi darytis naujų reikalingų terminų? Nereikia visų šunų karti ant kalbininkų. Kas tikrai dorai dirba su kalba, mano, kad „lietuvių kalbos lobiai neišsemiami ir pritaikomi įvairiausiems tikslams. Jei atrodo, kad mūsų kalba bandymo neišlaikė, tai tik vertėjo (ir kitų kūrėjų. – A. P.) kaltė“ (Diana Bučiūtė). Naujus žodžius kuria ne kalbininkai, o konkrečių sričių specialistai, kalbininkai jiems tik pataria, kur reikia, kiek patalkina. Aš pats gana įtariai žiūriu į naujus žodžius kuriančius kalbininkus ir gerai esu įsidėmėjęs praeities pamokas (turiu galvoje tarpukario Lietuvoje, ypač tuoj po Pirmojo pasaulinio karo dirbusią Terminologijos komisiją, kurios kai kurie kalbininkai buvo išsikėlę uždavinį sukurti kone visų tarptautinių žodžių lietuviškus pakaitus).

Taigi nesu koks didelis naujų žodžių darytojas ir mėgėjas. Kiek man kada reikėjo naujų terminų, tiek jų pasidariau, vieni prigijo, kiti atkritę kaip nevykę ar nereikalingi. Man pačiam daug svarbiau, kada vartosenoje įsitvirtina koks mano proteguojamas žodis, posakis ar gramatikos dalykas. Visada didžiuojuos, kad kelių mūsų kalbininkų anais laikais pradėtas gai-

vinti tarpukarinis terminas bendrinė kalba sėkmingai pakeitė verstinę iš rusų kalbos mums primestą literatūrinę kalbą, kad vartosenoje jau bemaž tvirtai nusistovėjo sudėtinių terminų stomatologijos kabinetas, politikos apžvalgininkas, ir kt. daiktavardžio kilmininkas vietoj sovietmečiu vyravusio priesagos -inis būdvardžio (vertinio iš rusų kalbos) ir kt.

Visi žinome įvairių anekdotų apie kalbininkus. Viename jų sakoma, kad kalbininkas tartum tyčia sugalvoja kuo keistesnius žodžius, pvz., viela-braukis vietoj troleibuso ir panašiai. Ar tuose anekdotuose yra teisybės?

Iš ankstesnių minčių jau turėjo būti aišku, kad ne kalbininkai kuria tokius žodžius, o patys tų anekdotų autoriai, turintys aštrų liežuvį. Čia gal tiktų prisiminti anų sovietmečio laikų populiariausią kalbinių anekdotų veikėją kalbininką akademiką Kazį Ulvydą, ilgus metus per Lietuvos radiją mokiusį taisyklingos kalbos. Viename iš anekdotų buvo esą atsakoma į klausytojų klausimą, kuo pakeisti tarptautinį žodį motociklas. Gal dar ir dabar kas prisimena tą anekdotą šiknapurtį. Vis dėlto kad ir kaip kalbėsi, man tie žodžiai gerokai smagesni už akademiko Juozo Balčikonio apavimą kaliošais...

Ta pačia proga dar apie vieną kalbininkams skirtuose anekdotuose dažnai minimą žodį vaizduoklis. Žodis savo daryba visai geras, gal kliūva kokios netikusios jo asociacijos. Bet jį, kaip kompiuterijos terminą, pasiūlė ne kalbininkai, o kompiuterininkai, kai buvo atėjęs laikas aktyviai lietuvininti (tiksliau – kurti) lietuvišką kompiuterijos terminiją. Tada ir pasidaryta daug naujų žodžių, ir seniau vartotų susiaurinta ar paplatinta reikšmė, – kaip ir visais atvejais, kai prireikia lietuviškai pavadinti naujus, mūsų dar neivardytus daiktus ar reiškinius.

Esate keliolikos knygų sudarytojas, redaktorius, kelių monografijų, „Kazlų Rūdos šnektos žodyno“, daugelio mokslinių ir populiarinųjų straipsnių autorius. Pastaruoju metu tyrinėjote itin įdomios asmenybės – Andriaus Ašmanto – gyvenimą ir kūrybą. Kas paskatino imtis tokio didžiulio darbo?

Pažintis su anksti mirusio kalbininko Andriaus Ašmanto (1906–1941) darbais prasidėjo senais laikais, prieš beveik penkis dešimtmečius. Tada Rusijos Leningrado (dabar Sankt Peterburgas) universitete rašiau disertaciją iš fonetikos ir mane patraukė Ašmanto straipsniai „Gimtosios kalbos“ žurnale iš šnekamosios kalbos kultūros (skaičiau vienoje to miesto bibliotekoje). Tie rašiniai mane taip pagavo savo dėstymo stiliumi ir įrodymų paveikumu, kad tas įspūdis liko daugeliui metų. Susisiekęs su A. Ašmanto

giminėmis, gavau šeimos išsaugotą jo archyvą ir taip pamažu prasidėjo ilgametė pažintis su tuo puikiu autoriumi. Per kelis dešimtmečius buvo išleistos keturios Ašmanto raštų knygos. Pačią monografiją „Andrius Ašmantas: gyvenimas ir kūryba“ paskatino rašyti kalbininko sūnus profesorius Leonas Ašmantas. Šis darbas man buvo vienas iš pačių maloniausių kada buvusių užsiėmimų. Ne vien todėl, kad A. Ašmantas yra buvęs nepaprastai mielas žmogus, tipiškas anų, tarpukario Lietuvos laikų idealistas, atėjęs iš sveikiausio mūsų visuomenės sluoksnio – daugiavaikės valstiečių šeimos ir išugdytas anuometinės lietuviškos mokyklos, bet ir dėl jo nepaprastai plačių pedagoginių, literatūrinių ir kalbinių interesų, kurie jam leido plačiai reikštis kaip mokytojui, dėstytojui, mokslininkui, publicistui. Gausioje savo publicistikoje jis stengėsi aprėpti plačiausias savo gyvenamo meto sritis ir temas: rašė švietimo ir pedagogikos klausimais, recenzavo ir anotavo kalbotyros, literatūros veikalus ir teatro spektaklius, visa savo esme buvo kultūrininkas. Jo kultūros samprata žymima visuotinio ženklu, tai yra jis siekė kelti krašto kultūrą visose materialaus ir dvasinio gyvenimo srityse ir tai skatino daryti visuotinio auklėjimo ir ugdymo priemonėmis. Šiuo atžvilgiu jo keltoji kultūros darbo programa yra nuostabus anos nepriklausomos Lietuvos gyvenimo faktas ir reiškinys. Be to, būdamas karštas Lietuvos ir Klaipėdos krašto patriotas, savo aštriais ir įtaigiais rašiniais tikėjosi kultūros priemonėmis sustabdyti ar bent pristabdyti fašistinės Vokietijos veržimąsi į Lietuvos pajūrį, istorinių tautos apsisprendimų akivaizdoje smarkiai kritikavo kai kuriuos tuometinės valdžios ir Prezidento Antano Smetonos veiksmus. Verta priminti, kad savo pažiūromis A. Ašmantas buvo artimas „Naujosios Romuvos“ kultūrininkų platformai, nors instituciškai su ja ir nebuvo susisaistęs.

Stengiausi aprašyti ir įvertinti visus A. Ašmanto gyvenimo ir veiklos aspektus. Nesijaučiu viską nuodugniai ir iki galo padaręs, manau, kad kultūros, pedagogikos, kalbotyros, literatūros istorikams čia dar bus kas veikti, ypač tipologine prasme, gal bus progų ištaisyti atsiradusius netikslumus ir klaidas.

Šiaip jau, kai šįmet išėjo keturios knygos, jaučiuosi galintis kiek atsipalaiduoti ir kolei kas neįsipareigoti jokiais didesniais planais. Tie planai, žinoma, būna susiję daugiausia su knygų leidybos finansavimu, ir jie šiuo metu nėra palankūs autoriams, tad lieka laukti geresnių laikų. Rašant darbą apie A. Ašmantą, prisirinko gerokai išrašų apie įvairius to meto žmones, suprantama, daugiausia susijusius su kalbos mokslu ir praktika. Domina „Gimtosios kalbos“ mokyklos kalbininkai (beje, A. Ašmantas buvo vienas

iš jų, paskutinis prieš bolševikams uždariant Lietuvių kalbos draugiją jos sekretorius), žavi didžiojo „Lietuvių kalbos žodyno“ rengėjų ir bendradarbių biografijos, to žodyno ketvirtojo dešimtmečio istorija. Kas iš to išeis ar iš viso išeis, gal palikime tolesnei atečiai.

LIETUVIŲ KALBAI KENKIA NEOLIBERALIZMO KRYPTIES KALBOS POLITIKOS (IDEOLOGIJOS) TEIGINIAI

Antrasis pokalbis (2017 07 13)

Kasmet pastebiu vis labiau liberalėjančią VLKK, o naujausi jos nutarimai tiesiog pribloškė: jau galima vartoti „virš“ kalbant apie skaičių ir t. t., ir pan. (2017 06 06 – <http://www.vlkk.lt/naujienos/kitos-naujienos/gramatikos-rasybos-ir-skyrybos-pakomise-papilde-ir-patikslino-kai-kurias-sintaksės-normas>).

Ką manote apie lietuvių kalbos liberalizavimą ir VLKK kalbos politiką? Ar tai gerai (prisitaikymas prie to, kad milijonas lietuvių gyvena svetur ir lietuviškai nebelabai moka, o interneto dienraščiai rašo su siaubingomis klaidomis, kurios niekam neberūpi), ar tai blogai (drausti, bausti, gryninti kalbą)?

Gerai suprantu Jūsų susirūpinimą dėl mėginimų liberalizuoti kai kurias kalbos normas. Tokį požiūrį jau yra pasakęs ne vienas lietuvių kalbos brangintojas, o kai kas (kai kurie vertėjai, redaktoriai) dėl to tik džiaugiasi.

Reikėtų suprasti, kad VLKK pakomisėje svarstomos ir teikiamos kai kurios „Kalbos patarimų“ rekomendacijos neturi jokio juridinio pagrindo, – tai tik apsikeitimas nuomonėmis dėl tam tikrų kalbos normų tikslinimo. Negerai, kai informacija apie normų svarstymą imama traktuoti kaip galutinė nuomonė, kaip koks VLKK nutarimas (gal ir ta informacija nėra visai tinkamai suformuluota). Šiaip ar taip, šiuo metu kartu rengiamas „Bendrinės lietuvių kalbos žodynas“, taip pat nauji „Kalbos patarimai“ ir stengiamasi, kad abiejų veikalų normos būtų griežtai suderintos, t. y. nesikartotų anksčiau laikų atvejai, kai vienur buvo teikiama vartoti, o kitur tai drausta. Būsimos normos tuose veikaluose dar bus nuodugniai apsvaistytos ir tik tada patvirtintos. Norėčiau Jus patikinti, kad padėtis kol kas valdoma ir bijoti kokių recidyvų tikrai nėra pagrindo.

O kad kalbos normos gali (ir turi) būti kiek liberalizuojamos, su tuo sutinku ir aš, nes laikai pasikeitė, turėtume į savo kalbą žiūrėti jau kiek kitokiomis akimis negu anksčiau. Man rodos, dabartinė VLKK norminimo

srityje dirba pozityvų darbą ir norėčiau Jus patikinti, kad padėtis kol kas tikrai valdoma ir bijoti kokių recidyvų tikrai nėra jokio pagrindo. Reikėtų daugiau imti rūpintis dėl to, kad Lietuvoje vis plačiau skleidžiamos būrelio sociolingvistų ir istorikų mintys apie tariamą VLKK „sovietinį“ darbo stilių, kalbininkų normintojų diskreditavimą, platinamą nuomonę dėl bendrinės kalbos savireguliacijos (kalba pati atsirinks, nereikia jokių komisijų, normintojų, paties kalbos norminimo). Šie neoliberalizmo krypties kalbos politikos (ideologijos) teiginiai bendrinei lietuvių kalbai, neturinčiai tokių ilgų savo raidos tradicijų kaip kokios anglų, prancūzų, rusų ir kt. didžiųjų tautų kalbos (ir jų dažnai stelbiamos dėl mažo lietuviškai kalbančių žmonių skaičiaus) yra daug pavojingesni, negu vienos kitos kalbos normos patikslinimas ar liberalizavimas.

III

Strategija Nr. 2

Sparčiai nykstančios pasaulio kalbos ir jų gaivintojai:
hiperpoliglotai ir lingvofilai

RIMAS ŠUOPYS: „NAUDOK (KALBĄ) ARBA PRARASK“

Savo mintis norėčiau pradėti nuo knygos autoriaus klausimo: „**Ką vadinsime kalbos mokėjimu?**“ Čia iš atminties išskyla vienoje radijo stotyje girdėtas anekdotas: „Mergaitė sako: „Aš moku estiškai: uks, kaks“. Ir tuomet kumštelną brolių: „Ej, greit sakyk, kaip bus estiškai „trys“. Aš irgi galėčiau dar pridėti kelis žodžius: aita – ačiū, tere – labas, piim – pienas. Daugiau nepamenu. Na gerai, gerai – daugiau nemoku. Bet tai kas gali pasakyti, kad ta mergaitė nemoka estiškai? Nagi moka! Bent jau suskaičiuot iki dviejų. Taigi – MOKA.“

O jei žmogus ir pasisveikint moka ir kelio pasiklaust gali. Ir jo aktyvų kalbos žodyną sudaro net 300 žodžių. Ar čia jau tikras kalbos mokėjimas? Deja, su tokia „statistika“ jis net A1 lygio negautų. Bet... jei pasimokytų daugėliau ir kaip nors pasiektų tą A1. Ar jau būtų galima sakyti, kad moka kalbą? Ar vis dar ne?

Kitas pavyzdys. Kažkada daug bendravau su viena mokslų kolege. Tarp mūsų „nieko tokio“ nebuvo. Mes tik dalindavomės meninėmis įžvalgomis ir akademinėmis patirtimis. Kartą ji mane pasikvietė nuvykti palandžioti po senus apleistus ir smarkiai apgriuvusius kažkokio didiko rūmus. Nuvykome iki Vilniaus, paskui tranzavomne. Teko su vietiniais ir pasikalbėt, ir kelio pasiklaust... Turint minty, kad tai buvo Vilniaus „užnugaris“ (ar tai Medinininkai, ar tai Šumskas), – nieko nuostabaus, kad žmonės buvo ne lietuviai. Tiksliau – „tuteišiai“. Lenkiškai moku pasakyti: tik „przepraszam ne rozumiem“, o toji mano kolegė ėmė kuo laisviausiai čiauskėt „po polsku“. Kad ji gabi ir bent keliomis kalbomis kalba laisvai, nebuvo naujiena, tačiau toks jos lenkų kalbos laisvumas gerokai nustebino. Na gerai, galvoju – gi čia ne kokia burušaski (Pakistano šiaurės rytuose gyvenančių žmonių kalba), o kaimynų kalba. Neturėčiau gi taip „dyvytis“. Nuvykom į vietą, palandžiojom. Vienoje menėje užtikau vieną gan gerai išsilaikiusią freską. Ten buvo parašyta kažkas lenkiškai. Jai parodžiau užrašą ir paklausiau, ką jis reiškia. O ta draugė man ir sako: „Nesuprantu“. Nustebau: „Bet gi čia lenkiškai parašyta“. O ji atšauna: „Aš KALBĖT lenkiškai moku. O skaityti – ne“. Taigi... Ar šiuo atveju žmogus moka kalbą, ar ne?

Gilinamės toliau. Kada vis tik jau galima tvirtinti, jog žmogus moka kalbą? Be abejo, žinau tuos skirstymus: A1, A2, B1, B2 ir t. t. Tačiau ar jie visada TIKSLIAI nusako kalbos mokėjimo lygį?

Arba... Vokiečių kalbos mokėsi dar vidurinėje. Paskui pasisvečiavo dvi savaites Berlyne. O paskui... visiškai nevartojo jos septynerius metus. Kas gali būti likę galvoje? Ar vis tik turi teisę į CV įrašyti vokiečių kalbą? Čia norisi paminėti anglišką patarlę: „use it or lose it“ (naudok tai arba prarask). Ji čia labai tinka. Pats esu eilę kartų susidūręs su situacija, kai mėnesį ar daugiau praleidęs Latvijoje (su greta einančiu kalbos mokymusi), rodos, jau visai pakenčiamai susišnekėdavau latviškai, tačiau... praėjo keli metai, ir aš Kaune mugės metu užkalbinęs prekiavusius latvius jau po minutės suvokiau, kad mano latvių kalba beveik mirusi. Smarkiai susikaupęs dar truputį susigaudžiau, ką man sako, tačiau atsakyti jau nebegalėjau. Tai vis tik galiu įsirašyti „savo sąskaiton“ latvių kalbą, ar jau ne?

Vedamas šitokių klausimų, sukūriau tarptautinį naujadarą – LINGVO-FILAS. Žodžio daryba tokia: lingua – kalba, fileo – myliu. Taigi – kalbos mylėtojas. Kažkas gal pasipiktins tokiu žodžiu (nespėjęs to padaryti pirmiau nei aš), tačiau pats linksmumas tame, kad... toks žodis JAU egzistuoja. Tačiau galiu užtikrinti – šį žodį TIKRAI sukūriau PATS. Ką gi – noosfera, arba, kaip K.G. Jungas turbūt pasakytų, „akivaizdu, kad egzistuoja kolektyvinė sąmonė“. Tad būtent šiuo žodžiu save ir įvardinu – esmi lingvofilas.

Ne kartą esu gavęs komplimentą, esą aš poliglotas. Na, bet koks iš manęs poliglotas? Tikrai laisvai nekalbu visomis kažkada besimokytomis devyniomis kalbomis. Tai koks gi iš manęs poliglotas? Tačiau lingvofilas – tikrai TAIP. Kiekvieną dieną, kad ir nedaug laiko turėdamas, kad ir koks pavargęs būčiau, prisėdu bent prie keturių kalbų.

Dabar noriu pakalbėti apie tą „chronišką prisėdimą – kas beatsitiktų“.

Taip gavosi, kad daugelis tų kalbų pasirinko mane. Tiesiog taip susiklostė aplinkybės, jog man vis prireikdavo naujos kalbos.

O mokymosi būdų yra pačių įvairiausių. Turbūt pats įprasčiausias – imti norimos kalbos vadovėlį ir iš jo mokytis. Pabrėžiu – VADOVĖLĮ, o ne žodyną ar gramatiką. Ir nuosekliai pagal jį mokytis. Be abejonės, galima ir tiesiog nuvykti į šalį, kur kalbama ta kalba... Tarp šių dviejų „kraštutinių“ – aišbės tarpinių variantų. Kiekvienas pats gali susikurti labiausiai sau tinkantį metodą.

Tačiau atsakyti į knygos autoriaus klausimą, „kaip neužlūžti?“, – yra sunkiausia. Tam, kaip minėjau, yra be galo svarbus pasirinktas mokymosi būdas. Jei tai, KAIP mokaisi, neįdomu, – ilgai netrauksi. Kita vertus, čia prisideda ir charakterio savybės. Reikia ir valios, ir įgūdžių, ir patirties. Nes koks įdomus vadovėlis bebūtų, ar koks charizmatiškas mokytojas besitaikytų, – vis tiek ateis laikas, kai tai įgris. Pasirodys, kad kažką kita

nuveikti yra skubiau, svarbiau ar įdomiau. Ir... pastovus prisėdimas prie kalbos ims vis retėti ir blėsti.

Deja, kaip bebūtų gaila, tokie reiškiniai, kaip kalbų mirimai/išnykimai vyksta ir realiame pasaulyje. Manau, kad tam labiausiai turi įtakos būtent KITŲ kalbų perdėm didelis įsiviešpatavimas. Kartais – tenka pripažinti – ir ne be pagalbos iš šalies, – kad mažesnioji kalba „greitėliau“ išeitų užmarštin. Reikia pavyzdžių? Jų gausu. Taip elgėsi japonai su ainu kalba. Taip elgiasi kinai su tibetiečių kalba. Taip elgėsi ispanų kolonistai su visomis vietinėmis Amerikos kalbomis. Pagaliau turėjom Muravjovo-koriko laikus, kai buvo draudžiama literatūra lotyniškais rašmeninimis...

Galiausiai reikia pastebėti, jog kalba gyva ŽMONĖSE. Jeigu žmogus (ar egzilio grupė) nusprendžia kalbą saugoti, tikėtina, jog ir išsaugos.

LIETUVIŲ KALBA XXI AMŽIUIJE – AR JI ĮDOMI UŽSIENIO POLIGLOTAMS?

Nors lietuvių kalba ypatinga savo artumu indoeuropiečių prokalbei ir sanskritui, vis dėlto jos mokosi, juolab ją moka vis dar nedaug užsienio poliglotų. Kodėl?

Ką pati Lietuva daro, kad lietuvių kalba ne tik neišnyktų, bet ir taptų populiari ir geidžiama, kaip, tarkime, islandų, baskų, suomių, škotų gėlių ar tibetiečių (nors šiomis kalbomis gimtosiose šalyse kalbama ne ką daugiau negu lietuviškai arba netgi mažiau)?

Šis klausimas, kurio esmė – lietuvių kalbos populiarinimas užsienyje, man rūpi jau senokai. Maždaug 7 metus mokausi kalbų, be kita ko, ir per *DuoLingo* platformą, kurios forumuose poliglotai nuolatos prašo sukurti trijų kalbų kursus. Pagal populiarumą labiausiai pageidaujama lietuvių kalba, nelabai atsilieka baskų ir kartvelų kalbos. Deja, kol kas *DuoLingo* į šiuos prašymus nesureagavo. Į mano keletą kartų siųstus laiškus, kad galėčiau prisidėti prie lietuvių kalbos kurso kūrimo, irgi negavau jokio atsakymo.

Tačiau bendraudamas su poliglotais ir pats būdamas Tarptautinės hiperpoliglotų asociacijos (*HYPIA*) narys, susidūriau su ne vienu gabiu žmogumi, kuris išreiškė norą mokytis lietuvių kalbos. Pažįstu japonų poliglotą, kuris pradėjo nuo senosios prūsų, dabar mokosi latvių ir planuoja gilintis į lietuvių. Kitas poliglotas Richardas Williams Simcottas, pripažintas gambiausiu kalboms Jungtinėje Karalystėje, išreiškė dideles simpatijas lietuvių kalbai. Pažįstu ir Džakartoje gyvenantį jauną, labai gabų poliglotą, su kuriuo bendraujame lietuviškai, – lietuvių kalbos jis išmoko savarankiškai, klaidelių daro nedaug, tad bendrauti labai smagu. Kai klausiu, kuo jiems patraukli lietuvių kalba, atsako įvairiai: skambesiu, ryšiais su indoeuropiečių prokalbe, savotiška „mistika“ ir t. t.

Kas daroma ir kas galėtų / turėtų būti padaryta, kad mūsų gimtoji kalba, taip pat ir žemaičių, kurią su žemaičių kalbos entuziastu Povilu Girdeniu bandėme šiek tiek populiarinti 2020 m. (https://www.youtube.com/watch?v=dT2g-bvJSmHA&t=2s&ab_channel=ILoveLanguages%21), būtų maždaug tokia populiari ir prieinama įvairiose platformose, pirmiausia – populiariausioje *DuoLingo*, gal ir *Mondly*, kur jau yra latvių kalbos kursas, kaip, tarkime, islandų? Šį klausimą pateikiau Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (VLKK) pirmininkui Audriui Antanaičiui. Tiesa, Seimo Švietimo ir mokslo komitetas spalio

12 d. nutarė atnaujinti VLKK, A. Antanaitis joje nebedirbs, tačiau pokalbis su juo, manome, yra vertas dėmesio.

Mindaugas Peleckis. Ar netuščios viltys laukti lietuvių kalbos proveržio tarptautinėje erdvėje?

Audrys Antanaitis. Labai geras Jūsų pastebėjimas ir maloni žinia, kad pasaulyje yra žmonių, norinčių mokytis lietuvių kalbos. Jeigu rastųsi dar daugiau, neabejoju, kad *DuoLingo* kompanija reaguotų į jų poreikius. Kaip žinote, tai privati amerikiečių kompanija, kuriai didelės įtakos Lietuvos institucijos negali daryti. Kalbos mokymo(si) programai sukurti reikia daug medžiagos, o tai reiškia, kad būtina daug investuoti. Kol kas verslas, matyt, dar nemano, kad bus pakankamai vartotojų. Kiek galima spręsti iš viešos informacijos, šios originalios kalbų mokymosi platformos vartotojams kol kas neprieinama nei estų, nei latvių kalba.

Islandus visas pasaulis žino ne tik dėl unikalaus kino, dainininkės Björk, gražios jų šalies gamtos, bet ir dėl kalbos. Vos 300 000 žmonių turinti valstybė siūlo nemokamus *online* kursus mokytis islandiškai, todėl nenuostabu, kad daugybė poliglotų man yra sakę, jog mieliau rinktųsi mokytis islandų, o ne lietuvių, nes mūsų kalbos tėra vos dvi ar trys gramatikos, laisvai prieinamos anglų kalba, o internete rimto mokymosi kurso apskritai nėra.

Vyriausybės Lietuvos įvaizdžio grupė kol kas, mano žiniomis, nieko nedaro, kad būtų pasekta islandų pėdomis, kalbant apie lietuvių kalbos mokymąsi. Ko reikėtų, kad tokios iniciatyvos pagaliau būtų imtasi?

Iš tiesų tokių kursų virtualioje erdvėje trūksta. Neabejotinai problema yra. Maža, bet turtinga Islandija skiriasi nuo mūsų ne vien ekonominiu potencialu, bet ir visuomenės brandesniu požiūriu į kalbą kaip šalies unikalų bruožą ir vertybę pasaulio mastu. Nors ir didžiuojamės savo archajiškai modernia kalba, išsaugojusia daug indoeuropiečių prokalbės bruožų, bet skirti lėšų nemokamoms nuotolinėms kalbos mokymosi programoms kol kas nerasta galimybių. Valstybinės kalbos politikos 2023–2030 metų gairės, kurias Seimas turėtų šį rudenį priimti, numato, kad šia kryptimi bus eina-

Pastaruoju metu lietuvių kalboje atsiranda keistų naujadarų, rėžiančių ausį, pavyzdžiui, *žmoga* ir t. t. Ką manote apie kalbos liberalėjimą, ar

tai nėra bandymas ją nulietuvinti? Vėl pasitelksiu islandus – kompiuterį jie vadina *tölva*, t. y. „skaičius“ + „pranašė“. Dabartinės lietuvių kalbos žodyne yra begalė žodžių, kurie pamiršti, nevartojami, tarmiški ir galbūt galėtų būti naujai tinkamai pritaikyti, siekiant kalbos gryninimo?

Kalba gimsta žmonėse ir nuolat kinta kaip kiekvienas gyvas organizmas. Dirbtinai eiti kalbos gryninimo link būtų pavojinga. Archajizmus, tarmes gražinti į vartoseną, pritaikyti naujomis sąlygomis yra labai sunku, beveik neįmanoma. Visų pirma dėl senoviško jų atspalvio. Žinoma, vieną kitą galima. Pavyzdžiui, sėkmingai prigijusios ir dažnai vartojamos „dūzgės“ vietoje *afterparty*. Kompiuterinių terminų dažniausiai patys negalime „nusikaltį“, nes taptų sunkiai atpažįstami kompiuterijos pasaulyje. Dažnai jie tik sulietuvinami, kad tiktų dabartinei lietuvių kalbos sistemai. Pradžioje internetą, feisbuką ar jutubą rašėme kabutėse kaip didžiausią svetimybę. Dabar jau priimta šiuos pavadinimus rašyti kaip paprastus bendrinius žodžius. Apskritai žvelgiant, labai daug lietuviškų žodžių yra tarptautiniai, kad ir tokie kaip „morka“, „agurkas“, „karvė“. Tik jie į mūsų kalbą atėję gerokai seniau, todėl juos traktuojame kaip savus ir nesusimąstome. Kitas reikalas su tokiais naujadarais kaip *žmoga*. Kiek pastebiu, jis kelia tik nusistebėjimą, yra įgavęs neigiamą atspalvį. Taigi, ne pavienio žmogaus ar atskiros institucijos nurodymu atsiranda naujadarai. Juos turi priimti visuomenė laisva valia.

Kaip vertinate dabartinę Lietuvos kalbos politiką? Ko jai trūksta, kas gero nuveikta?

Kalbos politika nuo direktyvų krypsta prie sąmoningo bendradarbiavimo su Lietuvos visuomene. Kaip minėjau, kalba patiria natūralią raidą kartu su besikeičiančiomis realijomis. Iš tiesų daug gero nuveikta per pastaruosius kelerius metus kalbos politikos srityje. Patvirtintos valstybinės kalbos politikos 2018–2022 metų gairės, šiuo metu baigiamos kurti naujojo etapo gairės. Patvirtintos lietuvių kalbos plėtros skaitmeninėje terpėje ir kalbos technologijų pažangos 2021–2027 metų gairės. Trūksta konstitucinio valstybinės kalbos įstatymo (jo projektas jau parengtas), tinkamo valstybinio finansavimo kalbos programoms, palankesnės lietuvių kalbai mokslo politikos ir naujoviško inovatyvaus visuomenės kalbinio švietimo.

2022 m. sausio 18 d. Lietuvoje įvyko precedento neturintis atvejis: Seimas po ilgokų diskusijų nutarė, kad rašant pavardes oficialiuose dokumentuose bus galima vartoti w, x ir q raides. Už įstatymo priėmimą balsavo 82 parlamentarai, prieš buvo 37, susilaikė – 3. Kaip Jūs vertinate šį Seimo

sprendimą? Pagal LR Konstituciją, Lietuvoje yra viena vienintelė valstybinė kalba lietuvių, o jos abėcėlėje, kaip žinome, tokių raidžių nėra, kaip nėra ir kiniškų rašmenų, arabiško rašto, kirilicos ar glagolicos elementų. Ar šis sprendimas nepažeidė Konstitucijos? Ar VLKK arba giminiškos institucijos neketina kreiptis į Konstitucinį Teismą? Kai kurių lietuvių kalbą mylinčių žmonių teigimu, po maždaug šimtmečio pasirodžiusios svetimos raidės yra grėsmė tolesniam kalbos gyvavimui. Ar turėtume jausti susirūpinimą dėl šių trijų raidžių (o galimai ir kitų, kurias kai kas nori įvesti)?

Kalbos komisija balsavo prieš šį įstatymo pakeitimą, nes Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad asmenvardžiai Lietuvos Respublikos išduodamuose dokumentuose turi būti rašomi lietuviškais rašmenimis. Nesame teisinė institucija, todėl negalime daugiau ką pasakyti, tik tiek, kad Konstitucinio Teismo nutarimas, mūsų įsitikinimu, buvo pažeistas. Žinoma, mes norėtume, kad sprendimų priėmimas Seime būtų skaidrus ir neprieštarautų Konstitucijai. Tačiau VLKK neturi įgaliojimų kreiptis į Konstitucinį Teismą su prašymu ištirti konstitucingumo klausimą. Grupė Seimo narių po įstatymo priėmimo kreipėsi, bet jų prašymas dėl techninių priežasčių buvo grąžintas papildyti. Dabar ruošiamas antrasis. Deja, VLKK neturi mokslinių tyrimų duomenų, kurie atsakytų į klausimą apie svetimų raidžių grėsmę tolesnei lietuvių kalbos raidai, o visa kita yra tik nuomonės ir spekuliacijos.

Su kokiomis aktualijomis, pokyčiais ir iššūkiais pastaruoju metu susiduria VLKK?

Kaip minėjau, trūksta valstybės skiriamų finansų kalbos politikai ir jos įgyvendinimui, ypač moderniosioms kalbos technologijoms. Taip pat tinkamo požiūrio į kalbą kaip svarbų visuomenės reiškinį, pripažįstant lietuvių kalbos vertingumą. Nemanau, kad kas nors valstybėje dabar norėtų panaikinti valstybinės kalbos statusą, tačiau kartais bandoma ją sumenkinti per iškreiptą žmogaus teisių ir laisvių suvokimą. Lietuvių kalbą reikia sriegti į informacines technologijas, nes mes turime turėti visas viešąsias paslaugas, skaitmeninius išteklius lietuvių kalba, moderniais būdais mokyti kalbos mokykloje. Tai yra labai brangu, pigiau būtų vartoti kitą kalbą. Bet buvo laikas, kai nesupratome, kad ir kariuomenei reikalingos investicijos. Dabar kaip niekada gerai tą suprantame. Taip yra ir su kalba. Nesame nusiteikę nė prieš vieną kalbą. Ir su visur įsigalinčia anglų kalba mums reikia išmokyti sugyventi. Taip, dabartiniame pasaulyje ji yra tarptautinė kalba, atverianti

mums naujas šalis, kultūras, mokslo pasiekimus. Bet ji negali pakeisti lietuvių kalbos.

**Vienas dažnesnių ginčus keliančių klausimų poliglotų forumuose būna baltų-slavų prokalbė. Ar ji tikrai egzistavo? Šviesaus atminimo lingvistas Linas Kondratas tvirtino, kad slavai atsiradę apie 450–500 metus iš sarmatų-alanų, dakų ir dalies baltų, nusikėlusių į pietus. Ką, Jūsų žiniomis, rodo naujausi tyrimai? Ar buvo bendra baltų-slavų prokalbė, ar vis dėlto kažkas panašaus į tai, ką tvirtino Kondratas? Kaip išspręsti šį nepabai-
giamą ginčą?**

Tai klausimas mokslininkams – indoeuropiečių kalbų tyrėjams. VLKK nesiima spręsti tokių klausimų, čia ne jos kompetencija. Kaip žinome, ir mokslininkai indoeuropeistai neturi bendros nuomonės – požiūriai skiriasi. Vadinasi, rasti atsakymą nėra lengva, trūksta šaltinių. Bet galime patvirtinti, kad lietuvių kalba vis dar domina senųjų kalbų specialistus. Lyginti skirtingas giminiškas kalbas yra vienas iš indoeuropeistikos mokslo metodų.

Padėdama pabėgėliams ukrainiečiams, Lietuva moko juos ir lietuvių kalbos. Kaip sekasi mūsų broliams ir sesėms tą daryti? Ar pakanka lietuvių kalbos mokytojų?

VLKK ne vienerius metus iš kalbos programų remia Tautinių bendrijų namų, Visagino švietimo pagalbos tarnybos parengtus projektus, skirtus mokyti kitakalbius lietuvių kalbos. Šiemet kartu su Vilniaus universiteto Lituanistinių studijų katedros ir kitų aukštųjų mokyklų dėstytojais tęsiamas nuotolinių paskaitų „Kaip mokyti lietuvių kalbos kaip negimtosios?“ ciklas, kurį nemokamai gali išklausti su kitakalbiais dirbantys mokytojai ir lektoriai. Darome viską, ką galime. Konkrečiau į šį klausimą galėtų atsakyti Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos atsakingi darbuotojai.

Pernai kalbėjote apie „švepluojančius“ lietuviškus interneto puslapius, – tuo metu jie sudarė net 93 procentus .lt domeno puslapių. Ar pagerėjo situacija, praėjus kiek daugiau negu metams? Ką galima būtų padaryti, kad paskatintume interneto puslapių kūrėjus rašyti lietuviškai?

Galimybė naudoti .lt domenuose savitąsias lietuviškas raides sudaryta jau 18 metų, o Lietuvos nacionaliniam domenui, kaip žinome, šiemet sukako jau trisdešimt. Tačiau KTU Interneto paslaugų centro DOMREG duomenimis, iš 28 tūkst. registruotų ir potencialiai atitikmenis su savitosiomis lietuvių kalbos raidėmis galinčių turėti .lt domeno vardų tik 7 proc. yra užrašyti lietuviškomis abėcėlės raidėmis. Taigi Jūsų klausime pateiktas

skaičius vis dar toks pats. Praėjusią gegužę organizavome verslo bendruomenei kalbos forumą, kuriame diskutavome, ką daryti, kad „šveplavimo“ domenų varduose ir trumposiose žinutėse mažėtų. O atsisakyti šios tendencijos tikrai verta, nes tai ne tik formuoja atsakingo, nacionalines vertybes pripažįstančio verslo įvaizdį, bet ir lengvina rinkodarą, ypač reklamą radijuje ir televizijoje, didina prekės ženklo apsaugą ir padeda išvengti kibernetinių nusikaltimų. Abejojantiems specialistai pataria registruoti abu vardo variantus – su lietuviškomis ir su lotyniškoms raidėmis. Visiškai atsisakyti „šveplavimo“ iki šiol trukdo kai kurios techninės galimybės, trumposios žinutės su savitosiomis mūsų kalbos raidėmis verslo įmonėms vis dar per brangios.

Prieš tris dešimtmečius, bendraudamas su lietuvių išeiviais JAV, susidariau įspūdį, kad jie kalba itin taisyklingai, nors vartotas vienas kitas amerikietiškas žodis, tačiau, pavyzdžiui, kompiuterį daug kas vadino lietuviškai – „duomys“. Deja, ši karta jau traukiasi. Kaip kalba dabartiniai emigrantai? Ar nėra grėsmės, kad milijonas šali palikusių lietuvių pamirš savo kalbą arba atsiras nauji pidžinai ar net kreolai? Ką daryti, kad užsienio lietuviai nepamirštų savo kalbos?

Visi pastebime, kad į užsienį išvykusių lietuvių nutautimas vyksta gan sparčiai. Vien faktas, kad iš 1 mln. išvykusių lietuvių lituanistines mokyklas lanko tik apie septyni tūkstančiai, tikrai neguodžia. Vilniaus universiteto mokslininkų atliktas įvairiose pasaulio šalyse gyvenančių skirtingų emigracijos bangų, skirtingų kartų lietuvių emigrantų kalbinio elgesio tyrimas parodė, kad lietuviškai nesupranta 6 proc. antrosios kartos emigrantų, gimusių jau ne Lietuvoje, ir net 27 proc. trečiosios kartos emigrantų. Atitinkamai jų kalbėjimo, skaitymo ir rašymo gebėjimai dar menkesni. Trečioji išeivių banga nevienalytė. Jie kuriasi ten, kur lietuvių ar lietuvių kilmės asmenų nėra daug, todėl šalia nėra lietuvių bendruomenės, o jeigu ir yra, trečiosios bangos emigrantai mažiau dalyvauja bendruomenės gyvenime. Kuriamos mišrios šeimos, kuriose vyrauja dvikalbystė ar net trikalbystė. Gyvenamosios šalies kalba daro didelę įtaką. Nuteikti naująją išeivių bangą, kad nepamirštų lietuvių kalbos, nėra lengva. Ko gero, sustabdyti šio proceso negalime, galime jį tik sulėtinti. Tačiau mokslininkai ramina, kad naujų pidžinų ar kreolų tikrai neatsiras.

Ką manote apie lietuviškų tarmių situaciją? Ar pakankamai jos puoselėjamos? Bandžiau ieškoti įvairių tarmių žodynų – pavyko rasti vos keletą, o internete išvis nėra nė vieno. Beje, kokia tarmė Jums artimiausia? Ir

pabaigai, ar žemaičių šnekta yra tarmė ar, kaip kai kurie mokslininkai teigia, – kalba? Kuo skiriasi kalba nuo tarmės?

Lietuvių kalbos tarmės ir patarmės tikrai yra mokslininkų tyrinėjamos, nors žodynininkų turime nedaug. Per pastaruosius porą dešimtmečių Lietuvoje išleista daugiau kaip dešimt įvairių šnektų žodynų. Lietuvių kalbos institutas planuoja dar išleisti naujų. Be didelių „gaisrų“ ir reklamų kantriai dirbama. Tiesa, minėti žodynai yra popieriniai leidiniai, nes turėti juos elektroninėje erdvėje nėra labai didelio poreikio. Be to, tai brangus malonumas. Pačios visuomenės reikalas yra išlaikyti tarmes – suvokti jų vertę, grožį. VLKK rūpinasi valstybine kalba.

Kadangi mano kilmė susijusi su Palangos, Kretingos ir Klaipėdos trikampiu, tai man artimiausia žemaičių tarmė. Mokslininkai pripažįsta, kad tai tarmė, o ne atskira kalba. Skirtingų tarmių atstovai susikalba, o skirtingų kalbų – ne. Apibrėžimų gali būti daug, bet man artimiausias šis.

Ką apie lietuvių kalbą mano žinomi pasauliui (ar bent poliglotų bendruomenei) hiperpoliglotai, mokantys daugiau kaip šešias (o neretai ir keliolika ar keliasdešimt) kalbų?

Pietų Korėjoje gyvenantis, iš Azerbaidžano kilęs **Aichanas Mamedovas** ne tik laisvai kalba arabų, korėjiečių, japonų kalbomis, kurios laikomos vienomis sunkiausių, bet ir svajoja atgaivinti senovės egiptiečių kalbą. Yra įvaldęs net keliasdešimt kalbų, kurias išmoksta gana greitai. Vienas iš jo metodų – skaityti tą pačią knygą vis kita kalba, tam jis pasirinko „Mažąjį prinčą“, „Harį Poterį“, Bibliją ir Koraną.

„Lietuvių kalbos dar nesimokiau. Man įdomi indoeuropiečių prokalbė (PIE) ir senosios kalbos, žinau, kad lietuvių kalba artima PIE, todėl svarstau pradėti lietuvių kalbos studijas“, – sako Aichanas.

Lietuvoje gyvenantis kalbininkas, profesorius **Stefano M. Lanza** ne tik laisvai moka lietuvių kalbą, bet ir sudarė milžinišką italų-lietuvių kalbų žodyną (70 000 žodžių, 850 puslapių).

„Lietuvių kalba įdomi kalbininkams. Kai pradėjau jos mokytis, buvo tikras košmaras. Prieš persikeldamas į Lietuvą, ieškojau Modern Lithuanian ir Teach Yourself Lithuanian (TYL) kursų, bet 1998 m. juos buvo labai sunku rasti. Pasisekė įsigyti TYL, kai buvau jau Lietuvoje, todėl padėtis pasikeitė. Pavyko susipažinti ir su Jono Jablonskio gramatika.

Nežinau tikslių skaičių, bet gali būti, kad lietuvių kalbos mokosi apie 1000 žmonių visame pasaulyje.

Esu už mokymąsi su dėstytoju, nes programos į besimokančiojo klausimus neatsako“, – tvirtina profesorius.

Japonas **Naoki Watanabe** moka daug retų kalbų, tarp kurių yra ir baigianti išnykti baltarusių, atgaivintoji senoji prūsų, Kinijos režimo baigiama išnaikinti mandžiūrų kalba, Rusijos režimo naikinama kalmukų kalba, Pietų Amerikos senųjų gyventojų mapučių ir gvaranių kalbos, senoji Okinavos salos kalba bei daugelis kitų.

„Mano galva, lietuvių kalba itin populiari tarp baltarusių. Pats šiuo metu mokausi latvių kalbos Tartu universitete.

Kol kas nesutikau kito japono, kuris mokytųsi latvių ar lietuvių kalbų“, – sako Naoki.

Britas **Richardas Williams Simcottas**, gyvenantis Šiaurės Makedonijos sostinėje Skopjėje, yra žinomas visame pasaulyje. Šis hiperpoliglotas laisvai kalba 16 (kitais duomenimis – 30) kalbų, tačiau daugiau ar mažiau susikalbėti gali net 50-čia. *HarperCollins* vadina jį „daugiausia kalbų mokančiu žmogumi Jungtinėje Karalystėje“. Nuo vaikystės Richardas laisvai kalbėjo ne tik anglų, bet ir prancūzų, velsiečių (kitais – valų arba kimrų), tajų kalbomis, vėliau išmoko turkų, lenkų, hebrajų, kinų, islandų, makedoniečių, esperanto, ispanų, olandų... Jis puikiai žinomas kaip tarptautinių poliglotų konferencijų *Polyglot Conference*, kurios kasmet vyksta vis kitame pasaulio mieste, rengėjas. Goethe's institutas 2015 m. skyrė jam daugiakalbystės ambasadoriaus titulą. Simcottas kalbų išmoksta labai greitai. Skirtingai nei daugelis poliglotų, kalbų mokosi universitetuose arba bendraudamas su mokytojais internetu (neseniai taip jis išmoko suahelių kalbos).

„Lietuvių kalba, deja, labai menkai save reprezentuoja. Islandų kalba pritraukia daugiau besimokančiųjų, nes yra kur kas daugiau medžiagos. Su panašia problema kaip lietuviai susiduria makedoniečiai.

Labai norėčiau išmolti lietuvių kalbos. Ypač traukia, kad ji artima PIE. Esu šiek tiek mokėsis latvių kalbos.

Pažinojau italą, kuris mokėsi lietuvių kalbos, gyvendamas Lietuvoje. Jis minėjo, kad jam buvo sudėtinga bendrauti su lietuviais, taigi čia esama įvairių iššūkių.

Lietuva ne pernelyg stengiasi populiarinti savo kalbą. Ypač aktyviai tą daro gėlai, todėl pritraukia nemažai susidomėjusiųjų. Tačiau Škotijos mokyklose škotų gėlių kalbos nemokoma, atseit ji pernelyg sunki.

Reikia nacionalinės valios, kad kalbos būtų mokomasi, kad ji būtų populiari-nama. Puikus pavyzdys – Izraelis ir hebrajų (ivrito) kalba. To trūksta baskų kalbai Ispanijoje, ten kur kas populiareesnės yra galisų ir katalonų kalbos. Jungtinėje Karalystėje ir Airijoje gajus mitas, kad „keltų kalbų išmokti neįmanoma“, esą jos pernelyg sudėtingos.

Lietuvai reikia daugiau lietuvių kalbos ambasadorių“, – pabrėžia Simcottas ir sunku su juo nesutikti.

Juluanas Tavedegas – bretonas, kalbantis viena baigiančių išnykti keltų bretonų kalbą. Prancūzijoje oficialiai pripažįstama tik viena – prancūzų kalba, sako jis, o bretonų, oksitanų, baskų ir kitos yra engiamos.

„Prancūzijoje nedaug kas sugebės pasakyti, kas yra Lietuvos sostinė, nemažai prancūzų mano, kad lietuviai kalba rusiškai. Taigi lietuvių kalba nepopuliari. Tačiau poliglotai vertina ją dėl archajiškumo.

Aš mokausi lietuvių kalbos. Tačiau eiti toliau nei pradmenys tiesiog nėra meto-du, nebent ilgiau pagyvenčiau Lietuvoje. Dabar į Lietuvą atvykstu kartą per metus gana trumpoms atostogoms“, – sako Juluanas.

Argentinietis hiperpoliglotas, vienas iš HYPIA (Tarptautinės hiperpoliglotų asociacijos) vadovų **Matiasas Barmatas** puikiai žino Lietuvą ir „Žalgirį“.

„Mano nuomone, lietuvių kalba nėra populiari, nes ja kalba palyginti nedaug žmonių, tačiau poliglotai ją puikiai žino dėl artumo sanskritui ir PIE“, – tvirtina jis.

HYPIA narys, brazilas **Wallace’as Armani’s** lietuvių kalbą vadina mylimiausią: *„Mokausi lietuvių kalbos nuo 2015 metų. Vilniuje 2017 m. gyvenau apie du mėnesius ir tobulinausi. Norėčiau vėl atvykti į Lietuvą, kai turėsiu galimybę. Lietuvoje su žmonėmis kalbėjausi tik lietuviškai. Vis dėlto tai sunkiausia kalba, kokios mokiausi. Be lietuvių, moku latvių, anglų, italų, rusų, kroatų, makedoniečių, esperanto, ispanų, prancūzų, vokiečių, olandų, papiamento ir brazilų kalbas. Lan-kiausi Rygoje ir Karaliaučiuje.*

Man patinka lietuvių kalbos skambesys – tai gražiausia pasaulio kalba.

Manau, blogai, kad daugelis mokosi „populiarių“ kalbų ir nesuvokia lietuvių kalbos vertės, nors ji panaši į sanskritą, klasikines graikų ir lotynų kalbas“, – tvirtina Armani’s.

Šveicarų poliglotas, etimologas **Rémy Viredaz** sako, kad Šveicarijoje ne tik apie lietuvių kalbą, bet ir apie pačią Lietuvą mažai žinoma.

„Lietuvių kalba domėjaisi iš Frydricho Kuršaičio knygų, atlikdamas lyginamosios kalbotyros tyrimus.

Kol kas neketinu keliauti Lietuvon – nesu įsitikinęs, kiek joje išmokčiau lietuvių kalbos. Šveicarija, prieš šimtmetį buvusi Lietuvos diplomatų prieglobsčiu, dabar pati turi kalbinių problemų: yra penkios tradicinės rašytinės kalbos (vokiečių, prancūzų, italų ir reto-romanų, taip pat koinė kalba, sukurta vieno kalbininko XX a. 9-ajame dešimtmetyje). Reto-romanų kalbomis Šveicarijoje kalba vos 0,5 procento šalies gyventojų, t. y. apie 40 000 žmonių. Norint išmokti, vadovėlių anglų kalba rasti beveik nepavyks, pasaulis apie šias unikalias kalbas žino labai nedaug, nors jos itin archajiškos“, – apgailestauja Viredaz.

Legenda tapusios svetainės Omniglot įkūrėjas **Simonas Ageris** mano, kad *„už Lietuvos ribų nedaug kas ką nors žino apie lietuvių kalbą, aš asmeniškai pažįstu tik du poliglotus, kurie jos mokėsi“.*

Niujorkietis **Jaredas Gimbelis**, vienas žymiausių hiperpoliglotų, pripažįsta: *„Tie, kurie mokosi lietuvių kalbos (tarp jų ir aš, ketinęs tai daryti ilgiau kaip 10 metų, kol pagaliau ryžausi), dažniausiai yra žydai aškenaziai (litvakai).“*

Olandų profesorius **Michielis de Vaanas**, prokalbių ir senosios albanų kalbos žinovas, į olandų kalbą išvertė Kristijono Donelaičio „Metus“.

„Mokiausi lietuvių kalbos dėl profesinių priežasčių – nagrinėdamas kalbos istoriją. Daugiausia naudojausi Alfredo Ericho Senno (1932–2016) knygomis apie Lietuvos istoriją. Baigiau vasaros kursus Vilniaus universitete 2004 metais“, – sako profesorius.

Argentinitis poliglotas **Martinas Krugas** teigia, kad lietuvių kalba jį visada gundė kaip viena seniausių indoeuropiečių kalbų.

„Norisi giliau pasinerti į lietuvių kalbą, kaip ir į islandų ar senąją norvegų, kad pasijustum arčiau savo šaknų. Tačiau mano lietuvių kalbos studijos kol kas netrukdavo ilgiau kaip mėnesį. Vietoje lietuvių kalbos pasirinkau labiau praktiškas kinų, arabų, rusų kalbas, mano, kaip programuotojo, darbe jos aktualesnės.

Apie lietuvių kalbą išties yra labai nedaug literatūros“, – pripažįsta Martinas.

Iš Šanchajaus kilęs hiperpoliglotas **Kevinas Fei Sun** sako studijavęs lietuvių kalbą, išgijęs kelis vadovėlius ir gramatikas, tačiau vėliau labiau įnikęs į Centrinės Azijos ir Pietų Kaukazo kalbas.

„Vieną dieną būtų puiku išmokti lietuvių, latvių ir estų kalbas. Lietuvių kalba įdomi tuo, kad ją mokantis galima pamatyti, kaip atrodo ištis konservatyvi šiuolaikinė indoeuropiečių kalba“, – pabrėžia Kevinas.

Iš Indonezijos sostinės Džakartos kilęs, daug kalbų mokantis, dar nė 30 metų nesulaukęs poliglotas **Hautsa Andre** savarankiškai išmoko lietuvių kalbą, kuria puikiai bendrauja internetu.

„Galiu pasakyti, – tai buvo meilė iš pirmo žvilgsnio. Netyčia internete aptikau, kad yra tokia kalba, susiradau knygas. Vis dėlto linksniai ir kirčiavimas yra baisūs dalykai!“ – šypsodamasis sako Andre.

Vietoj apibendrinimo

Kaip matome, lietuvių kalba ištis įdomi įvairių šalių ir žemynų poliglotams – nuo Brazilijos iki Indonezijos, nuo Niujorko iki Amsterdamo, nuo Šanchajaus iki Bretanės. Turime net Kristijono Donelaičio „Metų“ vertėją, kiti bendrauja su lietuviais internetu arba atvykę į Lietuvą savo malonumui. Daugeliui poliglotų svarbu tai, kad lietuvių kalba itin archajiška. Juos domina lietuvių kalbos tarmės, žemaičių kalba, senoji prūsų kalba.

Tačiau didžioji dalis besimokančiųjų ar išmokusiųjų lietuvių kalbą tvirtina, kad ji pernelyg mažai reprezentuojama. Prisigraibyti medžiagos, kad galėtų mokytis lietuvių kalbos ne Lietuvoje, užsieniečiams ištis labai sunku.

Ar galime, ar bandysime padėti pakeisti?

„NEATGAIVINSIME KALBOS, JEI LAUKSIME DĖKINGUMO“

Pokalbis su prof. Ghil'adu ZUCKERMANNU

Profesorius Ghil'adas Zuckermannas (g. 1971 m. Izraelyje), Tel Avive baigęs magistro studijas, Oksfordo ir Kembridžo universitetų filologijos mokslų daktaras, šiuo metu yra Adelaidės (Australija) universiteto Kalbotyros ir nykstančių kalbų katedros vedėjas. Parašė knygas „Rivaivalistika: nuo izraeliečių kilmės iki kalbų atkūrimo Australijoje ir kitur“ (*Revivalistics: From the Genesis of Israeli to Language Reclamation in Australia and Beyond*. 2020), „Graži izraelitų kalba“ (*Israelit Safa Yafa*. 2008), sudarė pirmąjį internetinį *Barngarla* aborigenų kalbos žodyną (2018), išleido vadovėlius „Kalbame *barngarla* kartu“ (*Barngarlidhi Manoo*. 2019) ir „Sveika šalis: *Barngarla* gerovė ir gamta“ (*Mangiri Yarda*. 2021). Jis yra žurnalų *Burning Issues in Afro-Asiatic Linguistics* (2012), *Jewish Language Contact* (2014), *Endangered Words, Signs of Revival* (2014), Tarptautinio žurnalo, skirto kalbos sociologijai, redaktorius.

Zuckermannas yra naujos pasaulinės, tarpdisciplininės kalbų atgaivinimo, atkūrimo ir tyrimo krypties (*Revivalistics*) įkūrėjas. Eiro pusiasalyje (Pietų Australija) 2011 m. rugsėjį jis kartu su *barngarla* aborigenų bendruomenėmis ėmėsi jų kalbos atkūrimo.

Atviras internetinis profesoriaus parengtas kursas „Kalbos atgimimas, siekiant užtikrinti nykstančių kalbų ateitį“ (*Language Revival: Securing the Future of Endangered Languages*) pritraukė daugiau kaip 20 000 besimokančiųjų iš 190 šalių (kalbančių šimtais skirtingų kalbų): <https://www.edx.org/course/language-revival-securing-future-adelaidex-lang101x>, <http://www.adelaide.edu.au/news/news79582.html>, <http://www.facebook.com/ProfessorZuckermann>.

Mindaugas Peleckis. Dažnai nuogaustaujama, kad iki XXI a. pabaigos mūsų planeta gali prarasti didelę savo kalbų dalį. Ar pagrįstas šis teiginys? Jeigu taip, tai kodėl kalbos nyksta?

Ghil'ad Zuckermann. Kalbos prarandamos dėl dviejų pagrindinių priežasčių. Pirmoji – kalbų naikinimas, sąmoningas žudymas, antroji – glotofagija, kalbos „valgymas“. Lingvicidas reiškia kalbos praradimą per prievartą. Pavyzdžiui, *barngarla* aborigenai, tarp jų mano draugas, šviesaus

atminimo Howardas Richardsas, buvo „pavogti“ iš savo motinų, Australijos vyriausybė jiems neleido kalbėti gimtąja kalba. O glotofagija – tai nepri-
verstinė, nors kartais netiesiogiai skatinama, kalbos netektis. Pavyzdžiui, *pitjantjatjara*, stipri Vakarų dykumos kalba, kuria kalbama Vidurio Austra-
lijoje, į šiaurę nuo Eiro pusiasalio, šiuo metu „valgo“ kaimyninę Vakarų
dykumos kalbą *jankunytjara*.

Lingvicidą dažnai taiko kolonizatoriai, pavyzdžiui, Anthony's Forsteris
1843 m. pareiškė: „*Vietiniai būtų buvę greičiau civilizuoti, jeigu jų kalba būtų
išnykusi.*“

Šiandieninis pasaulis iš esmės yra toks, koks susiklostė, europiečiams
atrados Ameriką. Nepaisant to, kad gyvename XXI a., kalbos vis dar naiki-
namos. Pavyzdžiui, nacionalinė standartinė kalba kai kur diegiama regio-
ninių kalbų ar tarmių sąskaita. Vis dėlto dabar labiau paplitusi glotofagija,
kartais dėl šovinistinių intencijų, bandant parodyti, esą viena kalba yra
pranašesnė už kitą, ypač todėl, kad toji kalba globalesnė.

Esate garsus kalbų gaivintojas. Kaip apibūdintumėte dabartinę pasaulio kalbų būklę? Kiek pats jų išsaugojote?

Australijoje buvo 400 aborigenų kalbų, iš kurių tik 12, vos 3 proc., yra
gyvos ir neketina pasiduoti, t. y. jomis kalba visi tos genties vaikai. Kitos 388
kalbos arba jau mirusios, arba netrukus taps „miegančiomis gražuolėmis“.

Pasaulyje šiuo metu gyvuoja 7000 kalbų, bet po 100 metų liks tik 700.
Maždaug 90 proc. kalbų laikomos nykstančiomis.

Nors per pastaruosius 70 metų labai suaktyvėjo dokumentinė lingvis-
tika, t. y. kalbų užrašymas, prieš joms „užmiegant“, kitus 7 dešimtmečius
teks skirti kalbų gaivinimui, siekiant jų atgimimo.

Rivaivalistika yra nauja pasaulinė tarpdisciplininė tyrimų sritis, kalbos
atkūrimą, atgaivinimą tirianti įvairiais aspektais, tarp jų teisė, psichinė svei-
kata, švietimas, kalbotyra, antropologija, sociologija, geografija, politika,
istorija, biologija, evoliucija, genetika, genomika, kolonizacijos analizė, mi-
sionierių studijos, žiniasklaida, technologijos, talknologija (*talk+technology*),
archeologija, meteorologija, net architektūra, teatras, šokis, muzika.

Pavyzdžiui, architektas, užsiimantis rivaivalistika, gali pateikti tokių
klausių, kurie atrodys esantys už kalbos ribų, tačiau yra glaudžiai su ja
susiję:

* *Ar susigrąžinti vietinę kalbą turėtume natūralioje čiabuvių aplinkoje, kad
atkartotume originalią paveldo, kultūros, pamokslų ir įstatymų atmosferą?*

* O gal turėtume susigrąžinti čiabuvių kalbą šiuolaikiniame pastate, turinčiame vietinių savybių, tokių kaip aborigenų pamėgtos spalvos ir formos?

* O gal aborigenų kalbą turėtume susigrąžinti vyriausybiname pastate, kaip ženklą, kad gentis visapusiškai integravosi į šiuolaikinę pagrindinę vakarietišką visuomenę?

Dokumentinė lingvistika akcentuoja kalbą, o rivaivalistika – kalbėtojus, kalbos saugotojus.

Esu dalyvavęs dešimtyse kalbos gaivinimo projektų visame pasaulyje – Ramiojo vandenyno salose, JAV, Izraelyje, Tailande, Pietų Afrikoje, Namibijoje ir Kinijoje.

Tačiau šiuo metu daugiausia dėmesio skiriu Australijos aborigenų dviejų miegančių kalbų atkūrimui – *barngarla* žemyno Pietuose ir *bayoongoo* Vakaruose.

Tvirtinate, kad miegančias, net mirusias kalbas privalu atgaivinti dėl trijų priežasčių – jos etinės, estetinės ir utilitarinės. Ar galėtumėte patikslinti?

Iš tiesų pirmoji kalbos atgaivinimo priežastis yra etinė – tai TEISINGAS dalykas. *Obiter dictum*: štai kodėl skiriu tam savo gyvenimą. Man to pakanka.

Vietinės ir mažumų kalbas būtina atgaivinti dėl istorinio ir socialinio teisingumo, kad būtų ištaisytos praeities klaidos. Šios kalbos išnaikintos aršaus lingvicio metu. Aš asmeniškai pažįstu dešimtis aborigenų, kurie vaikystėje buvo atimti iš savo motinų.

Australijos vyriausybė vis dar moka kompensacijas už atimtą žemę, tačiau finansiškai atlyginti turėtų ir už kalbų sunaikinimą, kad padengtų kalbos gaivinimo, arba gyvybinės energijos suteikimo nykstančiai kalbai išlaidas. Kalba svarbesnė už žemę. Kalbos netektis lemia ne tik kultūrinės autonomijos, intelektualinio suvereniteto, dvasingumo, paveldo, bet, metaforiškai kalbant, ir sielos praradimą.

Teisingai paminėjote, kad antroji kalbos atgimimo priežastis yra estetinė – tai labai GRAŽUS dalykas, kurio praradimas būtų didžiulis nuostolis.

Įvairovė visada estetiška. Kaip smagu apkabinti koalas, fotografuoti raganosius ar dramblių jauniklius, lygiai taip smagu klausytis daugybės kalbų, mokytis keistų, unikalių žodžių.

Pavyzdžiui, man patinka *jaghanų* kalbos, kuri vartojama Čilės Ugnies žemėje, žodis *mamihlapinatapa*, nes jis yra labai tikslus. Bet koks bandymas jį išversti negalėtų būti trumpesnis negu toks: „Dviejų žmonių susižvalgymas, kiekvienam viliantis, kad kitas pasiūlys tai, ko jie abu trokšta, tačiau patys nenori

siūlyti.“ Nepaisant to, kad bet kurios kalbos žodžius įmanoma išversti, yra didelis skirtumas, bent jau estetiniu požiūriu, tarp žodžio *mamihlapinatapai* ir to ilgo vertinio, pasakyto angliškai (šiuo atveju lietuviškai).

Arba štai sąvoka *nakhur* – „*kupranugarė, kuri neduos pieno, kol nepakutensi jai šnervės*“. Prieš mokydamasis senovės persų kalbos to net neišsivaizdavo. Nelsonas Mandela sakė: „*Kai tu kalbi angliškai, daugelis žmonių tave supranta, įskaitant afrikanerius, bet kai tu kalbi afrikanso kalba, žinai, kad žodžiai eina tiesiai į širdį.*“

Trečia priežastis, kodėl reikia atgaivinti kalbą, yra utilitarinė – kol gyvybinga, ji būna socialiai naudinga. Tai NAUDINGAS dalykas.

Kalbos atgaivinimas įkvepia žmones, praradusius pasididžiavimo savimi ir savo kraštu jausmą, kartais net priežastį gyventi. Skatina juos gerai jaustis. Šis gerovės pojūtis gali sutaupyti vyriausybėms milijardus dolerių, kuriuos kitu atveju tektų investuoti, gydant psichinę sveikatą ar net įkalinant dėl asocialių veiksmų. Jau nekalbu apie įvairią dvikalbystės naudą pasaulio pažinimui ir asmens sveikatai. Pavyzdžiui, vietiniai dvikalbiai yra nuovokesni už vienakalbius. Įrodyta, kad gimtoji ir net negimtoji dvikalbystė atitolina demenciją.

Ar galime mes visi (ne vien kalbininkai) gaivinti kalbas, taikydami Jūsų strategijas? Ar jos padeda išmokti retų kalbų?

Tai labai geras klausimas. Hiperpoliglotus, žmones, kuriems lengva išmokti užsienio kalbų, raginu savo *ikigai* (japonų k. gyvenimo prasmė, motyvacija) atrasti kalbų gaivinimo moksle.

Ikigai – tai derinys to, ko pasauliui reikia, ką tu pats mėgsti, kas tau sekasi ir už ką tau moka pinigų.

Užsienio kalbų besimokantiems žmonėms labai praverčia 7 savybės – polinkis į matematiką, muzikalumas, puiki atmintis, EQ, IQ, „begėdiškumas“ ir motyvacija.

Jei turite šias 7 savybes ir norite pajusti *ikigai*, mokydami kalbų ne tam, kad galėtumėte tuo pasigirti, kam nors padaryti išpūdį, bet jausdami vidinį poreikį, apsvarstykite galimybę padėti kitiems, kad jie neprarastų brangiausio turto – gimtosios kalbos.

Ko reikia kalbos atgimimui? Medžiagos / išteklių, bendruomenės troškimo, auksinės širdies, plieninių kiaušinių, krokodilo / šventojo kantrybės ir nusiteikimo tarnauti, net jeigu tapsite bokso kriaušė.

Neatgaivinsime kalbos, jeigu lauksime dėkingumo. Darykime tai, kas teisinga, gražu ir naudinga.

Hebrajų kalbos atgimimas yra bene geriausiai žinoma sėkmės istorija. Ko galima iš jos pasimokyti? Beje, džiaugiuosi, kad būtent litvakas buvo to sąjūdžio pradininkas. Kokia dabar yra jidiš ir kitų žydų kalbų padėtis?

Galima daug ko pasimokyti iš izraeliečių. Savo žavią ir daugialypę gimtąją kalbą, kilusią iš hebrajų kalbos, priskiriu, tiesą sakant, ne semitų, o atgimusių kalbų šeimai.

Pirma pamoka yra ta, kad kalbos atgaivinimas neįmanomas be kryžminio apvaisinimo, be pačių ieškotojų / gaivintojų gimtosios kalbos įskiepio. Todėl atgimimo šalininkai turi būti realistai, o ne puristai.

Antra pamoka, kurią reikėtų perimti iš hebrajų kalbos atgimimo, yra pripažinimas, kad vienus kalbinius elementus yra lengviau atgaivinti negu kitus. Todėl, tarkime, aborigenų kalbų gaivintojai turėtų sutelkti savo pastangas ten, kur jiems geriau seksis, – pavyzdžiui, į pagrindinį žodyną, veiksmazodžių konjugaciją, o ne į garsus (fonetiką, fonologiją) arba reikšmes (semantiką, pragmatiką).

Tačiau, jei hebrajų kalbos atgimimą palyginčiau su savo veikla Australijoje ir už jos ribų, akivaizdu, kad hebrajų atgimimo šalininkai turėjo didelių pranašumų, pavyzdžiui, rėmėsi skaitymo bei rašymo paveldu.

Ištisos žydų kartos ir toliau skaitė Mišną, Bibliją. O aborigenų kalboms, kaip ir daugumai pasaulio kalbų, iki šiol trūksta rašytinės abėcėlės.

Be to, kyla prestižo klausimas.

Hebrajų kalba buvo laikoma prestižine.

Eliezeris Ben-Yehuda savo gimtąją jidiš kalbą, deja, paniekino, kaip ir daugelis kitų hebrajų kalbos atgimimo šalininkų, todėl ji tapo grynai pasaulietine.

Aborigenų kalbos nelaikomos tokiomis prestižinėmis kaip kolonizatorių anglų kalba.

Išskirtinumas: viso pasaulio žydai pripažino tik vieną juos vienijančią kalbą – hebrajų (ir šiek tiek aramėjų). O, pavyzdžiui, australų aborigenai turėjo 400 skirtingų kalbų.

Tautybės vaidmuo: žydai buvo suinteresuoti įkurti savo tautinę valstybę. Ben-Yehuda buvo labiau politikas negu kalbininkas. Dauguma aborigenų genčių tokio tikslo sau nekelia, jo net nelaiko rimtu.

Nuosavybės aspektas: mokytis hebrajų kalbos ir ją kalbėti turi teisę kiekvienas asmuo. Aborigenų požiūris kitoks – kalbą galima laikyti savo nuosavybe, jos nevartojant ar nemokant.

Jei nori išmokyti aborigenų kalbos, reikia prašyti ją sergstinčių valdininkų leidimo, net jeigu jie patys ta kalba nekalba.

Be to, kai kurie aborigenai nejaučia poreikio atgaivinti savo kalbą, atseit ji vis tiek priklauso jiems, net jeigu nėra vartojama.

Tabu: įdomus aborigenų kultūros reiškinyss yra tai, kad kam nors numirus, neleidžiama vartoti žodžių, primenančių velionį. Izraelyje tokios tradicijos nėra.

Geografinė priklausomybė: hebrajų kalbą galima atgaivinti visur, o kai kurie aborigenai savo kalbos neleistų atgaivinti jokioje kitoje žemės vietoje, išskyrus tą, kuriai toji kalba priklauso. Aborigenai tiki, kad kalba yra specifinė ne tik žmogaus, bet ir konkretaus regiono nuosavybė.

Šiaip ar taip, aborigenų kalbų atgimimas labai panašus į hebrajų kalbos atgimimą. Kiekviena sėkmingai atgauta kalba, nepaisant to, ar ji rašytinė, ar tik žodinė, vis tiek tampa hibridine.

Atgaivinti hebrajų kalbą labai padėjo Mišna ir Biblija. Kokiais ištekliais remiatės, atkurdamas *barngarla*?

Klausiate, kaip Izraelio žydas padeda atlyginti skriaudas, kurias kolonizatoriai britai padarė aborigenams, bando atkurti istorinę teisybę ir sugrąžinti *barngarla* kalbą?

Remiuosi vokiečių liuteronų 1844 m. parašytu *Barngarla* aborigenų kalbos žodynu, kuris misionieriui Clamorui Wilhelmui Schürmannui padėjo pristatyti krikščionybę aborigenams, išstumiant jų dievus. Taigi po 170 metų pasaulietis, žydas, išgyvenusiojo (Zuckermanno) sūnus, šiuo žodynu pasinaudojo visai kitais tikslais – kad padėtų *barngarla* genties žmonėms iš Eiro pusiasalio susigrąžinti savąjį aborigenų paveldą, kurį iš jų atėmė anglokeltų australai.

Žodžiu, ši istorija akivaizdžiai kosmopolitinė.

Barngarla kalba, kurią dabar gaivinu, prieš 65 metus Pietų Australijos Eiro pusiasalyje dar buvo vartojama. Schürmannas, gyvenęs Port Linkolne, 1844 m. parašė *Barngarla*-anglų kalbos žodyną, kad paverstų aborigenus krikščionimis.

Kadangi Schürmannas buvo misionierius, o ne kalbininkas, jo žodynas šiandieniniu požiūriu neprofesionalus. Todėl turiu atlikti rekonstrukciją, pavyzdžiui, lygindamas *barngarla* su jai „genetiškai“ artimomis aborigenų kalbomis, tarkime, su *adnyamathanha*, paraidžiui verčiant, „uolos žmonės“, vartojama Pietų Australijos Flinderso kalnagūbriuose.

Eliezeris Ben-Yehuda, kad sugalvotų naujus žodžius izraeliečių kalbai, pasitelkdavo arabų ir aramėjų kalbas. Aramėjų kalba labai artima hebrajų kalbai.

Aš rengiu seminarus ir mokau aborigenus jų protėvių kalbos. Rašome eilėraščius, mokomės naujų posakių, sugalvojame naujus žodžius, atmintinai mokomės keleto sakinių, kuriuos *barngarla* genties žmonės vartoja, pradėdami oficialius renginius, pavyzdžiui, „Sveiki atvykę į šalį“.

Mes ketiname pakeisti tai, ką aš vadinu *lanGscope* (su G), t. y. kalbinį regiono kraštovaizdį, pavyzdžiui, kelio nuorodas iš anglų išverčiame į *barngarla* kalbą.

Visi kartu sugalvojame įvairių neologizmų, naujų terminų. Pavyzdžiui, *gagabibiwaribirga* trumpinys *gabiwa* – kompiuteris. *Gaga* reiškia „galva“, *bibi* – „kiaušinis“ arba „lukštas“. Tada *gagabibi* reiškia „smegenis“ (kiaušinių esantį galvoje). *Waribirga* – „žaibas“ arba hebrajiškai *barak*, turintis elektros ryšį. Taigi kompiuteris *barngarla* kalba yra „elektrinės smegenys“ – žaibiškai galvojantis kiaušinis.

Kaip manote, ar įmanoma atgaivinti tokias kalbas, kurios ilgą laiką miegojo (net yra mirusios), pavyzdžiui, senąją prūsų ar kornvaliečių? Ypač žinant, kad senosios prūsų kalbos likučiai labai menki, profesorius Vytautas Mažiulis ją atkūrė iš esmės nuo nulio. Ar tokias kalbas galima laikyti „tikromis“?

Atsižvelgdamas į tai, kad bet kuri atgimusi kalba *ipso facto* yra hibridinė, aš nesuku galvos dėl rekonstrukcijų.

Žinoma, jos gali būti juokingos. Pavyzdžiui, neseniai mačiau visą iš naujo išrastą aborigenų *Nhawoo* kalbos žodyną, nors žinau, kad yra išlikę tik 3 žodžiai: *gárdoo* – „aborigenas“, *yánmoora* – „baltasis bičiulis“ ir *máldhab-i* – „velnias“.

Ar tokios platformos kaip *DuoLingo* padeda atgaivinti kalbas? Škotijos gėlių kalbos kursas ten tikrai labai geras (su gyvais, o ne su dirbtinio intelekto balsais). Yra tikimybė, kad kalbėtojų skaičius nuo 60 000 padidės iki pusės milijono....

Esu absoliučiai tuo tikrais. Labai tikiu talknologija – pokalbių technologijomis.

Technologijos, naudotos kolonizacijai (laivams, ginklams), dabar pasitelkiamos, kad padėtų atsigauti Pavogtajai kartai, dar prisimenančiai, kaip „vyriausybiniai juodieji automobiliai grobia mišrios rasės aborigenų vaikus iš jų motinų, kad prievarta juos asimiliuotų“. Pavyzdžiui, mano parengta, laisvai prieinama aborigenų *barngarla* kalbos programa ir žodynas padeda aborigenams atkurti savo kultūrinę autonomiją, intelektualinį suverenumą, dvasinę gerovę.

Barngarla aborigenų kalbos žodyno programa:

<https://itunes.apple.com/au/app/barngarla-language-dictionary/id1424856161?mt=8>

<https://play.google.com/store/apps/details?id=org.regenr8.dictionary.barngarla>

Lietuvių kalbos kai kurios tarmės irgi miršta. Jaunoji karta nesidomi tarmėmis, beveik nieko apie jas nežino. Be to, yra vos keli jų žodynai, o kursai internete nesiūlomi. Islandijos politika laikosi pozicijos kuo labiau populiarinti savo kalbą, todėl internete galima rasti daug su tuo susijusių dalykų. Mokytiis lietuvių kalbos internetu labai problemiška, tą man sakė ne vienas poliglotas.

Tikiuosi, padėtis pasitaisys. Gražios tos lietuvių kalbos tarmės! Lietuvoje praleidau 3 vasaras ir labai patiko jų klausytis.

Dėkoju už pokalbį. *Ya marnidi.*

INKŲ IMPERIJA ATGIMSTA PER KEČUJŲ KALBĄ

Inkų imperija – paskutinioji senųjų Andų civilizacijų valstybė, kuri liovėsi gyvuoti 1533-iaisiais. Vos 95 metus gyvenusio imperija buvo didesnė nei actekų ir majų imperijos, – ji driekėsi beveik 5000 km Andų kalnuose (dabar – Kolumbija, Ekvadoras, Peru, Bolivija, Argentina ir Čilė). Inkų civilizacija vadinama viena „grynujų“, pirmųjų civilizacijų kartu su šumeriais, egiptiečiais, kinais, Indo slėnio civilizacija, graikais.

Inkų imperija (1438-1533, kečujų k. Tawantinsuyu, „Keturių saulių žemė“) buvo daugiakultūrė. Pavadinimas „inkai“ nėra visai tikslus: žodžiu, kečujų kalba reiškiančiu „karalių“, buvo vadinamas tik imperijos elitas, tačiau ispanų konkistadorams šis nesudėtingas žodis pasirodė priimtinas ir prigijo.

Nors teigiama, kad oficialios rašto sistemos inkai nepaliko, vis dėlto mokslininkai pripažino, kad tiek kipu (qipu; mazgaraštis), tiek inkų simboliai ant drabužių (toqapu) ir puodelių (qiru) yra rašto formos. Žymusis Peru kronikininkas Pačakutis Jamkis (Juan de Santa Cruz Pachacuti Yamqui Salcamayhua, XVI a. pab. – XVII a.) rašė, kad „kiekvienas miestas naudoja Anduose pripažintą rašto sistemą pakariną“.

Ikikolumbiškuose Anduose (dabartinėse Peru aukštikalnėse) inkų civilizacija atsirado XIII a. pradžioje. Ispanai ją užkariavo per keturis dešimtmečius (1532-1572).

Nuo 1438 iki 1533 metų inkai užėmė reikšmingą Pietų Amerikos dalį. Oficiali imperijos kalba buvo kečujų (kečujų k. – runa simi „žmonių kalba“). Inkai neturėjo nei rato, nei kalvystės, tačiau jų akmeninė architektūra – viena įspūdingiausių. Inkų imperija funkcionavo be pinigų, – keistasi prekėmis ir paslaugomis. Inkų ekonomika vadinama tironijos ir socialistinio rojaus mišiniu.

Nors egzistavo daug dievų ir skirtingų tikėjimų, inkų valdžia labiausiai skatino garbinti saulės dievą Intį bei Motiną Gamtą Pačamamą. Inkų karalius – Sapa Inka – buvo laikomas saulės dievo Inčio sūnumi.

Inkų imperija – Tawantinsuyu (kečujų k. „keturi regionai“): Chinchaysuju (šiaurinis), Antisuyu (rytinis; Amazonė), Qullasuyu (pietinis) ir Kuntisuyu (vakarinis).

Patys inkai – valdančioji klasė – sudarė tik mažą 10 milijonų gyventojų imperijos dalį: apie 40 tūkstančių žmonių. Svarbiausiomis Inkų imperijos

kalbomis laikytos kečujų, aimarų, pukinų, močikų, kignamų, chakarų, lekų, urų-čipajų, kunzų, humavakų, kakanų, mapudungų (mapučių), kulių, čačapojų, katakao, mantų, barbakoa kalbos, taip pat daugybė Amazonės tautų kalbų.

Inkų imperijos valdovai kalbėjo kečujų kalbos Limos dialektu (qhapaq runasimi, „didžioji žmonių kalba“), kuri buvo visos valstybės *linga franca*. Kečujų kalba iš tikro yra kalbų grupė, o ne viena kalba (kaip ir majų kalbų grupė). Kečujų kalba egzistavo prieš Inkų emperiją, todėl jų nereiktų tapatinti. Vis dėlto ji tapo svarbia literatūrine kalba.

Žodis „quechua“ ispanų kalboje atsirado iš šios kalbos žodžio „qhich-wa“ („vidutinio klimato slėnis“). Kečujų kalbomis dabar kalba bent 10-14 milijonų žmonių: daugiausia – apie 4 milijonai (kitais duomenimis – 7,7 milijono) – Peru, po bent 2 milijonus – Bolivijoje ir Ekvadore, apie milijoną – Argentinoje, taip pat yra kalbančiųjų Kolumbijoje, Čilėje bei JAV.

Nors dabartinė kečujų kalba apie trečdalį žodžių pasiskolino iš ispanų kalbos, tai vargu ar padės lengviau suprasti šią agliutinacinę kalbą (savo struktūra ji primena šumerų, elamitų, hatų, baskų, turkų, irokėzų, nahuatlių, tagalų, malajų / indoneziečių, suahelių, berberų, tamilų, inuitų, japonų, mongolų, tibetiečių, suomių kalbas).

Nepaisant didelio rašytinio palikimo ir nemažo kalbėtojų skaičiaus, kečujų kalba įrašyta į UNESCO nykstančių kalbų sąrašą. Taip yra todėl, kad kečujų kalba dažniausiai naudojama kaip šnekamoji, o ne rašytinė: knygų bei kitų leidinių kečujų kalba yra nedaug. Kaip dažnai pasitaiko šiais laikais, į senovinę kalbą visuomenė dažnai žiūri neigiamai (panašus likimas ištiko ir škotų gėlių kalbą, kuria kalba vos 60 tūkstančių žmonių, nors jos mokosi dar apie pusę milijono įvairių šalių gyventojų). Manoma, kad kečujų kalbai populiarėti nepadedą ir ispanų kalbos paplitimas Pietų Amerikoje. Nepaisant to, pastaruoju metu stebimas kečujų kalbos atgimimas: atsiranda vis daugiau jaunų muzikantų, dainuojančių gimtąją kalbą, pasirodė pirmieji šiuolaikiniai romanai kečujų kalba, o Kusko miesto merė Silvia Uscamaita Otárola pasirūpino, kad šios kalbos būtų mokoma mokyklose, būtų rengiamos knygų mugės, radijo laidos, kečujų kultūros savaitės.

Kečujų kalbą populiarina ir Niujorko gyventoja Elva Ambia, gimusi Peru, – jos sukurtas filmas „Gyvoji kečujų kalba“ („Runasimiwan Kawsay“), kurio premjera įvyko 2014 metais, prisideda prie kečujų kalbos atgimimo.

Nors Peru vyriausybė pirmoji pasaulyje 1975 metais pripažino kečujų kalbą oficialia greta ispanų kalbos, aktyvistai teigia, kad patys kečujų tautybės žmonės turėtų dalyvauti kalbos atgaivinimo veikloje kuo aktyviau.

Kečujų kalba naudota evangelizacijoje, o pirmąją jos gramatiką 1560 metais išleido ispanų misionierius Domingo de Santo Tomás, tačiau XVIII-XIX a., kai Pietų Amerikos tautos siekė nepriklausomybės, ši kalba buvo uždrausta. Dabar kečujų kalba užima pirmąją vietą pagal gimtakalbių skaičių Pietų Amerikoje.

2006 metais kečujų kalba pripažinta Ekvadoro konstitucijoje, o 2009 metais ji įrašyta ir į Bolivijos konstituciją.

Kad sužinočiau daugiau apie pagrindinę Inkų imperijos kalbą, pakalbinau perujietį **Kerwirą Stróerą**.

Kaip susipažinai su kečujų kalba?

Mano pilnas vardas – Kerwiras, bet visi vadina mane Kêru. Esu iš Peru, bet jau daug metų gyvenu Prancūzijoje, kur Puatjė miesto universitete studijuojau lingvistiką.

Mano gimtoji kalba – ispanų, tačiau be jų Peru yra dar dvi valstybinės kalbos – kečujų ir aimarų, taip pat 48 Amazonės kalbos yra pusiau valstybinės: tai – ašaninkų, avadžunų, kokamų, macigvengų, šipibo ir kitos kalbos.

Kai buvau dvylikos, pradėjau mokytis portugalų kalbos, žiūrėdamas laidas per televiziją. Taip susidomėjau kalbomis ir pabandžiau išmokti kečujų kalbos. Tuo metu buvo nedaug medžiagos mokytis, – žmonės gėdijosi kalbėti kečujų kalba.

Ar gyveni iš kalbų mokėjimo?

Nelabai. Lingvistika į mano gyvenimą atėjo kečujų kalbos dėka, – ji labai skiriasi nuo romanų kalbų, kurias moku (ispanų, prancūzų, portugalų). Todėl mokausi daug kalbų, man patinka suvokti jų sintaksę ir morfologiją.

Tai tavo protėviai – inkai?

Inkai – tai Tawantinsuyu (Keturių saulių žemės) imperatoriai. Paskutinis inkų imperatorius Atawallpa buvo nužudytas Francisco Pizarro 1533 metų liepos 26 dieną Kasamarkoje (Qasamarka kečujų kalba – „šaltas miestas“).

Tačiau Anduose tebėra žmonių, kurie kalba kečujų ir aimarų kalbomis.

Kokia dabar kečujų kalbos situacija?

Prieš 15 metų kečujų kalba dar buvo gėdinamasi kalbėti, nes kolonijiniame periode ispanų kalba buvo privaloma, ir daugelis sakė, kad gauti gerą darbą gali tik kalbėdamas ispaniškai.

Dabar prasidėjo kečujų kalbos bumai, – jos mokosi daug žmonių didesniuose miestuose, nes tai – mūsų kultūros, tėvynės ir palikimo dalis, tai – mūsų gimtoji kalba.

Kiek žmonių kalba kečujų kalba? Internetu skelbiami prieštaringi duomenys.

Apie 14 milijonų, turint galvoje, kad dialektai skiriasi skirtingose šalyse. Peru kečujų kalba kalba „tik“ keturi milijonai žmonių.

Ar dialektai labai skiriasi vienas nuo kito?

Daugelis žodžių – suprantami, tačiau morfologija skirtingose šalyse skiriasi. Peru yra keli kečujų kalbos dialektai. Jie skiriami į penkiabalsius ir tribalsius. Pvz., frazė „šuo valgo kiaušinius“ skamba *allqu runtuta mikun* (tribalsis) ir *alqo Runtota mikhun* (penkiabalsis); frazė „mano širdis yra tau“ skamba *sunquymi qampaq* (tribalsis) ir *sonqoyimi qanpaq* (penkiabalsis). Aš rašau tribalsiu dialektu.

Neseniai mačiau vaizdo klipą, kuriame jauna hiphopo muzikantė dainuoja kečujų kalba. Ar tai – populiarėjanti tendencija?

Taip, dabar daug kas dainuoja kečujų kalba arba kečujų ir ispanų kalbos mišiniu. Pirmosios grupės, pradėjusios dainuoti kečujų kalba, – „Uchpa“ ir „Alborada“, taip pat jauna dainininkė Renata Flores. Bolivijoje yra dainininkė Luzmila Carpio, Ekvadore – Leo Royas.

Kokias kalbas moki ir mokaisi?

Mokiausi nemažai kalbų, – kelios iš jų yra romanų kalbos (ispanų, portugalų, prancūzų, italų, katalonų), taip pat anglų, olandų, baskų, bretonų, turkų, arabų, egiptiečių (hieroglifus), dabar mokausi hebrajų, tęsiu kečujų kalbos mokymąsi, kol kalbėsiu visiškai laisvai. Esu, kaip visą laiką, autodiaktas.

Ateityje manau mokytis graikų, suomių, japonų ir dar daugybės kalbų.

Ar tarp jų yra ir kitų tikrųjų Amerikos gyventojų kalbų?

Norėčiau išmokyti ir majų, actekų (nahuatlų), gvaranių kalbų, tačiau dabar tam neturiu laiko.

Skačiau, kad daugėja ir romanų, parašytų tik kečujų kalba.

Pirmasis – apie inkų karo vadą Olantajų (Ollantay) – buvo parašytas dar XVIII amžiuje, išliko vos šeši egzemplioriai. Daugelis perujiečių jį žino. Tai – kario ir princesės meilės istorija.

Yra daug manuskriptų, religinių istorijų, kaip kad „Waruchiri“ (XVI a.) Jame aprašyti mūsų dievai. Šią knygą galima pavadinti „Andų Biblija“.

Kečujų kalba galime skaityti ir „Don Kichotą“.

Ką patartum norintiems mokytis kečujų kalbos?

Yra daug gerų knygų ir metodų. Daugiausiai mokomasi Peru kečujų dialekto, vadinamo ajakuča arba čanka. Daugelis metodų ir knygų yra ispanų kalba, pvz., Clodoaldo Soto Ruizo mokymo metodas. „YouTube“ galima rasti puikų kanalą „Quechua Estudio“.

Anglų kalba medžiagos mažiau, bet irgi yra.

Sulpayki anchata, labai ačiū.

**ALLANAS R. BOMHARDAS:
„NOSTRATINIŲ KALBŲ EGZISTAVIMAS
TRADICINEI KALBOTYRAI NEPRIEŠTARAUJA“**

Nostratinės kalbos – hipotetinė kalbų makrošeima, apimanti daugelį Eurazijos kalbų: indoeuropiečių, kartvelų, Uralo (anksčiau vadinta finougrų), Altajaus (tiurkų, tungusų ir mongolų), Afroazijos ir net elamitų bei dravidų kalbas. Kartais kontroversiškais vadinami nostratikai – nostratinės kalbų šeimos teorijos propaguotojai – mano, jog galime rekonstruoti tai, kaip kalbėjome prieš 14-17 tūkstančių metų, paleolite.

Nostratinių kalbų hipotezė gimė 1903 metais danų kalbininko Holgerio Pederseno galvoje, 1960-aisiais ją išplėtojo „Maskvos mokykla“ (Vladislavas Iljičius-Svityčius bei Aronas Dolgopolskis), 1990-aisiais hipotezės ėmėsi anglakalbiai mokslininkai, iš kurių garsiausias – Allanas R. Bomhardas – sutiko papasakoti plačiau apie nostratinį (lotyniškai – „mūsiškį“) pasaulį.

Šio interviu, atrodo, laukiau visą gyvenimą: apie nostratines kalbas pirmąsyk skaičiau dar ikiinternetiniais laikais, vienoje Vilniaus bibliotekų radęs V. Iljičiaus-Svityčiaus knygelę. Nuo tada svajojau pakalbėti su tuo, kas nusimano nostratiniuose reikaluose. Profesorius A. R. Bomhardas iš JAV nostratinėmis kalbomis domisi ir jas rekonstruoja (nuolat atnaujinamas savo tyrimus, publikuojamus ir academia.edu svetainėje) jau apie 50 metų. A. R. Bomhardo manymu, po ankstyvos V. Iljičiaus-Svityčiaus mirties 1966-aisiais, liko daug neatsakytų klausimų. Tačiau mokslininkui pavyko aptikti nostratinių žodžių bendrybių daug daugiau nei tikėtasi: ypač kartvelų (gruzinų, mingrelų, svanų ir lazų) bei Afroazijos (semitų, egiptiečių, berberų, etiopų) kalbose. Pavyzdžiui, buvo rekonstruotas nostratinių kalbų prokalbės žodis *p’ayngV (V čia reiškia balsę, kurios tiksliai nustatyti nepavyko), reiškiantis „penki, pirštas, kumštis“ įvairiose indoeuropiečių, Uralo ir Altajaus kalbose. Prabilta apie tai, kad su nostratinėmis kalbomis gali būti susijusios tokios kalbos kaip jukagirų, eskimų, aleutų, čiukčių, kamčiadalu.

Rusų kalbininkas Sergejus Starostinas rekonstravo senąją kinų kalbą, pasiūlė teoriją, pagal kurią huritų ir urartų kalbos priskirtinos Šiaurės rytų Kaukazo kalbomis, o japonų kalbą priskyrė Altajaus kalboms (vėliau ši kalbų šeima, įtraukus ir korėjiečių kalbą, pervadinta į Transeurazijos kalbas). S. Starostinas nostratines kalbas siejo su indėnų denė, Kaukazo ir austronezinėmis kalbomis, visas jas vadindamas Borėjos (Šiaurės) kalbomis.

2008 metais buvo atverstas naujas nostratinių tyrimų puslapis: pasirodė A. Dolgopolskio žodynas, A. R. Bomhardo programinis veikalas „Rekonstruojant nostratinių kalbų prokalbę“ bei interneto svetainė „Nostratica“. 2014 metais A. R. Bomhardas papildė savo tyrimus monografijoje „Išsamus įvadas į lyginamąją nostratinę kalbotyrą“. Profesoriaus bibliografija – gana išpūdinga, visą ją galime rasti academia.edu svetainėje, kur savo tyrimus A. R. Bomhardas nuolat atnaušina ir publikuoja nemokamus tekstus pdf formatu.

Pasikalbėjau su A. R. Bomhardu apie jo tyrimus.

Nostratinių kalbų makrošeima dažnai kritikuojama kaip nemoksliška. Kodėl Jūs ją vadinate mokslinė, koks jos pagrindas?

Dažiausiai nostratinės kalbos kritikuojamos dėl V. Iljičiaus-Svityčiaus ir A. Dolgopolskio darbų. Esu juos recenzavęs, academia.edu svetainėje galima rasti šias recenzijas. Kai mane kritikuoja, aš reaguojau į kritiką tobulindamas savo tyrimus. Jei kritika nelogiška, paprastai ją ignoruojau, tačiau kartais su kritikais reikia ir pabendrauti, ypač kai jie ne taip supranta tavo mintis.

Nostratinių kalbų egzistavimas tradicinei kalbotyrai neprieštarauja, taigi žinome savo šaknis iki paleolito, galime jas rekonstruoti. Lyginamoji metologija gyvuoja jau 200 metus. Savo knygos pradžioje aptariu naudojamas metologijas, nuo jų nenukrypstu. Kai kas giria mano darbą, kai kas kritikuoja. Nemėgstu ginčytis ar veltis į beprasmius debatus ar diskusijas. Tačiau kritikos dėka mano darbas per 50 metų gerokai patobulėjo.

Kaip susidomėjote nostratinių kalbų hipoteze ir kodėl nusprendėte jas tyrinėti?

Sunku atsakyti. Kiek pamenu, susidomėjau iš V. Iljičiaus-Svityčiaus darbų, tačiau iš pradžių jo knygų nebuvo įmanoma gauti, tad tiesiog skaičiau apie jas. 1983 metų rugpjūčio 22 dieną, lankydamasis A. Dolgopolskio namuose Bostone, gavau dovanų nostratinių kalbų žodyną. Tuomet jau buvau sukūręs ir publikavęs alternatyvią nostratinių kalbų teoriją.

Vėliau išleidote daug knygų apie nostratines kalbas, taip pat redagavote lingvistinius žurnalus „Diachronica“ ir „Mother Tongue“. Kokius savo atradimus laikote svarbiausiais?

Du svarbiausi mano darbo aspektai – tai didelis lyginamasis nostratinių kalbų žodynas bei nostratinės lyginamosios morfologijos analizė.

Ar daug kalbininkų palaiko nostratinę teoriją?

Kai pradėjau ją tyrinėti, palaikančiųjų buvo nedaug. Nuo to laiko jų skaičius išaugo. Mano knygos buvo išleistos žymiausios lingvistikos veikalų

leidyklose: „John Benjamins“, „De Gruyter“ ir „Brill“. Visos mano knygos, visi straipsniai buvo kruopščiai recenzuoti kitų mokslininkų. Be to, organizuotos kelios tarptautinės konferencijos apie nostratines kalbas, į kurias buvau pakviestas.

Tokio darbo dirbti neįmanoma nemokant kalbų. Kokiomis kalbomis kalbate?

Anglų kalba – gimtoji. Tarnaudamas JAV armijoje Vietname (1964-1966), dirbau prancūzų ir ispanų kalbų vertėju. Taip pat galiu skaityti vokiškai, pakankamai gerai kalbų kinų mandarinų kalba (nors negaliu skaityti ja ar rašyti), o dabar mokausi hindi kalbos.

Skaičiau, kad esate pali kalbos gramatikos ir knygos „Budos gyvenimas ir mokymas“ autorius. Ar esate praktikuojantis budistas?

Taip, daugiau kaip 38 metus esu praktikuojantis budistas teravadinas.

Ką rekomenduotumėte susidomėjusiems nostratine teorija?

Žinoma, parekomenduočiau savo didžiąją knygą „Išsamus įvadas į nostratinę lyginamąją kalbotyrą“ (2801 puslapis).

Kokie naujausi atradimai nostratinių kalbų pasaulyje?

Pripažinimas, kad kai kurios nostratinių kalbų atšakos (pvz., Uralo ir indoeuropiečių kalbos) pasikeitė įvykus priešistoriniam kalbiniam kontaktui.

Kol kas lieka atviras klausimas, kas dar gali priklausyti nostratinėms kalboms. Be abejo, buvo nostratinių dukterinių kalbų, kurios išnyko be pėdsakų. Ateities perspektyvoje – ieškoti dar gilesnių sąsajų.

Kompiuterinė filogenetika atrodo perspektyvus dalykas, galintis papildyti metodologijų sąrašą.

Ačiū už pokalbį.

Skaitytojams pateiksiu rekonstruota nostratine prokalbe parašytą eilėrašį:

*KelHä wetei aKun kähla
kałai palhA-kA na wetä
ša da a-kA eja älä
ja-ko pele tuba wete*

Kalba yra brastas per laiko upę,
Ji veda mus į tų, kurie eina į priekį, būstą,
Bet ten neatvyksta tas,
Kas bijo gilaus vandens.

KALBĄ „UŽMIGDO“ NET PERDĖTAS MANDAGUMAS

Pokalbis su senosios škotų gėlų kalbos dėstytoju Deusanu BONDU

Deusanas (angl. Jasonas) Bondas moko škotų gėlų kalbos (*Gàidhlig*), kurią dar visai neseniai mokėjo vos keliasdešimt tūkstančių žmonių Škotijos šiaurėje, kalnuose ir salose, taip pat Naujojoje Škotijoje (Kanada). 2019 m. rudenį šios kalbos programą pasiūlė nemokama kalbų mokymosi platforma *Duolingo*, šiuo metu apie pusę milijono žmonių daugiau ar mažiau rimtai mokosi škotų gėlų kalbos.

Šiuo metu gyvos keturios keltų kalbos (škotų gėlų, airių, velsiečių ir bretonų), dvi atgaivintos (meniečių ir kornų), bet jų situacija ne itin gera. Bene geriausiai laikosi valstybės ir ES remiama airių kalba, kuri Airijoje pripažinta valstybine, be to, ji – viena iš ES kalbų. Velsiečių kalba irgi pakankamai gyvybinga, tiek ji, tiek škotų gėlų kalba turi savo radijo kanalus *BBC*. Keltų kultūra žavisi daug kas, tačiau norinčių mokytis kalbėti gana sudėtingomis jų kalbomis ryžtasi net ne kiekvienas šių tautų palikuonis.

Su Deusanu Bondu, kuris moko egzotiškos, nors europietiškos, gilias tradicijas turinčios, deja, nykstančios keltų kalbos, aptarėme susiklosčiusią situaciją.

Mindaugas Peleckis. Kaip nusprendėte pradėti mokytis škotų gėlų kalbos? Ar Jūs – škotas?

Deusan Bond. Baigęs vidurinę mokyklą, išvykau į Naująją Škotiją studijuoti keltų – arba airių, arba škotų gėlų – kalbos. Pasirinkau škotiškąjį variantą, kad galėčiau artimiau bendrauti su Naujosios Škotijos gyventojais, geriau suprasčiau jų kultūrą.

Įsimylėjau šios kalbos skambesį, ritmą ir nuo pat pirmos dienos lankiau tiek paskaitų, kiek tik buvo galima. Be to, studijavau literatūrą, istoriją, kultūrą. Ėmiau labai gerbti keltų tautas, ypač airius ir škotus. Norėjau tęsti gėlų kalbos studijas, ketindamas pasidalyti tuo su kitais. Apsispręsti buvo lengva, tad po ketverių metų studijas pratęsiau dar dvejiems. Mano pedagogikos bakalauro specifika – gėlų kalba.

Papasakokite apie save. Ar esate poliglotas? Ar gyvenate Škotijoje? *Facebook* turite daugiau kaip du tūkstančius škotų gėlų kalbos mokinių, o

YouTube – daugiau kaip 12 tūkstančių sekėjų. Jūsų kanalas Gaelic with Jason išties populiarus!

Esu amerikietis, vidurinėje mokykloje kaip daugelis amerikiečių mokiausi prancūzų kalbos, metus – vokiečių (po to, kai grįžau iš Berlyno, kur gyvenau porą metų). Vokiečių kalba man patiko, tačiau tęsti jos studijų neketinau. Apskritai ne itin domėjausi kalbomis, kol nepradėjau studijuoti gėlių.

Jei kalbėtume apie mano protėvius, turiu šiaurės germanų (skandinavų), vokiečių, italų, anglų ir airių genų. Su škotais giminystės ryšiais nesu susijęs. Gimiau Meino valstijoje JAV, o mano tėčio mama kilusi iš Italijos.

Škotijoje gyvenau 2012–2016 m., dirbau škotų gėlių kalbos mokytoju Ailos vidurinėje mokykloje Vidiniuose Hebriduose. Pietų Hebriduose esanti Ailos (škotiškai – Ylès) sala vadinama „Hebridų karaliene“, ji yra tarp Škotijos ir Šiaurės Airijos. Saloje gyvena apie 3 tūkstančiai žmonių.

Ar škotų gėlių kalbos mokote ir „gyvai“, ne tik per internetą?

Kai grįžau į JAV, mokau tik internetu, tačiau mokymas vyksta privačiai, akis į akį. Naudoju Dandžio universiteto (Škotija) intensyvų 25 savaitių gėlių kalbos kursą, mokau ir *YouTube* kanale, o savo tinklalapyje rengiu internetinius videokursus.

Kokias kalbas mokate? Kokias dar norėtumėte išmokti?

Laisvai kalbu škotų gėlių, vokiečių ir anglų kalbomis. Frazių, kurios padėtų keliauti ir išgyventi, moku tajų, vietnamiečių, švedų, suomių, prancūzų ir ispanų kalbomis. Metus universitete mokiausi velsiečių kalbos, tačiau nuo to laiko jos nevartoju ir ši kalba „aprūdijo“.

Šiuo metu aktyviai nestudijuojau jokios kalbos, nes mano škotų gėlių kalbos dėstymas turi nemažą paklausą. Norėčiau grįžti prie švedų kalbos. Svajoju ją išmokti, nes jau moku kitas dvi germanų kalbas – anglų ir vokiečių. Be to, švediškai viskas tariama taip, kaip parašyta! Svajoju išmokti italų, ypač Milano dialektą, kad pagerbčiau savo močiutę. Be to, kada nors norėčiau pakeliauti po Italiją, bendraudamas su žmonėmis jų gimtąja kalba.

Svajonėse – suomių kalba. Ji mane sužavėjo, kai buvau dar paauglys. Joje yra kažkas ypatingo, ką sunku apsaakyti žodžiais. Panašų jausmą man sukelia škotų gėlių kalba. Abi šios kalbos man prie širdies.

Kokia dabar škotų gėlų kalbos (*Gàidhlig*) situacija, ar galima teigti, kad ji sparčiai nyksta? Kas daroma, kad neišnyktų?

Apie tai galima kalbėti valandų valandas. Pasidalysiu tik savo asmenine patirtimi.

Gėlų kalbos padėtis išties labai sudėtinga. Neseniai net kalbėta, kad per artimiausius dešimt metų ji gali išvis išnykti, jei nebus imtasi gelbėjimo darbų. Nesutinku su šios kalbos „mirties“ konstatavimu. Verčiau reikėtų sakyti – „mieganti“. Pažvelkite į hebrajų kalbą (ivritą) – ji buvo „mirusi“ daugiau kaip du tūkstančius metų, bet puikiai sugrįžo į šiuolaikinį gyvenimą.

Kodėl škotų gėlų kalba nyksta? Yra daug priežasčių. Viena iš jų ta, kad dauguma škotų kalba germaniškąja *Scots*, o gėlų kalbą vadina „atsilikusia“, „nenaudinga“ šiuolaikiniam gyvenimui. Kalbantieji *Scots* [kai kurie tyrinėtojai vadina ją anglų kalbos dialektu, – M. P.] man tiesiai į akis yra sakę, kad „gėlų kalba turi mirti“. Toks nusiteikimas labai nuodingas kalbos gyvybingumui ir nuvilia tuos, kurie norėtų mokytis gėlų kalbos.

Kitas svarbus dalykas – vyriausybės požiūris į gėlų kalbos mokymą pradinėse ir vidurinėse mokyklose. Kai dėščiau šią kalbą Škotijoje, jos mokytojų smarkiai trūko. Tačiau nematau, kad gėlų kalbos mokymas mokyklose padėtų jai išgyventi. Kodėl? Kai kalbos mokoma mokykloje, į ją žiūrima kaip į tai, kas privaloma tik mokykloje, t. y. kaip į akademinę discipliną, o ne dalyką, kuris pravers gyvenime. Daugelis mano mokinių atsainiai žvelgė į gėlų kalbą, jiems tai buvo tiesiog dar vienas dalykas, dėstomas mokykloje, nors ir stengiausi įrodyti, kad klysta.

Remdamasis savo pokalbiais su kolegomis, kitais gėlų kalbos mokytojais, susidariau įspūdį, kad Škotijoje šios kalbos mokoma pirmiausia per gramatikos prizmę, užuot prioritetu laikius bendravimą. Mokiniais beveik nelieka laiko bendrauti gėliška. Nors kalbą studijuoja nemažai metų, daugelis kalbėti ja taip ir neišmoksta. Dažnas gimtakalbis sako: „Nemoku kalbėti gėliška.“

Be to, nepalaikomi inovatyvūs mokymo metodai. Kaip minėjau, škotų gėlų kalbos mokoma pasenusiais metodais, tvyrant didžiuliam skeptiцизму. Mano bandymus susitelkti į kūrybiškumą, bendravimą sabotavo patys mokyklos vadovai. Kolegos, mokę gėlų kalbos, man tiesiai sakė, kad mokiniai turėtų visose Škotijos mokyklose įgyti „vienodą patirtį“ – pildyti klausimynus, atsiminti žodžių sąrašus. Viskas vien tam, kad išlaikytų egzaminus.

Škotijos vidurinėse mokyklose gėlų kalbos mokoma siekiant gero įvertinimo, bet ne gebėjimo komunikuoti. Standartinis nacionalinis egzaminas įvertina, kurie mokiniai turi gėlų kalbos „kompetenciją“, net jei realybėje jie visiškai nesugeba kalbėti šia kalba! Netgi tie, kurie gauna aukščiausius balus, nesugeba paprasčiausiai pabendrauti.

Trumpai tariant, mokyklose neišmokstama kalbėti škotų gėlų kalba, daugeliu atvejų yra net priešingai. Mano požiūriu, tai visiškai nepadaeda atgaivinti kalbos. Ar gėlų kalba atgims, lems bendruomenės, o ne mokykla.

Tačiau nepamirškime, kad šių dienų *lingua franca* tapo anglų kalba. Bendruomenės, puoselėjusios škotų gėlų kalbą, smarkiai pasikeitė per pastaruosius 40 metų.

Škotijoje yra dar vienas aspektas, silpninantis gėlų kalbos pozicijas, – tai perdėtas mandagumas. Gėlakalbiai skubiai pereina prie anglų kalbos, jei šalia atsiranda bent vienas žmogus, nekalbantis škotų gėlų kalba.

Tiesa, noriu ir pasidžiaugti – yra daug pasišventėlių, kurie mokosi gėlų kalbos ir ją vartoja kasdien. Manau, tikrieji pokyčiai susiję ne su mokyklomis, o būtent su tokiais žmonėmis, nes jie yra gyvų bendruomenių nariai.

Šiuo metu yra pakankamai medžiagos, kad būtų galima mokytis škotų gėlų kalbos, – vadovėlių, žodynų. Gaila, trūksta filmų šia kalba – žinau tik pilno metro meninį filmą „Septyni“ (*Seachd*, 2007) ir aštuonių minučių filmuką „Kalumo Makleodo pabudimas“ (*Faire Chaluim MhicLeòid*, 2006 m.), sukurtą Naujojoje Škotijoje.

Dėkoju už pokalbį.

AYXAN'AS MAMEDOFF'AS: „NORIU PRADĖTI SENOVĖS EGIPTIEČIŲ KALBOS GAIVINIMO JUDĖJIMĄ“

Seule (Pietų Korėja) su šeima gyvenantis poliglotas Ayxan'as Mamedoff'as kilęs iš Azerbaidžano. Jis ne tik moka kelias sudėtingiausiomis pasaulyje vadinamas Rytų kalbas bei daugybę europietiškujų, bet ir senovės egiptiečių kalbą, kuria hieroglifais parašyta daugybė tekstų įvairiausiomis temomis.

Papasakokite savo lingvistinę biografiją. Kaip pradėjote mokytis kalbų?

Mano senelis turėjo milžinišką knygų, enciklopedijų ir žurnalų „Mokslas ir gyvenimas“ kolekciją. Buvau aistringas skaitytojas, o abėcėlės ir kalbos, aprašytos enciklopedijoje, kaitino mano susidomėjimą užsienio kalbomis. Turėjome kasetes, skirtas mokytis prancūzų, italų ir anglų kalboms. Taigi turėjau galimybę klausytis šių kasečių ir tai smarkiai prisidėjo prie mano kalbų mokymosi ir tarimo tobulinimo. Mokykloje greičiau nei kiti skaičiau angliškai, mokėjau šią kalbą geriau nei mokytojai.

Tuomet kibau į kitas kalbas. Būdamas septyniolikos metų vaikas iš nedidelio miestelio Azerbaidžane, jau galėjau skaityti Demokritą graikiškai, lotyniškai, žinojau japonų skiemeninius raštus hiraganą ir katakaną, taip pat anglų kalbą, laisvai kalbėjau ir rusiškai bei turkiškai.

Tai kiek gi kalbų mokate laisvai?

C2 lygiu – anglų, rusų, turkų, azerbaidžaniečių, C1 lygiu – japonų ir korėjiečių, B2 lygiu – prancūzų, A2 lygiu – vokiečių, hebrajų, arabų, senovės (viduriniąją) egiptiečių, kinų, lotynų. Yra daug kitų kalbų, kurias „deaktyvavau“, bet galiu reaktyvuoti maždaug per mėnesį italų, islandų, olandų, persų, senąją graikų.

Kokias kalbas dar studijuojate? Kokias svajojate išmokti?

Yra kalbų, kurių mokausi visą gyvenimą. Man tokios yra kinų, arabų, lotynų. Kai tik jau manai, kad gerai moki, pajunti, kad yra dar ko išmokti.

Kas dėl ateities planų, niekada jų nekūriau. Niekada nesimokiau kalbų kažkokiam tikslui. Čia kaip su meile, – negali įsimylėti vien to panorėjęs. Jei įsimyliu kalbą iš pirmo žvilgsnio, jaučiu, kad tai Toji, tuomet noriu pažinti

ją, nesvarbu, kokia ji būtų sunki, kaip apie ją bekalbėtų žmonės. Taigi niekad nežinau, kokia bus kita kalba, kurios mokysiuos.

Ar priimtumėte iššūkį mokytis tokių sudėtingų kalbų kaip, tarkim, šumerų, o gal mažai žinomų kalbų iš Sibiro, Amazonės ar Australijos?

Hmm... Kalbos mokymasis man niekada nebuvo ir nėra iššūkis. Iššūkis – tai, kai ir tu, ir visi kiti žino, kad tai sudėtinga ir nori įrodyti sau bei kitiems, kad gali tai įveikti. Geriau jau mokyčiausi kokios nors semitų kalbos. Semitų kalbos – man mėgstamiausios.

Gerai mokate kinų, japonų, korėjiečių kalbas. Jos laikomos itin sunkiomis. Kiek laiko prireikė jų išmokti? Kuri buvo sunkiausia ir kodėl?

Nesakyčiau, kad esu geras šių kalbų specialistas. Jos vadinamos sunkiomis, nes į šias kalbas žiūrima iš indoeuropietiško požiūrio taško. Būdamas Japonijoje, pastebėjau, kad studentai iš Turkijos, Korėjos, Mongolijos ir Centrinės Azijos respublikų (visose kalbama Altajaus kalbų grupės kalbomis) lengviau išmoksta japonų kalbą nei kinai ar indoeuropiečiai. Tačiau kai reikia skaityti, kinai pralenkia visus. Taigi sunkumas priklauso nuo to, kiek ta kalba artima tavo gimtajai.

Sunkiausia kalba – ta, kurią privalai mokytis, bet ji tavęs netraukia. Jei nesi įsimylėjęs kalbos, bet privalai mokytis, nors ji ir lengviausia, taps sunkiausia. Nėra sunkių kalbų, yra tik motyvacijos trūkumas.

Esate vienas iš nedaugelio, kurie gali skaityti senosios egiptiečių kalbos hieroglifus, kurių yra net apie šešis šimtus. Kaip susidomėjote šia nuostabia kalba?

Mokiausi vidurinėsios egiptiečių kalbos (2000-1300 m. pr. Kr.) iš prancūziško „Assimil“ vadovėlio. Pirmasis mano susidūrimas su šia gražia, keirinčia kalba buvo, kai vidurinėje mokykloje istorijos vadovyje perskaičiau Kleopatros ir Ptolemėjo vardus. Tuomet negalėjau rasti šaltinių, iš kurių galėčiau mokytis šios kalbos. „Assimil“ atradau prieš dvejus metus. Tai buvo mano pirmoji „Assimil“ serijos knyga. Mokiausi skaityti „Mirusiųjų knyga“ ir įrašus piramidėse šia kalba, hieroglifais rašiau eiles ir net bandžiau kalbėti. Tai galėjau daryti po keturių mėnesių studijų. Publikavau savo kaligrafiškai parašytus hieroglifus instagrame, egiptologai mane gyrė. Tuomet baigiau mokytis ir ėmiau tiesiog skaityti šia kalba. Myliu ją. Noriu pradėti senovės egiptiečių kalbos gaivinimo judėjimą Egipte.

Puiki mintis. Kaip tai planuojate padaryti?

Dar nežinau. Semitų kalbos yra vienintelės, kurias žmonija gavo iš Kūrėjo. Turbūt religiniai jausmai verčia mane tai daryti. Hebrajų ir arabų kalbos labai padėjo mokantis su jomis susijusią egiptiečių kalbą.

Egiptiečių kalbos gaivinimo judėjimas – rimtas darbas. Dažnai išbundu naktį apie tai galvodamas. Jei žydai sugebėjo atgaivinti savo miegančią hebrajų kalbą, kodėl negalima atgaivinti visų klasikinių ir senųjų kalbų? Lotynų – Vakarams, arabų – Artimiesiems Rytams ir islamo pasauliui, egiptiečių – Egiptui, taip pat klasikinę majų, senąją ir viduriniąją anglų ir t. t.

Esate ir gana neįprastas kolekcininkas. Kas yra rečiausi Jūsų kolekcijos egzemplioriai?

Turiu Koraną islandiškai, angliškai, turkiškai, arabiškai, azerbaidžanietišškai, japoniškai, korėjietišškai, taip pat Bibliją anglų, korėjiečių, lotynų kalbomis. Norėjau skaityti įvairiomis kalbomis tekstą, kurį jau žinau ir kuriam nereiktų žodynų.

Motyvacija. Kaip ją rasti ir jos neprarasti? O praradus, – ir vėl atrasti?

Motyvacija yra kaip įsimylėjimas, kurio nesitiki. Tai tiesiog nutinka. Pradėjau mokytis hebrajų kalbos, nes pamačiau animacinį filmą hebrajų kalba „Valsas su Baširu“. Hebrajų kalbos skambesys skambėjo taip gražiai, kad smarkiai ją įsimylėjau. Mokiausi nuo nulio iki A1 lygio 43 dienas skaiydamas Seulo metro pakeliui į darbą ir iš jo.

Daugelis žmonių liaunasi mokęsi kalbos, nes „visi“ mokosi, o gal ji populiari, arba „kieta“, arba reikalinga darbe. Niekad nesimokiau kalbų, kad užsidirbčiau daugiau pinigų, bet tos, kurias išmokau, mano karjerai labai padėjo.

Kaip žiūrite į kalbų mokymosi platformas „Duolingo“, „Mondly“, „Memrise“ ir kitas?

Kalbas mokydamasis jokių programėlių nenaudoju. Pirmenybę teikiu popieriaus lapui ir pieštukui. Tos programos sukuria iliuziją, kad kažko pasiekei. Vienintelė programa, kuri padeda plėsti žodyną, yra „Lingq“. Bet man patinka senoji mokykla.

Nėra idealaus būdo mokytis kalbų. Viskas priklauso nuo žmogaus, jo gebėjimų ir aplinkybių. Esu introvertas, visko mokaui vienas. Mes turime mokytis kaip kūdikiiai: daug klausyti ir tada skaityti. Rašymas – vėliau. Klausymas – tai raktas į kalbą. Vadinamasis šešėlinis metodas, kai atkartojami tam tikros kalbos žodžiai, labai padeda.

Taigi, jei nori išmokti šiuolaikinės kalbos, klausykis dialogų (nuo paprastų iki sudėtingų, radijo dramų, dainų ir kt.) kelis mėnesius, tik tada pradėk skaityti; skaityk garsiai; skaityk knygas, kurias jau esi skaitęs gimtąja kalba, – ne tik brolių Grimų pasakas, bet ir tikrus detektyvinius romanus; skaityk garsiai; daryk vertimus raštu, taip pat versk žodžiu iš savo kalbos į kalbą, kurios mokaisi.

Pasiimk savo mėgstamos knygos pirmą sakinį. Ar gali jį ištarti kalba, kurios mokaisi? Tai – geriausias įrodymas, ar „moki“ tą kalbą, ar ne. Nepri valo būti žodis į žodį, svarbu tiksliai suvokti esmę ir eiti prie kito sakinio. Svarbiausia, kad knyga būtų tikrai mėgstama, ta, kurią gali iš naujo vis perskaityti, ir kuri neatsibosta.

Kas yra geriausi draugai ir didžiausi priešai tam, kuris mokosi kalbos?

Geriausi draugai – knygos, gyvas bendravimas, dainos. Didžiausi priešai – programėlės išmaniuosiuose telefonuose.

– Ar kada nors galvojote mokytis lietuvių kalbos?

Jei vieną dieną ją įsimylėsiu, – mokysiuos.

Dabar tobulinu lotynų kalbą. Kol neišmoksiu rašyti istoriją šia kalba, kitų kalbų nesimokysiu.

Ačiū.

NUŠVITIMAS – TAI PROTO BŪSENA

Pokalbis su lama Glennu H. MULLINU

Lama Glennas H. Mullinas (g. 1949 m. Kvebeke, Kanada) – tibetologas, klasikinės tibetiečių literatūros vertėjas, tantrinės budistinės meditacijos mokytojas, daugiau kaip trisdešimties knygų autorius. Daugiausia rašo apie Tibeto budizmą. Lietuvoje išleista jo knyga „Keturiolika Dalai Lamų“. Vienas pagrindinių Mullino dvasinių mokytojų, su kuriuo iki šiol palaiko ryšį, yra dabartinis Dalai Lama.

Mindaugas Peleckis. Kaip nusprendėte mokytis tibetiečių kalbos ir praktikuoti Tibeto budizmą?

Glenn H. Mullin Būdamas jaunas, susižavėjau budistine nušvitimo idėja, akcentuojančia asmeninę patirtį, savęs realizavimą. Tai nuostabiai skiriasi nuo krikščioniškos Vakarų aklojo tikėjimo tradicijos. Tada, 1971 m., kai gyvenau Europoje, sužinojau, kad Dalai Lama Dharamsaloje (Indija) atidaro mokyklą užsienio studentams. Kitais metais nukeliavau ten ir prisijungiau prie tos programos. Mūsų auklėtojais paskyrė du puikius gešė [*vienuolius mokslininkus*, – M. P.]. Dharamsaloje mokiausi 12 metų – nuo 1972 iki 1984 m. Tibeto budizmas tuo metu buvo ypatingas dėl gyvų studijų ir stiprių praktikos tradicijų. Dalai Lama irgi viešai dėstė nuo mėnesio iki šešių savaičių per metus, kartkartėmis galėdavome jį aplankyti. Be to, du puikūs jo guru – Kyabje Ling Rinpoche ir Kyabje Trijang Dorjechang – suteikė mums daug iniciacijų ir perdavimų. Tai buvo stebuklingas laikas, bendravome su daugybe puikiausių lamų, kuriems pavyko išvengti Kinijos invazijos į Tibetą.

Tiesa, tais laikais tibetiečių tekstų vertimų į anglų kalbą būta nedaug, labai mažai aukštųjų lamų kalbėjo angliškai. Be to, daugybė tantrinių praktikų yra paremtos sadhanos praktika, o tai apima giedojimą. Todėl, praėjus šešiams mėnesiams po budizmo mokymų, ėmiausi rimtai – tiek raštu, tiek žodžiu – studijuoti tibetiečių kalbą.

Ar esate poliglotas? Kokias kalbas mokate? Kokių mokotės ar norėtumėte išmokti?

Nesu poliglotas. Mano pagrindinės kalbos – anglų ir tibetiečių. Gimiau joje Kanados dalyje, kur 80 proc. gyventojų yra prancūzakalbiai, todėl, suprantama, gerai kalbu ir prancūziškai.

Vėliau, kai nukeliavau į Dharamsalą ir gyvenau Himalajuose su tibetiečiais mokytojais, turėjau išmokti šiek tiek hindi – tai Šiaurės Vakarų Indijos kalba. Tiesa, jos nedaug atsimenu, nes nevartojau kokius trisdešimt metų.

Kiek laiko prireikė, kol išmokote tibetiečių kalbos, kuri gerai žinoma savo archajiškumu ir konservatyvumu?

Nelaikau savęs visiškai laisvai kalbančiu tibetietišškai, nes ši kalba turi labai daug atmainų. Tibetas buvo daugiau kaip šimto karalysčių federacija, didžiuliam plote gyveno nedaug žmonių, todėl išlaikyta dauguma idiosinkratiškų bruožų. Dėl tos priežasties klasikinę tibetiečių rašto kalbą yra lengviau išmokti negu šnekamąją.

Gana laisvai susikalbėti su lamomis ir savo tibetiečiais draugais galėjau po ketverių ar penkerių metų. Tai buvo didžiulė palaima. Mums, anglakalbams, mokytis tibetiečių kalbos sudėtinga, nes šiuolaikinė anglų kalba yra senųjų romanų ir germanų mišrainė. Taigi jos šaknys labai skiriasi nuo tibetiečių kalbos, kurią lingvistai priskiria tibetiečių-birmiečių kalbų grupei. Dar daugiau – beveik visi tibetiečių kalbos žodžiai yra vieno ar dviejų skiemenių, kitaip tariant, daugelis žodžių skamba labai panašiai. Anglakalbio ausiai sunku atskirti subtilius skirtumus, o liežuviui – įstengti juos išsakyti.

Kokia standartinės tibetiečių kalbos (centrinio Tibeto, Amdo ir Khamo dialektų) bei tolimesnių tibetiečių (bodų) kalbų (Sikimo, Ladako, Butano ir kt.) situacija šiuo metu? Ar žmonės gali suprasti vieni kitus? Esu skaitęs, kad Kinijos Liaudies Respublikos politika yra nusistačiusi tikslą sunaikinti tibetiečių kalbą (kaip ir mongolų, mandžiūrų, uigūrų ir kt.). Ar tai tiesa?

Daugelis žmonių iš centrinio, pietinio ir vakarinio Tibeto karalysčių, tokių kaip Vu, Cang, Dakpo, Tu, Cari, Guge ir taip toliau, labai neblogai supranta vieni kitus. Tibetiečių kalba šiuose regionuose turi nemažai skirtumų, tačiau dėl daugybės panašumų bendrauti nėra didelė problema. Khamo kalbą suprasti kiek sunkiau, Amdo – bene sunkiausia. Jei tibetietis negyveno centriniam Tibete keletą metų, jam bus labai sunku suprasti Amdo tibetietį. Tą patį galima pasakyti apie žmones iš Tibeto etnografinių regionų – Butano, Ladako, Nepalo Šerpų regiono ir kitų. Šiuose regionuose rašytinė kalba ir didžioji žodyno dalis yra tibetietiškos, bet žodžiai tariaimi visiškai skirtingai ir vartojami unikaliu būdu.

Kinijos įtaka tibetiečių kalbai iš tikrųjų pragaištinga. Visi televizijos kanalai Kinijoje priklauso vyriausybei, 90 proc. Tibete esančių televizijos stočių transliuoja kinų kalbą. Tos, kurios transliuoja tibetietišškai, taria žodžius

pagal kinų kalbos „keturių tonų“ principą – norima sudaryti išpūdį, kad tibetiečių kalba yra tiesiog kinų kalbos atmaina, todėl specialiai siekiama, kad ji skambėtų labai panašiai. Be to, bandoma per prievartą įterpti kuo daugiau kinų žodžių, bandant sunaikinti tibetiečių kalbos unikalumą.

Kitas svarbus dalykas – tibetiečių kalbos leidžiama mokytis tik pradinėse klasių moksleiviams. Aukštesnėse klasėse visų dalykų mokoma kiniškai. Natūralu, kad tai turės ilgalaikes pasekmes, – tibetiečių kalbos vartoseną palaipsniui eliminuojama, ją keičia kinų mandarinų kalba.

Kas yra daroma, kad būtų išgelbėta tibetiečių kalba / kalbos?

Dalai Lama, bendraudamas su pabėgėliais iš Tibeto, gyvenančiais Indijoje ir Nepale, ragina saugoti visą tibetiečių kultūrą. Tačiau yra kita medalio pusė – Kinijos okupuotas Tibetas kenčia nuo pernelyg didelės kinų įtakos, o Indijoje tibetiečiai patiria didžiulę Indijos įtaką. Juk šioje milijardinėje šalyje gyvena vos 100 tūkst. tibetiečių.

Vis dėlto Tibete yra daug „kultūros didvyrių“, vyrų ir moterų, bandančių išsaugoti tibetiečių kalbą, literatūrą, kultūrą. Jie turi būti labai atsargūs, nes Kinijos valdžia, vos įtarusi dėl tokios veiklos, pradės juos persekioti kaip „separatistus“ ar kontrrevoliucionierius. Be abejo, daugelis pabėgėlių iš Tibeto – tiek pasauliečiai, tiek lamos – renka pinigų, kad atidarytų bent nedideles tibetiečių kalbos mokyklas savo gimtajame krašte. Jau atidaryta keli šimtai tokių mokyklėlių.

Žinoma, ilgalaikėje perspektyvoje puoselėjama viltis, gal tarptautinei bendruomenei pavyks priversti Kiniją, kad pasitrauktų iš Tibeto, pasiimdama ir savo imigrantus. Tai gali skambėti neįtikėtinai, tačiau egzistuoja originali sutartis, Tibeto ir Kinijos pasirašyta 1951 m. gegužės 23 d., ji aiškiai nurodo, kad Kinijos pasitraukimas iš Tibeto yra viena iš sąlygų, pagal kurias 1950 m. buvo sudarytas Tibeto ir Kinijos aljansas. Nors tai sena sutartis, tačiau teisiškai ji tebegalioja. Be abejo, Kinija turėtų laikytis ir kitų šešiolikos tos sutarties punktų. Nesvarbu, ar sutartis yra dešimties, ar septyniolikos metų senumo, – tos sutarties sąlygos gali pasikeisti tik tuo atveju, jei abi šalys pasirašo pakeitimus. To niekada nebuvo, todėl 1951 m. susitarimas tebegalioja.

Esate gerai žinomas pasaulyje budistų lama, rašytojas, vertėjas. Mokote budizmo. Ar vakariečiai vis dar domisi budizmu? Gal pandemijos sąlygomis budizmas padeda žmonėms jaustis geriau?

„Lankavataras sutroje“ Buda sakė: „Praėjus 2500 metų po mano mirties, mano Dharma nukeliaus į Raudonojo veido žmonių žemę.“ Tibetiečiai

mano, kad tai reiškia vakariečius, juk mūsų veidai saulėje greitai parausta. 1956-ieji oficialiai paminėti kaip 2500-osios Budos mirties metinės. Taip sutapo, kad 1956 m. Indijos ministras pirmininkas Nehru pakvietė budistų lyderius iš viso pasaulio aplankyti Budos nušvitimo ir pirmojo mokymo vietas Indijoje. Nehru pažadėjo Dalai Lamai, kad jam ir tibetiečiams suteiks saugų prieglobstį Indijoje, jeigu padėtis Tibete pablogės. Tuo pat metu Amerikos CŽV pradėjo stebėti padėtį Tibete. Kinijai pradėjus okupaciją, kai Dalai Lama 1959 m. kovo mėn. buvo gabenamas į tremtį Indijoje, CŽV suteikė slaptą oro priedangą ir navigacijos pagalbą. Manoma, kad kartu ėjo milijonas tibetiečių, deja, pasiekti primestos tremties vietą pavyko tik 100 tūkstančių...

Po kelerių metų Dalai Lama, kalbėdamasis su vienuoliais, kuriems pavyko pabėgti į Indiją, paragino mokytis anglų kalbos, nes netrukus jų mokymo paslaugų reikės visame pasaulyje, o anglų kalba pati tarptautiškiausia. Tuo metu Vakaruose dar nebuvo Tibeto budizmo centrų. Šiandien jų yra daugiau kaip 1000 Amerikoje ir beveik tiek pat Europoje. Maždaug keliolika jų rengia net tradicinį Nyen Chen arba trejų – ketverių metų trukmės „didįjį atsitraukimą“. Tibeto studijas anuomet siūlė vos pora Europos ir Amerikos aukštųjų mokyklų, o dabar jau kelios dešimtys didžiųjų universitetų turi tokias programas.

Buda pranašavo, kad jo Dharma tęsis 5000 metų. 1956 m. peržengėme pusiaukelės ženklą. Taigi turime dar 2500 metų. Toje pačioje pranašystėje teigiama, kad Dharmos veidas keisis kas 500 metų. Dabar ieškoma to naujo veido, naujos išraiškos formos.

Nušvitimas yra giliausias žmogaus pasiekimas. Kol esama nenušvitusių žmonių, reikės Dharmos, nes tai vienintelis nušvitimo šaltinis. Dharma šiandien galbūt aktualesnė negu kada nors anksčiau, nes pasaulis tapo nepastovus ir labai nesaugus. Budizmas nesiūlo, kaip spręsti dabarties problemas, tačiau siūlo metodus, kaip ugdyti nušvitimą, proto būseną, galinčią pateikti optimaliai efektyvius atsakymus ir sprendimus. Tai suteikia raktą į gilią, ilgalaikę laimę sau ir kitiems.

Rašote naują knygą apie Nikolajų Rerichą. Kada ji bus išleista? Kokia Jūsų nuomonė apie paslaptinę Rerichų šeimą?

Darbinis knygos pavadinimas „Budistinis Nikolajaus Rericho veidas“. Rerichas buvo vienas iš trijų ar keturių visais laikais didžiausių Rusijoje gimusių menininkų. Dažnai vadinu jį rusų kilmės Niujorko menininku, nes jo menas iš tikrųjų pražydo tada, kai atvyko į Ameriką 1920 m. Jis buvo

už Rusijos ribų, kai 1917 m. įvyko komunistinis perversmas, todėl liko be pilietybės. Keliavo su JAV vyriausybės išduotais dokumentais.

Rerichas buvo ne tik puikus menininkas, bet ir socialinis mąstytojas, humanitaras, filosofas, dvasinis vadovas – tokius Vakaruose mėgstama vadinti renesansinėmis asmenybėmis. Tačiau jo gyvenimas gana tragiškas. Nors 1920–1935 m. jis tapo labai garsus, įgijo didelę įtaką tarptautinėje arenoje, tačiau šlovės burbulas sprogo per vieną naktį ir užklupo daugybė politinių dramų. Paprasčiau tariant, britai laikė jį rusų šnipu, Stalinas manė, kad jis yra pasidavęs amerikiečiams, o kinai įtarė jį šnipinėjant japonams. Tapo *persona non grata* savo numylėtame Niujorke, kur jo menui ir idėjoms buvo skirtas didžiulis pastatas Aukštutiniame Vestsaide. Likusius tuziną savo gyvenimo metų praleido nuomojamame name su vaizdu į Kulu slėnį, kur tapė, rašė. Niujorko pastatas, žinomas kaip Mokytojų institutas (*The Masters Institute*), 1937 m. buvo uždarytas, visas jame saugotas menas, surinkti artefaktai ir įrašai išsibarstė. Daugelis įrašų ir dokumentų buvo tiesiog išmesti į šiukšliadėžę. Rerichas mirė Indijoje 1947 m.

Nikolajus su žmona Jelena turėjo du sūnus, abu baigė Amerikos universitetus. Jurijus tapo vienu iš pirmųjų JAV tibetologų, išleido kelias svarbias knygas apie Tibeto budizmą. Jo atliktas „Mėlynųjų analų“ (*Tibeter Ngonpo*), monumentalaus budizmo istorijos veikalo, vertimas iki šiol nuolat perleidžiamas. Jis pasirašinėdavo amerikietišškai – George Roerich. Per „Chruščiovo atšilimą“ grįžo į Rusiją, nes pats gensekas pasikvietė jį, kad padėtų atkurti Rytų institutą, kuris anksčiau, iki komunistų atėjimo į valdžią, turėjo labai gerą vardą. Jurijus mirė po kelerių metų, įtariama, kad buvo nunuodytas KGB dėl savo didžiulio populiarumo Maskvoje.

Jaunesnysis sūnus Svetoslavas liko Indijoje, vedė gerai žinomą Indijos kino „žvaigždutę“, gyvenimą paskyrė tapybai ir tėvo palikimo išsaugojimui.

Ačiū, lama Glennai. Tashi delek.

VIENOS PASLAPTINGIAUSIŲ PASAULYJE AINŲ TAUTOS ATSTOVAS: „NESIJAUDINKITE, MES NEMIRSIME. MES MOKAME IŠLIKTI“

Dar prieš 400 metų paslaptinga ainų tauta kontroliavo Hokaido salą, kurioje šiuo metu gyvena. Tai – šiauriausia Japonijos sala. Dabar ainai – nedidukė žmonių grupė (įvairiais skaičiavimais, ainų yra nuo 25 iki 200 tūkstančių, 2013 metų duomenimis, – 17 tūkstančių), kurios nemaža dalis nebemoka senosios kalbos. Ši kalba vadinama izoliuotąja, kitaip tariant, nėra įrodyti jokie jos ryšiai su kitomis kalbomis ar jų grupėmis. Ainų tradicijos išsiskiria iš kitų tautų: moterys dar neseniai tatuiravosi veidą vadinauomomis šypsenų tatuiruotėmis, o vyrai neskusdavo ilgų barzdų. Nors ainų kalba – kietas riešutėlis, pasaulio poliglotus ji itin domina.

Nesunaikinamasis *ramat* ir veiklusis *kamuy*

Mokslininkai mano, kad ainai į Japoniją atkeliavo iš Sibiro arba iš pietinio Ramiojo vandenyno. 1889 metais Japonijos vyriausybė ėmėsi spartaus ainų modernizavimo ir integravimo į savo visuomenę, kuris artimiausiu ainams gali tapti pražūtingu: jų kalba yra rimtame pavojuje. Nors japonai skiria gana daug dėmesio ainų kalbos ir kultūros tyrinėjimui, ainai gan rimtai japoninami: jie naudojami (šiek tiek modifikuotu) katakanos skiemeniniu raštu ir yra integrali japonų visuomenės dalis (kaip ir okinaviečiai).

Vis dėlto, kaip tai yra ir su kitomis nykstančiomis kalbomis pasaulyje, ainai šiuo metu patiria kultūrinį atgimimą.

Seniausi ainų pėdsakai Hokaido saloje datuojami 20-30 tūkstančių metų (ankstyvasis akmens amžius). Geležis pas ainus atsirado prieš 2000 metų. Dvigubai už Šveicariją didesnėje Hokaido saloje gyvena didžioji dalis pasaulio ainų, dar keli šimtai jų likę Sachaline, o Kuriluose ir Kamčiatkoje ainų nebėra.

Ainai nuo japonų ir kitų aplinkinių tautų skiriasi ne tik kalba, bet ir išvaizda, papročiais, tautosaka. Tyrinėtojai mano, kad vadinamoji Japonijos pagonybė šintoizmas – ainų „išradimas“, o jo „dievai“ – kami – tai ainų „dievų“ kamuy tiek sąvokos, tiek jos reikšmės pavadinimas.

Kamuy užima centrinę vietą ainų tikėjimuose kartu su sąvoka ramat. Ramat – „sąmonė (siela) egzistuoja“ – ainų tikėjimo pagrindas: viskas turi sąmonę (sielą). Niekas be ramat negali gyventi, o pats ramat – nesunaikina-

mas. Kamuy – „dalyką virš žmonių“ – galima sąlyginai vadinti „dievybe, dievu“, ji primena pagoniškąją baltiškąją. Ramat savarankiškai veikti negali, tačiau tai gali daryti kamuy, nes jie turi daug ramat savyje. Bet kokią ainų tradiciją galima (ir būtina) aprašyti ramat ir kamuy sąvokomis.

Sąlyginai ainų tikėjimą galima vadinti panteizmu, nes visur gamtoje yra kamuy. Medžiojama, žvejojama, grybaujama, uogaujama taip, kad nebūtų pakenkta kamuy. Gyvūnai – tai tik laikini ateiviai iš kito pasaulio, kuriam laikui įgiję gyvūnų pavidalą.

Įdomu, kad kamuy taip pat reiškia „mešką“, kurią galima pavadinti nacionaliniu ainų gyvūnu ir totemu. O jei ainas nori papasakoti apie „žaibą, trenkusį pro debesis“, jis jį vadina „šešėlio kamuy“ (kamuy kur).

Pokalbis su žymiausiu pasaulio ainų tautybės žmogumi

Į keletą klausimų atsakyti sutiko Japonijoje gyvenantis ainų tautybės muzikantas **Oki Kano** (g. 1957 m. Hokaido saloje), labiau žinomas kaip tiesiog Oki. Tokijo nacionaliniame universitete jis studijavo muziką ir kitus menus. Oki tėvas Bikki Sunazawa buvo žinomas medžio skulptorius. Oki dažnai koncertuoja Japonijoje, taip pat dalyvauja įvairiuose folk muzikos festivaliuose įvairiose pasaulio šalyse, yra išleidęs keliolika albumų, tarp kurių yra ir vienas darbas su airių grupe Kíla. Oki albumuose yra dalyvavusi ainų moterų grupė Marewrew. Pastaraisiais metais Oki koncertuoja su savo įkurta grupe „Oki Dub Ainu Band“, kuri groja tradicines ainų dainas maišydama su dub, regio stilistika bei elektrinėmis gitaromis. Oki taip pat groja akustinę muziką su nacionaliniu ainų instrumentu tonkori.

Kokia dabar ainų kultūros ir kalbos situacija pasaulyje?

Ir gera, ir bloga vienu metu. Kovojuame dėl išlikimo. Kalba palaipsniui, lėtai atsigauna.

Ainų tikėjimas ir mitologija – išskirtiniai pasaulyje. Ar senieji ritualai tebegyvi?

Ainų sielos suvokimas nėra dalykas, kurio dėsto mokyklose.

Deja, daugiau pagrindinės ainų šventės neberengiamos. Yra Japonijos vyriausybės organizuojamų švenčių, bet jos – nuobodžios. Tiesa, dar yra likę pačių ainų rengiami du festivaliai – „Shakushine music festival“ ir „Marimo Matsuri“, skirtas gelbėti tik Hokaido ir Islandijos ežeruose likusius gyventi marimo dumblius. Jie vyks rudenį.

Ar sunku būti ainu?

Valdau savo likimą.

Grojaite ainų nacionaliniu instrumentu tonkori bei perkusija. Jūsų grupė „Oki Kano Dub Band“ groja tradicinę ainų muziką, sumaišytą su regiu ir roku. Kodėl nusprendėte ainų muziką sumoderninti?

Roko įtaka nėra didelė. Tiesiog mėgstu bosinę gitarą ir būgnus.

O tonkori pats nori groti su tavim.

Ką reikia daryti, kad ainų kultūra neišnyktų?

Yra žmonių, kurie domisi ainų kultūra. Taip pat yra verslininkų, kurie ainų kultūroje užuodžia pinigų.

Nesijaudinkite, mes nemirsime. Mes mokame išlikti.

Ačiū už pokalbį.

Dievai ir meškos

Grįžtant prie ainų tradicijų, būtina paminėti, kad, kaip ir Lietuvoje, svarbiausia deivė (kamuy) yra namų ugnies deivė kamuy huci (arba kamuy fuchi), iš kurios, manoma, kilo Fudži kalno (Fudžijamos) japoniškasis pavadinimas. Šia deivę ainai dar vadina žmonių mokytoja (iresu kamuy). Ji saugo vartus tarp žmonių ir kamuy pasaulių.

Dievams (kamuy), kuriuos kai kurie tyrinėtojai lygina su graikų daimones, ainai aukoja vyną ir gluosnio šaką. Kamuy gyvena meškose, vilkuose, vandenyje, ugnyje ir vėjyje.

Ainų kalba – itin poetiška, tam ji puikiai tinka pasakoti tradicinius pasakojimus – yukar. Juose kalbama apie Ainu Moshir (ainų žemę, pažodžiui – „taikią žmonių žemę“), ir nors nėra aišku, iš kur į Japoniją, Sachaliną bei Kurilus prieš tūkstančius metų atsikraustė ainai, tačiau jų genetikos tyrimai rodo gana didelį bendrumą su tibetiečiais.

Prieš beveik aštuonis šimtmečius ainai susikovė su mongolais. 1457–1789 metais ainai daug kovojo su japonais, o po 1789 metų Kunasiri-Menasi mūšio jie pralaimėjo japonams ir tapo imperijos dalimi.

2007 metais Jungtinės Tautos priėmė įstatymą, saugantį pasaulio nacionalines mažumas ir senąsias tautas. 2019 metais Japonijoje priimtas įstatymas, pripažinęs ainus nacionaline mažuma ir saugantis jų kultūrą. Tyrinėtojai šį žingsnį vadina labai svarbiu Japonijos nacionalinėms mažumoms – ainams ir okinaviečiams.

Ainų legendos pasakoja, kad pasaulio pradžioje buvo vanduo ir žemė, susimaišę dumble. Tuomet buvo tik griaustinio dievai debesyse, kurie su-

kūrė pirmąjį kamuy. Jis nusiuntė į žemę paukščio dvasią (moshiri kor kamuy), kuri sukūrė gyvybę. Pasaulį ainai įsivaizduoja kaip plūduriuojančią vandenynė žemę (moshiri). Kai žemė buvo sukurta, pirmasis kamuy (kanto kor kamuy) į žemę nusiuntė ugnies dvasią, maldos dvasią, medžioklės dvasią ir vandens dvasią.

Ainai iki japonų atėjimo, teigiama, rašto neturėjo, tačiau per tūkstančius metų neišnyko jų žodiniai pasakojimai yukar (epai apie dievus). Šių epų pasakojimas – svarbus ritualas žmonėms bendraujant su kamuy. Kai kurie mitai yra gana ilgi – iki 7000 eilučių. Be yukar, yra dar per dvidešimt žodinių pasakojimų rūšių. Dažniausiai yukar pasakodavo moterys šamanės, perduodavusios viską pirmuoju asmeniu.

Ainai turi kamuy „siuntimo atgal į dangus“ su dovanomis ritualus, tarp kurių žymiausias – iomante, meškos ceremonija. Jos metu vyrai prie altoariaus (nusa san) sudeda maldos lazdas (inau), ceremonijai skirtas strėles, gėrimus, šokama, dainuojama, pasakojamas yukar. Antrą ritualo dieną į mešką paleidžiama lemtingoji strėlė, išlaisvinant jos kamuy. Moterys mešką apverčia. Meška patiekama susirinkusiems. Trečią ir paskutinę ritualo dieną meškos galva (ji neverdama) papuošiama inau ir dovanomis, jos veidas atsukamas į kalnus rytuose. Į juos turi grįžti meškos kamuy. Tuomet galva atsukama atgal į kaimelį, – kamuy grįžta į savo pasaulį.

Be meškos kamuy, esama drakonų dievo (hoyau kamui), pelėdų dievo (cikap kamuy), dangaus dievo (kandakoro kamuy), medžiotojus medžiojančio kraugerio monstro (kenas unarpe), kalnų ir meškų dievo (kim un kamuy), gyvačių dievo (kina sut kamuy), dievo kūrėjo (kotan kar kamuy), mėnulio dievo (kunnecup kamuy), Žemės kūrėjo (mosirkara kamuy), mirusiųjų dievo (nusa kor kamuy), blogio dvasios, sukeliančios beprotybę (pauchi kamuy), jūros dievo banginio žudiko pavidalu (repun kamuy), saulės deivės (tokapcup kamuy), medžių, grūdų ir augalijos dievo (shiramba kamuy), vorų deivės (yushkep kamuy), gėlo vandens deivės (waka ush kamuy), pelkių dievo gervės pavidalu (sarorun kamuy) ir kt.

Nemažai kaimelių savo pavadinimuose turi žodį kamuy. Kamui – ir gana populiarius ainų vyrų vardas.

Svetingumas ir santykių aiškinimasis ne jėga

Ainiškas pasisveikinimas „irankarapte“ pažodžiui reiškia „leisk man švelniai paliesti tavo širdį“. Ainų žmonės nuo seno vadinami labai svetingais. Užklydęs svetimšalis sulaukdavo puikaus priėmimo su lašiša ir vynu.

Tarpusavyje ainai santykius aiškina oratorystės menu (ukocaranke), o ne muštinėmis. Kartais ukocaranke trukdavo kelias valandas ar net dienas.

Ainų mėgstamiausi gyvūnai – šunys, su kuriais ir medžioja. Ainai tebedėvi tradicinius drabužius, primenančius japonų kimono.

Tradiciškai ainų vaikai auklėti namuose: seneliai pasakojo istorijas ir deklamuodavo eiles, o tėvai mokydavo praktinių įgūdžių.

Be minėtų pasakojimų apie herojus ir pusdievius yukar, ainai mėgsta autobiografinius pasakojimus uwepekere ir upasikma.

Tradicinis ainų sportas – plaukimas ir kanojos.

Bene žymiausiame ainų epiniame pasakojime (yukar), pavadintame „Kutune Shirka“, kalbama apie magišką kardą, dėl kurio kovoja senosios gentys. Epo ilgis – apie 10 tūkstančių žodžių.

Ainai – gabūs kardo meistrai bei muzikantai, turintys savitus instrumentus, tarp kurių yra ir styginių instrumentų, ir būgnų.

Muzika lydi ir yukar epus, ir moterų dainas yaysama, upopo.

IV

Vietoje išvadų

Kodėl kalbų ekologija ne mažiau svarbi
nei gamtos saugojimas?

POLIGLOTAMS KAIP IR POETAMS SVARBIAUSIA GIMTOJI KALBA

Atrodo, kad šis klausimas turi akivaizdų atsakymą, kurį kiekvienas žinome: poliglotas – žmogus, mokantis daug kalbų. Tačiau patiems poliglotams tai toli gražu nėra akivaizdus atsakymas: nelabai aišku, kas yra „daug“, ką reiškia „mokėti“ kalbą. Galiausiai, poliglotų esama visokių: nuo individualistų, apie kuriuos beveik niekas nieko nežino, iki altruistų, kurių veiksmai turi grandiozines pasekmes: atgaivinamos kalbos ir tam tikrų tautų kultūrinis gyvenimas. Pabandykime pažvelgti į poliglotų pasaulį iš arčiau.

Du žymiausi pasaulio litvakai poliglotai

Visi esame girdėję apie esperanto kalbą bei hebrajų (ivrito) kalbą, kuri yra oficiali Izraelio valstybės kalba ir kurią moka daugelis pasaulio žydų. Tačiau ar žinome, kad šių kalbų gimimo ir atgimimo istorija tiesiogiai susijusi su Lietuva, tiksliau, su dviem žymiais litvakais (su Lietuva susijusiais žydais)?

Nuo 1998 metų Veisiejuose esperantininkų sąjungos rūpesčiu stovi paminklas Liudvikui Leizeriui Zamenhofui (1859-1917). Kaune yra L. L. Zamenhofo gatvė. Šis žmogus buvo akių gydytojas, kurį laiką atlikęs praktiką Veisiejuose. Jis buvo poliglotas: gimtosios L. L. Zamenhofo kalbos buvo lenkų, rusų ir jidiš, bet jis taip pat sklandžiai kalbėjo vokiškai, mokėjo prancūzų, lotynų, graikų, hebrajų, anglų, italų, ispanų ir, žinoma, lietuvių kalbas. Tačiau mokėti 12 kalbų jam neatrodė gana. Dar būdamas vos trylikos, Liudvikas ėmė galvoti apie visiems bendrą kalbą, kadangi kalbų įvairovė, jo nuomone, yra nesusikalbėjimo priežastis. 1873 m. L. L. Zamenhofas tapo Filologinės gimnazijos Varšuvoje auklėtiniu. Iš pradžių jis mąstė apie pasaulinę kalbą kaip graikų, vėliau – kaip lotynų, tačiau greit suprato, kad šios kalbos pernelyg sunkios. Taip kilo mintis sukurti dirbtinę kalbą. Buvo nuspręsta naudoti nesudėtingą gramatiką, iš įvairių kalbų pasiskolinti gana lengvai įsimenami žodžiai (žinomiausias žodis, paimtas iš lietuvių kalbos, – tuj, reiškiantis „tuoj“). L. L. Zamenhofas turėjo didžiulių planų: jo manymu, esperanto turėjo tapti globalia kalba, kuria kalbės visas pasaulis. Nors dabar matome, kad taip nėra, vis dėlto esperantininkų yra visame pasaulyje, o jų skaičius skaičiuojamas milijonais.

Sukūręs esperanto („tas, kuri viliasi, tikisi“) kalbą, L. L. Zamenhofas iš hebrajų kalbos į ją išvertė Senąjį Testamentą. Tiesa, pirmoji esperanto (iš pradžių pavadintos „lingwe uniwersala“) gramatika buvo sudeginta: Liudviko tėvui nepatiko sūnaus užsiėmimas. L. L. Zamenhofas iš atminties atkūrė ir dar papildė esperanto gramatiką, ir dabartinį pavidalą ji įgavo 1884 metais, kai jam buvo 25-eri. Esperanto kalba baigta kurti jau Lietuvoje, Veisiejuose. Pirmąsyk esperanto vadovėlis išspausdintas 1887 metais Varšuvoje, Chaimo Kelterio spaustuvėje, kaip „Tarptautinė kalba. Įžanga ir pilnas vadovėlis“ („Lingvo internacia. Antaŭparolo kaj plena lernolibro“), taigi 1887-ieji laikomi esperanto gimimo metais. Netrukus susikūrė pirmosios esperantininkų bendruomenės, klubai, pradėti leisti esperantiški leidiniai.

Ar populiaru esperanto kalba dabar? Be abejo. Turime ir neseniai poligloto Gedimino Degėsio išleistą vadovėlį, būta ir kitų bandymų esperanto kalbos mokyti lietuviškai. Populiarioje kalbų mokymosi platformoje „DuoLingo“ esperanto kalbos mokosi 300 tūkstančių žmonių. Poliglotai dalinasi žiniomis, kad esama šeimų, kuriose su vaikais kalbamas esperanto kalba.

Antrasis žymus litvakas, kuriam už „mirusios“ (tiksliau, „miegojusios“, nes ši kalba naudota religiniais tikslais) hebrajų kalbos atgimimą dėkingi viso pasaulio žydai, yra Lužkuose (XVI–XVII a. Lužkai priklausė Sapiegoms, dabar – Baltarusijai) gimęs Eliezeris Ben-Yehuda (tikr. Eliezeris Yitzhakas Perlmanas, 1858–1922). Religingoje šeimoje augęs E. Ben-Yehuda ne tik nuo vaikystės atmintinai žinojo didžiąją dalį Toros, Mišnos ir Talmudo, bet taip pat buvo poliglotas: mokėjo hebrajų, jidiš, prancūzų, vokiečių, rusų kalbas. 1877 metais Paryžiuje įvyko lemtingas Eliezerio susitikimas su žydu iš Jeruzalės: pastarasis mokėjo hebrajų kalbą, ir taip gimė mintis ją atgaivinti kaip šnekamąją. 1881 metais E. Ben-Yehuda persikėlė į Jeruzalę ir ėmė dirbti prie hebrajų kalbos atgaivinimo. Kurdamas naujosios hebrajų kalbos žodyną, jis pasitarkė ir primirštus senosios hebrajų kalbos žodžius, kurie įgavo naujas prasmes (pvz., žodis „khashmal“, reiškiantis elektrą, kilo iš žodžio, Biblijoje reiškusio gintarą), ir aramėjų, arabų, akadų bei kitas semitų kalbas.

Iš pradžių E. Ben-Yehudos pastangos atgaivinti ivritą kaip šnekamąją kalbą pačių žydų buvo sutiktos gana skeptiškai. Manyta, kad ši kalba skirta tik religiniams, šventiems dalykams. Vis dėlto vėliau hebrajų kalba išpopuliarėjo ir 1922 metais tapo valstybine Izraelio valstybės (tuo metu – iki 1948 metų – Britų Palestinos mandato) kalba. Šiuo metu ja kalba ne mažiau kaip 9 milijonai žmonių. Daugiau nei 3000 metų rašto istoriją turinti he-

brajų kalba tapo išskirtiniu pavyzdžiu, kaip galima iš „mirusiųjų“ prikelti net kalbą, kuria žmonės nesikalbėjo daugiau nei 1500 metų (nuo maždaug 200-400 m.).

Kokie būna poliglota?

Kaip minėjau teksto pradžioje, poliglota poliglotaui nelygu. Teko pažinoti hiperpoliglota (apie juos plačiau – truputį vėliau) Liną Kondratą (1963-2018). Šviesaus atminimo Linas, gerokai per anksti palikęs šį pasaulį, mokėjo nesuskaičiuojamą daugybę kalbų, o panorėjęs labai greitai perkašdavo naujas. Jis savo žiniomis dalinosi tik su artimiausiais žmonėmis, buvo eruditas individualistas. Deja, nepaliko jokio vadovėlio, tačiau jo patarimai mokantis įvairių – ypač Rytų – kalbų labai pravertė. Vienas svarbiausių dalykų, kurių išmokė L. Kondratas, – mokantis kalbą būtina pasinerti į ją visa galva: šia kalba klausytis dainų, žinių, žiūrėti filmus (su titrais ar be jų), skaityti tekstus su žodynu ir t.t. Kuo išsamesnis pasinėrimas į kalbą, tuo greičiau ji perprantama.

Amerikiečių poliglota Timas Keeley'is, mokantis apie pusšimtį kalbų, tarp kurių yra ir pagrindinės Azijos kalbos (o jos – ne iš pačių lengviausių), teigė jas naudojantis tik sau. Tiesa, japonams japoniškai jis dėsto verslo vadybos pagrindus, taigi realiai su kalbotyra šis žmogus nieko bendra neturi. Kartais sudalyvauja poliglotų konferencijose, tačiau savo įgūdžius naudoja labiau praktiniams tikslams: pvz., jam svarbu mokėti tibetiečių, šerpų ir tamangų kalbas, nes jos itin naudingos bendraujant su vietiniais prieš kopiant į Himalajus Nepale.

Vis dėlto nors mes ir nežinome, koks procentas pasaulio poliglotų yra individualistai (spėju, ne mažiau trečdalis, o gal ir pusė), didžioji dalis poliglotų yra aktyvūs: dažniausiai jie turi savo „YouTube“ kanalus, feisbuko grupes ir kitoki internetinį priėjimą prie žmonių, leidžia vadovėlius ir pan.

Tarp žymiausių poliglotų, kuriuos pavadinkime altruistais, – Šiaurės Makedonijoje gyvenantis britas Richardas Simcottas (laisvai moka 16 kalbų, dar apie 30 gali daugiau ar mažiau bendrauti); Japonijoje gyvenantis Kanados danas Paulas Jorgensenas (jo „YouTube“ kanalas „Langfocus“ turi per 1,36 mln. prenumeratorių; šiame kanale jis išsamiai pasakoja apie įvairias kalbas ir jų grupes; Paulas moka keliasdešimt kalbų); britas Olly'is Richardsas („YouTube“ kanale jis turi 238 tūkst. prenumeratorių, yra išleidęs keletą knygų; jo mokymo metodo esmė – pasakojimai: svarbu girdėti ir skaityti tekstą, o tuomet žodžiai, kuriuos nė nežinodami reikšmių įsimenate, išmokstami itin lengvai); amerikietis Allanus Bomhardas (jo

nuolat pildomą nostratinių kalbų teoriją galima vadinti revoliucine; mokslininkas bando kapstyti giliau nei mums žinoma indoeuropiečių prokalbė ir rekonstruoja žodžius, kuriems gali būti iki 20 tūkst. metų); JAV žydas, kantorius Jaredas Gimbelis (mokosi tokių retų kalbų kaip grenlandų arba įvairių polineziečių kalbų ir naudoja jas kurdamas kompiuterinius žaidimus, kurių galutinis tikslas – ne tik pramoga, bet ir ekologinis švietimas); Deusanas Bondas ir Iainas Mac Labhrainnas moko škotų gėlų kalbos (ji teturi apie 70 tūkst. gimtakalbių Škotijoje ir Kanadoje, tačiau norinčiųjų mokytis skaičius „DuoLingo“ jau perkopė milijoną); Björnas Rehnströmas moko mažai kam žinomos, vos 3000 gimtakalbių teturinčios archaiškos šiaurės germanų elfdaliečių kalbos (ji dar XX amžiuje buvo rašoma runomis, išlaikė nosines balses, kurios kitose germanų kalbose senų seniausiai išnyko; dažnai klaidinga laikoma švedų kalbos tarme)...

Galėčiau vardinti dar labai daug ryškių asmenybių, bet čia – ne enciklopedija. Kas domėsis – patys ras. Svarbu suvokti, kad tiek norinčių jums padėti išmokti kalbų įvairiais metodais (ne tik už pinigus), tiek apskritai medžiagos mokantis kalbas yra labai daug. Viskas priklauso nuo jūsų: jei kažkuo „užkabino“ tam tikra kalba, – pirmyn. Neieškokite motyvacijos dirbtinai, ji pati jus suras. Kažkam patiks kalbos skambesys (gal iš dainų ir filmų, gal išgirdus gyvai), kažkas norės daugiau sužinoti apie tam tikrą kultūrą ar ją palaikyti (ne paslaptis, kad nemažai vakariečių poliglotų šiuo metu aktyviai mokosi ukrainiečių kalbos), o kažkam tiesiog bus smalsu sužinoti paslaptį, slypinčią už įvairių rašmenų, tonų, klikų ir kitų keistenybių, kurių kalbų pasaulyje tikrai netrūksta.

O dabar apie žadėtuosius hiperpoliglotus. Nuo 2016 metų internete veikia Tarptautinė hiperpoliglotų asociacija (International Association of Hyperpolyglots, HYPIA, HYPIA: The International Association of Hyperpolyglots (polyglotassociation.org)), vienijanti kiek per 200 narių. Hiperpoliglotu laikomas žmogus, mokantis bent šešias kalbas. Ši organizacija pati pakviečia į savo gretas: tuomet tenka laikyti egzaminus raštu ir žodžiu, atsakyti į interviu klausimus. HYPIA pripažinimas, kaip teigia asociacijos vadovai, yra įpareigojimas skleisti žinias apie įvairiausias kalbas.

Ką daryti, kad kalbos neišnyktų?

Nenuostabu, kad pasaulyje vis daugėja poliglotų, kurie ne tik gyvena savo mylimomis kalbomis, bet ir padeda jas gaivinti (kaip kadaise E. Ben-Yehuda). Rogeris Blenchas, gyvenantis Nigerijoje ir mokantis begalę kalbų, prisidėjo prie rašto kūrimo daugeliui jo neturėjusių Nigerijos ir

kitų šalių kalbų (pagal kalbų skaičių – 540 – Nigerija pasaulyje yra trečioje vietoje po Papua Naujosios Gvinėjos ir Indonezijos). Izraelio revaivalistas (kalbų gaivintojas) prof. Ghil’adas Zuckermannas, kaip ir jo kolega prof. Peteris Austinas, dirba su Australijos aborigenų kalbomis, leidžia vadovėlius. Amerikietis Timas Brookesas žino viską apie visus įmanomus kada nors buvusius rašmenis (jo teigimu, pasaulyje jų esama per 200) ir jų pagalba skleidžia žinią apie retesnes, nykstančias kalbas. Kembridžo universiteto profesorius, britų vertėjas Stevenas Hewittas, taip pat mokantis begalę kalbų (ir toliau jų besimokantis) – vienas iš nedaugelio, laisvai mokančių bretonų kalbą, kuri, deja, Prancūzijoje iš lėto miršta. Jis svajoja, kad ši kalba vėl klestėtų, tačiau entuziastų, kurie mokytųsi šią kalbą, vis dar nėra daug.

Tą patį galime pasakyti ir apie senąją bei atgaivintąją („neo“, naująją) prūsų kalbas: esama žmonių ir net šeimų Lietuvoje, Karaliaučiuje ir Lenkijoje, kur kalbama prūsiškai. Deja, kol kas platesnio atgarsio ši kalba nesusilaukė, nors pasitaiko ir siurprizų: japonų hiperpoliglotos Naokis Watanabe moka ir prūsiškai, mokosi latvių kalbos, jo planuose – ir lietuvių kalba.

Beje, lietuvių kalba, kartu su baskų ir kartvelų kalbomis, platformoje „DuoLingo“ esančiame forume jau kelerius metus yra geidžiamiausia: daugybė žmonių išreiškė norą, kad būtų sukurtas jos mokymosi kursas.

Turime puoselėti savo kalbą ir padėti kitiems puoselėti jų kalbas, – toks hiperpoligloto tikslas ir uždavinys. Antraip mus ir nykstančias kalbas gali ištikti udmurtų kalbos likimas. Rusijos Federacijai priklausančioje Udmurtijos Respublikoje, 2010 metų duomenimis, udmurtų kalba tekalbėjo vos pusė milijono žmonių (teigiama, kad realiai – daug mažiau). Situacijos rimtumą parodė 2019 metų rugsėjo 10 dieną įvykęs udmurtų kalbos aktyvisto dr. Alberto Razino viešas susideginimas Udmurtijos sostinės Iževsko centre. Taip jis protestavo prieš Rusijos kalbos politiką ir agresyvią udmurtų (ir kitų Rusijoje gyvenančių tautų) rusifikaciją. Sociologas A. Razinas 2018 metais kreipėsi į Udmurtijos valstybės tarybą prašydamas leisti udmurtų ir kitas nacionalines kalbas dėstyti mokyklose, tačiau gavo neigiamą atsakymą. Tuomet tiek A. Razinui, tiek jį palaikantiems kolegoms tapo aišku, kad Rusijos kalbų politikos tikslas – išnaikinti visas kalbas, išskyrus rusų, likviduoti etninę sąmonę ir etninę kultūrą. Iki šiol Rusija (anksčiau – Sovietų sąjunga) gyrėsi, kad joje kalbama maždaug 100 kalbų, tačiau didžioji dalis jų, teigiama, jau išnyko arba baigia išnykti, geriausiai atveju – yra smarkiai rusifikuojamos.

Prieš pat mirtį A. Razinas stovėjo priešais Udmurtijos valstybės tarybos pastatą su plakatais „Jei mano kalba mirs rytoj, tuomet aš pasirengęs

mirti šiandien“ bei „Ar aš turiu Tėvynę?“ Palaikymą A. Razinui išreiškė organizacija „Human Rights Watch“, taip pat kalbotyrininkai iš Čiuvašijos, Baškortostano, Suomijos ir Estijos.

Nesinori baigti teksto liūdna nata, nors kai kurie mokslininkai prognozuoja, kad XXI amžiaus pabaigoje bent pusės iš maždaug 7000 pasaulio kalbų nebeliks dėl jų niveliavimo ir kai kurių kalbų perdėto dominavimo. Manau, kad kol egzistuos kalbų entuziastai, poliglantai, tol gyvuos ir kalbos. Jei net „mirusios“ kalbos (pvz., šumerų, egiptiečių, hetitų, tangutų, senoji kinų, senoji graikų, lotynų ir t.t.) turi savo gerbėjų, dar ne viskas prarasta.

SUSIRŪPINTA LIETUVIŲ KALBOS ATEITIMI: AR JI IŠLIKS, PRIKLAUSO TIK NUO MŪSŲ

Valstybinė lietuvių kalbos komisija (VLKK) šių metų vasario 22 dieną per interneto platformą „Teams“ pakvietė kalbininkus, poliglotus ir kitus lietuvių kalbą mylinčius žmones (tarp jų – ir užsieniečius) padiskutuoti apie mūsų kalbos svarbą ir ateitį kalbos forume „Ar išmok(y)ti lietuviškai – misija įmanoma?“.

Daugiau nei dviejų valandų pokalbį, kurį moderavo žurnalistas Aurimas Perednis, VLKK Kalbos forumo „YouTube“ kanale (<https://www.youtube.com/watch?v=5yU8yXeqtHY>) peržiūrėjo daugiau nei trys šimtai žmonių. Prieita išvados, kad būtina lietuvių kalbą populiarinti užsienyje, juolab kad toks poreikis tarp lingvofilų reiškiamas jau ne pirmus metus.

„Plaukus šiausia neraštingumas, nepagarba, meilės kalbai stoka, skolinta leksika“

Forumą pradėjusi VDU Švietimo akademijos Lituanistikos ir tarptautinių programų centro vadovė Vilma Leonavičienė savo pranešime „Lietuvių kalbos mokymas(is): motyvai, galimybės, estetika ir etika“ sakė: „Lietuvių kalba gyvenu jau dvidešimt aštuonerius metus, ir man tai didelis džiaugsmas. Ar iš tikrųjų išmokti lietuvių kalbą – misija įmanoma? Estetika ir etika kalbų mokymesi vis labiau ryškėja, tampa vis svarbesnės. Kalbos klausimas – labai gajus visuomenėje, visi turi savo nuomonę ir turi ką pasakyti. Kai būnu privačiame ar viešame sambūryje, kai kas nors išgirsta, jog esu lituanistė, išgirstu ir baimingą komentarą: „Jei lituanistai nesupyks...“. Bet ta baimingumo būsena mažta. Visada primenu studentams, kad lietuvių kalba – kaip sekvoja, dviejų tūkstantmečių senumo. Kalba – ir kūrybos šaltinis. Poezija mus vadavo bet kuriuo istoriniu sunkiuoju laikotarpiu. Mes esame mūsų kalba, kaupiamo žodžius, gryniname juos ir paliekame kitoms kartoms, kitoms tautoms.“

Pasak V. Leonavičienės, kalba gali padėti mums būti labai arti vienas kito, tačiau, šnekant apie lietuvių kalbos išlikimą, nerimą kelia ir plaukus šiausia neraštingumas, nepagarba, meilės kalbai stoka, skolinta leksika. „Ar lietuvių kalba išnyks? Kąkada turbūt taip, bet sunku atsakyti, kada. O gal

niekada. Kalba gali atsitraukti, bet iš tikrųjų negali mirti. Matau užsieniečius, kurie mokosi lietuvių kalbos, kasmet daugėja lituanistinių mokyklų, dabar jų yra jau 247. Kartais ima atrodyti, kad lietuvių kalba ima aprėpti visą pasaulį: nuo Naujosios Zelandijos iki Kazachstano, Kolumbijos ir Argentinos tolimiausių kampelių. Pirmasis pavojus: per ilgą laiką kalbos transformuojasi (kaip lotynų kalba), bet mums dabar to neatsitiks. Antrasis pavojus išnykti dėl mažėjančio kalbėtojų skaičiaus (kaip prūsų kalba) mums irgi negresia. Trečiasis pavojus, kai dominuojanti kalba užgožia (kaip anglų kalba) mūsų taip pat neturėtų gąsdinti. Kai kalbame apie kalbos mokymą, svarbu ir žodžio taisyklumas, tarties norma, ir kalbos estetika, etika ir etiketas. Vis daugiau užsieniečių atranda Lietuvą, integruojasi čia. Mūsų visuomenėje – daug ukrainiečių, kuriems lietuvių kalbos mokymas labai svarbus. Kiekvienam žmogui duota išmokti kalbą, o mūsų – kalbininkų, mokytojų – užduotis yra išmokyti kalbos, kad visi jaustumėmės kaip namuose.“

Moderatoriaus paklausta, ko lietuvių kalboje neliks po šimto metų, V. Leonavičienė teigė tikinti, kad mes susikalbėtume su Kristijonu Donelaičiu. „Kitas klausimas – kiek apaugsim naujų daiktų pavadinimais, paimtais iš kitų kalbų.“

Svarbiausia – visiškas pasinėrimas į kalbą

Kalbos forumė taip pat dalyvavo VU Lituanistinių studijų katedros lektorė Rita Migauskienė (pranešimas „Sėkmės istorijos – besimokančiųjų ir mokytojų bendro darbo rezultatas“), Vilniaus lietuvių namų Užsienio lietuvių švietimo skyriaus vyresnioji metodinė Greta Botyriūtė-Skiotienė (pranešimas „Kaip sėkmingai mokyti lietuvių kalbos kitakalbį?“), Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos Bendrojo ugdymo departamento Pagrindinio ir vidurinio ugdymo skyriaus vyriausioji specialistė Elona Bagdanavičienė, Užsienio reikalų ministerijos Globalios Lietuvos departamento direktoriaus pavaduotoja Gitana Skripkaitė, verslininkas, Prancūzijos Respublikos garbės konsulas Klaipėdoje Olivier Criou, VU studentas Damian'as Luka Mialkovsky'is, VDU Švietimo akademijos lietuvių kalbos ir kultūros kursų dalyvės Natalija Vasiljeva ir Lizaveta Čepikava, rašytojas, poliglotas Min-daugas Peleckis ir jutuberis poliglotas iš Japonijos Kotaro Hisada.

R. Migauskienė pusiau juokais prisiminė vieną studentą iš užsienio, kuris sakė: „Kuo daugiau šaltibarščių valgai, tuo geriau lietuvių kalbą moki.“ Lektorės teigimu, lietuvių kalbos mokosi daug užsieniečių, atvykusių į mūsų valstybę. Yra tokių, kurie sako, kad susapnavo, jog nori mokytis

lietuvių kalbos. R. Migauskienė pasakojo dirbanti su pažengusiais studentais – nuo A2 iki B2 lygio (Bendrieji Europos kalbų orientaciniai metmenys: mokymasis, mokymas, vertinimas, anglų kalba sutrumpintas kaip CEFR arba CEF arba CEFRL, yra gairės, naudojamos apibūdinti besimokančiųjų užsienio kalbų pasiekimus visoje Europoje ir, vis dažniau, kitose šalyse. CEFR taip pat yra skirta tam, kad mokymo įstaigoms ir darbdaviams būtų lengviau įvertinti kandidatų į mokslus ar įsidarbinti kalbos kvalifikaciją. Pagrindinis jos tikslas – sukurti mokymosi, mokymo ir vertinimo metodą, kuris būtų taikomas visoms Europos kalboms. Ją Europos Taryba sudarė kaip pagrindinę projekto „Kalbų mokymasis Europos pilietybei“ 1989–1996 m. dalį. 2001 m. lapkričio mėn. Europos Sąjungos Tarybos rezoliucijoje rekomendavo naudoti BEKM kalbos gebėjimo patvirtinimo sistemoms sukurti. Šeši atskaitos lygiai (A1, A2, B1, B2, C1, C2) tampa plačiai pripažinti kaip Europos standartas asmens kalbos mokėjimo įvertinimui. – M. P. past.)

Su studentais kalbama tik lietuviškai, kartais gestais, todėl kyla kuriozinių atvejų. Vėliau daugelis giria, kad pasiteisina kalbėjimas tik lietuvių kalba, remiantis komunikaciniu principu, situacijomis iš gyvenimo. „Stengiamės į kalbą žiūrėti su daug žaidybinių elementų, o ne kaip į labai sudėtingą dalyką, todėl kalba įsimenama gerai“, – akcentavo kalbininkė.

Jos tvirtinimu, jau turime gerų išleistų vadovėlių, tačiau juos būtina pritaikyti konkretiems studentams. Svarbu, kad kalbos mokytojas nematomai pataisytų studentų klaidas, pajuokautų. Kartais sunku nesijuokti, kai studentas sako: „laukiasi troleibusas“ arba „maistas, gausus prezervatyvų“, tačiau reikia gerbti tuos, kurie turi savo tradicijas ir yra iš kitų kraštų, teigė R. Migauskienė.

G. Botyriūtė-Skiotienė kalbėjo apie lietuvių kalbos mokymą mokyklose, kai, prasidėjus karui, į Lietuvą atvyko daug ukrainiečių. Imta uoliai domėtis, kaip juos mokyti lietuvių kalbos. „Buvo karštas metas, – prisiminė kalbininkė. – Teko organizuoti kitakalbių mokymus. Buvo nemažai iš užsienio grįžusių vaikų, visai nemokančių lietuvių kalbos. Nuo nulio tekdavo išmokyti iki B1 lygio. Kitakalbių vaikų ir suaugusiųjų ugdymas turi būti panašus, nors realybėje jie – vienas nuo kito labai atitolę dalykai. Trys labiausiai pasiteisinę mokymo metodai: imersija (pilnas pasinėrimas į kalbą), patyriminės pamokos ir simuliacija. Kitaip tariant, viskas vyksta tik lietuvių kalba; kartu kepame blynus, darome šaltibarščius bei cepelinus; bandome nuomotis būstą, taisyti automobilio ratą ir pan.“

Pasak lituanistės, labai džiugu, kad yra daug tokių sėkmingų pavyzdžių kaip antai ukrainietės Marijos Barančikovos, kuri į Lietuvą atvyko

2016 metais. Parodytuose vaizdo įrašuose, kuriuose Marija kalba po trijų mėnesių bei ketverių metų lietuvių kalbos mokymosi – milžiniškas progresas. Iš antrojo įrašo net sunku pasakyti, kad kalba ne lietuvių.

Kaip sakė nuo 2019 metų Lietuvoje gyvenantis iš Bavarijos kilęs Daman'as Luka Mialkovsky'is, išmokti lietuvių kalbos nėra neįmanoma misija: „Ketvirtus metus lankau lietuvių kalbos paskaitas Vilniaus universitete. Norėjau išmokti kalbą, nes ketinau gyventi Lietuvoje. Mano studijose reikia komunikacijos (esu medikas, dirbu su pacientais), todėl be kalbos gyvenimas nėra praktiškas, nemokėdamas lietuviškai negalėčiau kalbėtis su žmonėmis. Tačiau reikia laiko: per savaitę lietuvių kalbos neišmoksi.“

E. Bagdanavičienė pasakojo, kad į Lietuvą atvyko apie dvylika tūkstančių ukrainiečių, iš kurių – trys tūkstančiai vaikų. Apie du trečdaliai ukrainiečių mokyklose mokosi lietuvių kalba, 17 proc. – ukrainiečių, apie ketvirtis – rusų kalba: „Yra parengta nauja lietuvių kalbos programa pagal ES Kalbų metmenis. Tokios dar nesame turėję. Kuriamos ir skaitmeninės mokymosi priemonės. Lietuvių kalbą išmokti puikiai dabar – misija įmanoma.“

VDU Švietimo akademijos lietuvių kalbos ir kultūros kursų dalyvė Natalija Vasiljeva pasakojo, kad lietuvių kalbos mokytis pradėjo savarankiškai dar 2015 metais: „Supratau, kad Lietuvoje reikia kalbėti lietuviškai. Kai prasidėjo karas, buvo organizuota daug kursų, todėl VDU nuo vasaros į vienus jų užsirašiau. Mes visi esame labai dėkingi savo dėstytojams, – jų aukštas lygis, tiesiog super. Sunkiausia buvo pradėti. Lietuvių kalba atrodė lyg kakofonija, nesuvokiau nė žodžio. Pradėjusi bendrauti su lietuviais, ėmiau atskirti atskirus žodžius. Vilniuje visi moka rusiškai, todėl mažiau motyvacijos mokytis. Suvokiau, kad mokantis kalbos reikia surasti savo receptą, pavyzdžiui, bendrauti su draugais lietuviais.“

N. Vasiljevės kolegė studentė iš Kijevo L. Čepikava sakė lietuvių kalbos besimokanti dar tik šešis mėnesius, tačiau ši kalba jai atrodanti labai įdomi, logiška.

URM atstovė G. Skripkaitė akcentavo, kad lietuvių kalba padeda puoselėti mūsų tautinę tapatybę: „Vien per pastaruosius metus įsikūrė keturios dešimtys lituanistinių mokyklų. Užsienio lietuviai įtraukti į švietimo programą. Kaip motyvuoti mokytis lietuvių kalbos? Prisijungiame prie įvairių iniciatyvų, dovanojame knygas, turime lietuvių kalbos ženklelio iniciatyvą.“

Iš Prancūzijos Bretanės regiono kilęs verslininkas O. Criou sakė į Lietuvą gyventi atvykęs 2007 metais jau šiek tiek mokėdamas lietuviškai: „Iki tol mokiausi savarankiškai. Kantrūs draugai klausydavo manęs, taisydavo,

drąsindavo. Lietuviai padėjo išmokti kalbos. Norėjau mokytis lietuvių kalbos dėl savęs, – tai buvo iššūkis. Jau dvidešimt metų turiu knygą „Parlons lituanien. Kalbėkime lietuviškai“, pirmąsyk išleistą 1998 metais. Šioje knygoje rašoma ne tik apie kalbą, bet ir apie Lietuvos istoriją, kultūrą, maistą, šventes. Kalbą daug lengviau mokytis, jei tau pavyksta „burnos gimnastika“, – ištarti tam tikrus sudėtingesnius garsus.

Iš Japonijos miesto Osakos kilęs K. Hisada sakė kalbantis lietuvių, ukrainiečių, lenkų ir anglų kalbomis, turintis savo „YouTube“ kanalą, kuriame yra daug vaizdo įrašų ir apie Lietuvą (https://www.youtube.com/@koto_lietuva/videos): „Man geriausiai sekėsi mokytis lietuvių kalbos dainuojant. Tarkime, dainuoju Lino Adomaičio dainas laisvu laiku. Dainuodami lietuviškai, galite išmokti tarimo, kirčiavimo, žodžių ir net gramatikos. Lietuvių kalba man labai įdomi, nes tai viena seniausių kalbų Europoje, be to, ji labai skiriasi nuo kitų kalbų ir toje pačioje Europoje, ir Azijoje. Man ji skamba visai kitaip nei kitos kalbos. Lietuvių kalba man skamba kaip muzika.“

Lietuvių kalbos ateitis – „DuoLingo“ platforma, naudojanti žaidybinius elementus

Prie diskusijos prisijungęs rašytojas, poliglotas (nuo 2021 metų – Tarpautinės hiperpoliglotų asociacijos HYPIA narys) M. Peleckis prisiminė, jog naujas jo kalbų mokymosi, prasidėjusio dar vaikystėje, etapas prasidėjo, kai 2015 metais jis ėmė kalbų mokytis ir naudodamas interneto platformas: pirmiausia „DuoLingo“, taip pat – „Mondly“, „Memrise“. Jų dėka teko mokytis (dažniausiai anglų kalba, kartais – ispanų, portugalų ar kuria kita) keliasdešimt kalbų, iš kurių keliolika teigė mokąs laisvai ar bent apylaisviai: kai kuriomis geriau sekasi ne kalbėti, nes trūksta praktikos, bet skaityti, rašyti: „Tais pačiais 2015 metais feisbuke įsteigiau kalbų mokymuisi (su humoru) skirtą grupę „To learn a language is cool“ („Mokytis kalbos yra šaunu“), kuri per septynerius metus pritraukė apie 3200 kalbas mylinčių žmonių iš viso pasaulio, tarp kurių yra ir pasaulinio garso poliglotų. Lietuvių kalba domina poliglotus iš visų žemynų, išskyrus turbūt Antarktidą, nors dėl šios dar nesu tikras. Jų susidomėjimas įvairus: vieni yra „meilės emigrantai“ arba turi draugų Lietuvoje, lankosi čia, kiti mokosi lietuvių kalbos kaip archaiškiausios gyvos indoeuropiečių kalbos. Britų hiperpoliglotas Richardas Simcottas akcentavo, kad turime per mažai lietuvių kalbos ambasadorių pasaulyje. Turėtume sekti islandų pavyzdžiu ir labiau populiarinti savo

kalbą. „DuoLingo“ – geriausia platforma lietuvių kalbai, nes joje pasitelkiama žaidimo forma, renkami simboliniai taškai, tai didina motyvaciją, azartą. Lietuvių, baskų ir kartvelų kalbos jau beveik dešimtmetį – pageidaujamiausių „DuoLingo“ forumo narių sąrašė, deja, kol kas, nors į kompaniją buvo ne kartą kreiptasi, jokio atsako negauta. Mano galva, Lietuvoje tikrai atsirastų savanorių, kurie parengtų lietuvių kalbos kursą „DuoLingo“ platformoje, mielai prisidėčiau ir aš. Škotų gėlių kalba pasaulyje – Škotijos šiaurėje, Hebridų salyne, bei Naujojoje Škotijoje Kanadoje – tekalba vos 70 tūkstančių žmonių, tačiau jos išnykimą sustabdė galimybė mokytis šios kalbos per „DuoLingo“. Gavę Škotijos vyriausybės palaikymą, iniciatoriai sukūrė entuziastų grupę, ir dabar jų dėka šios kalbos mokosi jau keli šimtai tūkstančių žmonių. Kalbai mokytis svarbiausia – motyvacija, kuri gali būti ir racionali, ir nelogiška (pvz., patinka kalbos skambesys, rašmenys ir t.t.). Svarbu suvokti ir tai, kam tau ta kalba reikalinga: literatūrai skaityti, o gal tik bendrauti ir pan. Man kalba turi būti įdomi, šiek tiek sunki, skambėti gražiai. Ir nepamirški hebrajiško „kol yom“ (kiekvieną dieną) principo: mokytis kasdien, palaikyti nuolatinį ryšį su kalba, kurios mokaisi.“

Hiperpoligloto manymu, į „DuoLingo“ turi kreiptis entuziastai su oficialiu laišku prašydami leisti sukurti lietuvių kalbos kursą.

Pradėta lietuvių kalbos unikalumą ir svarbą akcentuojanti kampanija „Dabar išnyks mažiau“

Kalbas tyrinėjantys specialistai teigia, kad per 1000 metų išnyksta apie 20 proc. kalbos. Todėl lauko reklamos įmonė „JCDecaux Lietuva“ su kūrybine reklamos agentūra „Clinic 212“, norėdamos atkreipti dėmesį į lietuvių kalbos unikalumą ir svarbą, sukūrė kampaniją „Dabar išnyks mažiau“. Skirtingi posakiai ir žodžiai, kurie šiandien nebevartojami, buvo atrinkti iš įvairių lietuvių literatūros šaltinių. Anksčiau būdavo sakoma „neberudulink, visos reikos ansgatės dings“, – tai pamiršta frazė, kuri reiškė „nebeverk, visos bėdos vis tiek praeis“. Šis ir kiti posakiai, jau išnykę iš mūsų kasdieninės vartosenos, primena, kaip lietuvių kalbą keičia laikas ir įvairios įtakos. Dabar savo kalboje dažnai girdime anglicizmų, kuriais bandoma pakeisti vienus ar kitus lietuviškus žodžius. Globalioje informacinėje erdvėje lietuvių kalbos pozicijos ne itin stiprios, nes ji mažai vartojama internetinėse arba kompiuterinėse programose. Nunykti gali ir buitinė kalba ir toks likimas gali ištikti daugelį kalbų.

Didžiųjų miestų gatvėse taip pat pasirodė šie senieji posakiai: „liugujie labos raitos“, kas reiškia „linkiu tau geros kelionės“; „akše manėspi“ – „at-

eik pas mane“, „pakol jaunas, tol bingus, o kai voras, dar i kytras“, tai šian-
dien reikštų: „jaunystėje esi energingas, o senatvėje tampa protingas“,
„nebevyk džendžiūros, geresning eiva šutviaut“ – „nebevyk ant manęs,
geriau draugaukim“.

Pasak kalbininkų, kiekvienai kalbai pavojų kelia
patys jos vartotojai. Kiekvienas lietuviškai šnekantis
renkasi, kaip kalbėti, kokią kalbą – savo kasdieninį
bendravimo įrankį – vartoti. Kampanijos „Dabar išnyks
mažiau“ iniciatoriai tikisi, kad tai tebus priminimas,
jog lietuvių kalba gyva, ir nuo mūsų pačių priklauso,
kokią ją turėsime ir perduosime ateičiai. (Šaltinis:
[https://www.jcdecaux.lt/naujienos/lietuvos-miestu-gatvese-priminimas-apie-lietuviu-](https://www.jcdecaux.lt/naujienos/lietuvos-miestu-gatvese-priminimas-apie-lietuviu-kalbos-svarba)
kalbos-svarba.)

DŽIAUKIMĖS TUO, KĄ DAROME GERA

Pokalbis su Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pirmininke
dr. Violeta MEILIŪNAITE

Mindaugas Peleckis. Kaip šiuo metu „jaučiasi“ lietuvių kalba – ar ji klesti ir turtėja, ar merdi ir nyksta, vis labiau užgožiama anglų kalbos?

Violeta Meiliūnaitė. Jokių būdu negaliu pritarti teigiantiems, kad šiuo metu lietuvių kalba nyksta. Taip tikrai nėra. Tiesiog kaip niekad iki šiol suintensyvėjo kontaktai su kitomis kalbomis. Taip nutiko dėl vis stiprėjančio pasaulio globalumo – keliauti, plėtoti tarptautinį mokslą, meną ar verslą tapo nepalyginamai paprasčiau, nes labai išsiplėtė informacijos sklaidos ir žmonių judumo galimybės. Taigi kontaktų su kitomis kalbomis daugėja. Todėl ir į vartoseną ateina daug naujų žodžių – ir tų, kuriuos galime pakeisti lietuviškais, ir tų, kurie įvardija mums svetimas kultūros realijas, tad turėtų ir savo specifiką išlaikyti. Žinoma, anglų kalbos įtaką jaučiame, bet tikrai nesame vienintelė kalba, kurią ji veikia. Bėda ta, kad nesame gausi kalba, tad atsargiau žiūrime į visas galimas grėsmes. Vis dėlto turime valstybinę lietuvių kalbą, lietuvišką žiniasklaidą, lietuvių kalba skelbiamos mokslo publikacijos, lietuviškai kuriamas menas, verčiami užsienio autorių kūriniai... Be kita ko, turime ir regioninius lietuvių kalbos variantus – tarmes. Tad sakyčiau, kad lietuvių kalba gyvena visai neblogai. Prieš dešimtmetį iš esmės pasikeitė požiūris į tarmes – nuo kalbų apie jų mirtį pereita prie jų kaitos analizės, prognozės ir mėginimų paveikti jų raidą. Tad ir į lietuvių kalbą reikėtų pažvelgti kiek kitu kampu. Turime klausti, ko stinga, kad lietuvių kalba tvirčiau atsilaikytų konkurencinėje kovoje su kitomis kalbomis? Čia matau vienintelį atsakymą. Reikia stiprinti jos prieinamumą skaitmeninėje erdvėje, kartu diegti jos kaip savasties, išskirtinumo ir savotiško kokybės ženklo sampratą. O tai įmanoma tik stiprinant lietuviškosios tapatybės apskritai pozicijas.

Ką manote apie vadinamąjį „lenkiškųjų raidžių“ įteisinimą? Ar lietuvių kalbai reikia raidžių, kurios jai svetimos?

Tas atvejis kelia labai daug emocijų, nors objektyvių duomenų, kokį poveikį iš tikrųjų daro jų rašymas vardažodžiuose, neturime. Jas įsileisti buvo politinis sprendimas. Komisija tam nepritarė. Tačiau turime tokią padėtį, kokią turime. O šiuo sudėtingu laiku būtų svarbiau telkti Lietuvos piliečius,

skatinti jų bendrystę, kelti lietuviškumo (savi)vertę. Esu tikra, kad jos dydis atvirkščiai proporcingas visoms kitų kalbų įtakoms.

Populiariausios pasaulyje kalbų mokymosi platformos DuoLingo vartotojai jau bene 7 metus prašo sukurti trijų kalbų kursus, tarp geidžiamiausių yra baskų, kartvelų ir lietuvių kalbos. Deja, nieko iki šiol nepadaryta. Užsienio poliglota, norintys mokytis lietuvių kalbos, susiduria su rimtu medžiagos trūkumu, anglų kalba jos beveik nėra. Palyginkime – Islandijoje yra vos 300 tūkstančių gimtakalbių islandų, bet šalies vyriausybė sukūrė nemokamą kalbos mokymosi platformą, apie islandų kalbą išleista daug vadovėlių anglų kalba. Ką daryti, kad Lietuvoje situacija pasikeistų?

Šiuo atveju labai reikia verslo žmonių aktyvumo. Ši platforma, kurioje taip patogu mokytis kalbų, yra verslas. Tad reiktų ir mūsų verslininkų iniciatyvos. Dalykinio požiūriu tikrai nepristigtume paramos, bet viskas atsimuša į tai, kad kol kas „neapsimoka“. Taigi jei tik atsirastų verslininkų entuziazmo, dėl dalykininkų užsidegimo ir visos įmanomos pagalbos nė neabejoju.

Medžiagos anglų kalba išties nėra daug, bet jos daugėja, manau, taip bus ir toliau. Nieko naujo nepasakysiu primindama posakį, kad poreikis lemia pasiūlą.

Esu ieškojęs įvairių lietuvių kalbos tarmių žodynų – tiek knygynuose, tiek internete radau jų labai nedaug. Kodėl susiklostė tokia situacija? Kas daroma, kad tarmės būtų išsaugotos, taip pat ir žodynuose?

Nesakyčiau, kad tarminių žodynų yra visai mažai. Tikrai nesunkiai suskaičiuotume arti dvidešimties. Bet jiems parengti reikia labai daug žinių ir įgūdžių – nepakanka būti puikiu leksikografu ir dialektologu, dar reikia surinkti be galo daug duomenų, apsispręsti dėl žodyno tipo (dėsime visus tarmei būdingus žodžius ar tik tuos, kurių nežino kitos tarmės). Be to, kol kalba ar jos atmaina yra gyva, joks žodynas negali būti baigtinis – nuolat randasi naujų žodžių, jų reikšmių ar formų. Baigtiniai tik negyvų kalbų ar tarmių žodynai.

Tarmės išsaugoti galima tik vienu būdu – vartojant. Vadinasi, nuolat turime pri(si)minti, kad jos nėra kokio žemesnio statuso ar prasto išsilavinimo apraiška, jos tiesiog geriau už bet kokią pasą pasako, iš kur žmogus kilęs. Be to, tarmė yra tik viena kultūrinės tapatybės dalis – greta aprangos, mitybos, charakterio bruožų, kalbėsenos ypatybių. Didėjant žmonių judumui, tarmės linkusios stambėti. Tai natūralus procesas, tačiau neabejoju, kad re-

gioniniai kalbėjimo skirtumai išliks. Juk dažnai iš tarties atskiriame žmogų, kilusį iš Panevėžio ar Marijampolės. O kas tai, jei ne mūsų tarmių stiprumo rodiklis? Tiesa, ir tarmėms reikia dėmesio, palaikymo, užtikrinimo, kad jos vertingos, gražios ir vartotinos.

Ką radote, atėjusi į VLKK, kokią jos politiką planuojate? Ko galime iš šios institucijos tikėtis artimiausiu metu?

Atėjusi į Komisiją radau daug pradėtų reikšmingų, reikalingų darbų. Pastebėjau ir visuomenės požiūrio poslinkį – Komisija jau nebėra rūstus prievaizdas, dažniau ji laikoma gera patarėja. Tai džiugina. Žinoma, darbų netrūksta – tai ir kalbos prestižo stiprinimas, ir terminų, svetimžodžių svarstymas, ir vadovėlių kalbos priežiūra, ir skatinimas, kad lietuvių kalba būtų prieinama skaitmeninėje erdvėje, ir daug kitų visuomenei aktualių dalykų. Labai džiaugiuosi, kad Komisijos priimami sprendimai dažnai remiasi moksline visuomenės polinkių analize. Tikiuosi, seksis tą mokslinį požiūrį plėtoti ir priimti sprendimus, remiantis būtent juo, o ne emocijomis ar politiniais argumentais.

Esate Tarptautinės dialektologų ir geolingvistų asociacijos narė. Kas yra geolingvistika? Kuo ji naudinga Lietuvai?

Geolingvistika yra nauja dialektologijos kryptis, kurioje vis daugėja objektyviesiems mokslams būdingų metodų. Tačiau, kad ir kokiais metodais tirtume, objektas tas pats – atskirų vietovių kalbėjimas. Džiaugiuosi, kad esu šios asociacijos narė, nes tai duoda dvejopą naudą – viena vertus, intensyviau keičiamasi informacija apie tai, kas vyksta kitose šalyse, antra vertus, mūsų vykdomi tyrimai, jų rezultatai ir siūlomos metodikos plačiau sklinda pasaulyje, turime galimybę išsamiau pristatyti Lietuvą, jos tarmių įvairovę. Mūsų tarminis margumas pasaulyje priimamas kaip didžiulė teigiamybė, o toks aplinkos požiūris padeda ir mums patiems tvirčiau jaustis, atsikratyti perdėto kuklumo.

Kaip apsaugoti gimtąją kalbą nuo klaidų, svetimybų, barbarizmų, neologizmų naujadarų gausos? Ar daug jų per pastarąjį 10-metį prigijo, o gal daugiau nepritapo, virto pajuokos objektais?

Turėjau garbės mokytis pas profesorių Antaną Pakerį, kuris nuolat kartoją, kad neverta žiūrėti į tai, ką darome blogai. Priešingai – džiaukimės tuo, ką darome gerai. Tai galioja ir kalbos dalykams. Jei imsime stebėti geruosius dalykus, pamatysime, kad jų daugiau nei blogųjų, tas taisyklingųjų kalbos dalykų dominavimas skatins toliau taisyklingai ir dar taisyklingiau kalbėti.

Naujadarai yra natūralus dalykas, jų nuolat yra ir tikrai niekada neatsitiks taip, kad nebūtų. Juk leksika, arba žodynas, yra greičiausiai kintantis kalbos sluoksnis. Kalba nuolat susiduria su naujais reiškimais, kuriems reikia pavadinimų. Ieškant vardų naujiems dalykams neretai atsiranda ir žodžių, kurie kelia šypsena, bet daugiau tokių, kurie iš pradžių yra vienkartiniai, situaciniai, bet susiklosčius palankioms aplinkybėms, įsitvirtina kalboje. Pagrindinis gero naujažodžio bruožas – jis neatrodo svetimas kalboje, nerėžia akies ar ausies. Labai skatinčiau visus pabraidyti po naujažodžių duomenyną (jis laisvai prieinamas internetu*) ir neabejoti savo pačių gebėjimu lietuviškai pavadinti naujus dalykus, kurti gražius, ausiai ir akiai malonius žodžius.

Dėkoju už pokalbį.

* <https://ekalba.lt/naujazodziai/naujienos>

PELECKIS, Mindaugas

KALBŲ EKOLOGIJA. Kalba ir žmogus XXI a.: poliglotai, nykstančios kalbos ir jų gaivintojai. – Studija. – Šiauliai: Saulės Titnagas, 2023. – 176 p.

ISBN

Per anksti šią Žemę palikusio rašytojo ir mokslininko paskutinė knyga. Be kitų dėmesio vertų kūrinių Mindaugas Peleckis (1975-2023) nuolat siekė naujų kūrybos ir žinijos horizontų, beveik kas mėnesį skelbė aktualius kultūrologinius lingvistinius tekstus. Buvo vienintelis iš lietuvių rašytojų Tarptautinės hiperpoliglotų asociacijos HYPIA narys, mokėjęs per dvidešimt kalbų ir vis mokėsis naujų. Tai ne tik plėtė jo, kaip kūrėjo, akiratį, bet ir suteikė galimybę pasaulio poliglotus sudominti lietuvių ir žemaičių kalbomis.

Belieka apgailestauti, kad aistringam lingvofilui pritrūko laiko iki galo užbaigti šią studiją. Čia dar turėjo tilpti keliolikos garsių pasaulio poliglotų atsakymai į knygos autoriaus užduotus klausimus: indoeuropiečių prokalbės tyrinėtojo Jouna Pyysalo, Mianmaro, Nagų tautelės aktyvisto Khāmlano Binkhāmo, argentiniečių-ispанų poligloto Martino Krugo, besimokančio ir nykstančios mapučių kalbos, maltiečių kalbos žinovo Josepho M. Brincat, pažinojusio Mariją Gimbutienę, Australijos kalbų žinovo Peterio Austino, norvegų lingvisto Gardo Kristianseno, Artūro Uškanso (latgalių kalba), Nathano Muus ir Ante Aikio (suomių kalbos), Organo Ibrahimovo (situacija Azerbaidžane, lezginų kalbos) ir kt.

Mindaugas PELECKIS
KALBŲ EKOLOGIJA. Kalba ir žmogus XXI a.:
poliglotai, nykstančios kalbos ir jų gaivintojai
Studija

Autoriaus redakcija
Dizaineris Linas Janonis

Leido ir spausdino UAB „Saulės Titnagas“,
Vasario 16-osios g.52, Šiauliai.

Mindaugo Peleckio išleistos knygos:

Vienaragis: eilėraščiai, pasakos, fantastika. – Vilnius: Periodika, 1990.

Velnio kiaušinis: fantastiniai ir siaubo apsakymai, apysaka ir detektyvas. – Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1992.

Ugninių paukščių kelionė: vizijos. – Klaipėda: Rytas, 1994.

Mano tylusis angelas: eilėraščiai. – Klaipėda: Rytas, 1995.

Nestosių į angelų sąjungą: eilėraščiai. – Šiauliai: Saulės spaustuvė, 2005.

Septyni tiltai pasaulio centre: miniatiūros ir (ne) supratimai. – Šiauliai: Saulės spaustuvė, 2007.

C. Honoré: Garbė lėtumui: pasaulinis judėjimas meta iššūkį greičio kultui. – Vilnius: Vaga, 2009. (Vertimas ir įvadinis straipsnis)

2012: artėjanti pasaulio pabaiga?: mokslininkai ir pranašai aiškina, ar teisinga senovės majų pranašystė. – Kaunas: Obuolys, 2010.

Lietuva Afganistano kare. Prisiminimai. Įvadinis straipsnis ir sudarymas Mindaugo Peleckio. – Vilnius: Versus aureus, 2010.

Lietuvos rokas: ištakos ir raida. – Vilnius: Mintis, 2011.

Sunkūs metai, 2013, 2014, 2015: Lietuvos sunkiosios muzikos scenos įvykių apžvalga (sudarytojas P. Jarmala). – Vilnius: Dizaino meistrai, 2014, 2015, 2016. (Bendraautoris)

Žaidimas: romanas (kartu su A. Lyva). – Vilnius: Pasviręs pasaulis, 2014.

Postpasaulis: dialogai ir eilės: romanas ne pinigų kartai (kartu su A. Lyva). – Vilnius: Pasviręs pasaulis, 2014.

Sapnas: ekologinis euroromanas (kartu su A. Lyva). – Vilnius: Pasviręs pasaulis, 2015.

Pamestieji: tarsi kronikos, kuriose pametami ne tik jų personažai, bet ir autoriai: romanas (kartu su A. Lyva). – Vilnius: Pasviręs pasaulis, 2015.

Requiem drugeliams: inscenuota absurdo dilogija (kartu su A. Lyva). – Šiauliai: Neoprintas, 2015.

Written in Blood. – Australia: Numen Books, 2015.

Kosmosas yra čia: romanas (kartu su A. Lyva). – radikaliai.lt, 2016.

Meetings with Strangers. Entretiens autour de l'expérimental. – France: Camion Blanc, 2018.

Žalčiava: mitologijos studija. – Šiauliai: Neoprintas, 2018.

Kalbančių žuvų paradas: eilėraščiai. – Šiauliai: Varpai, 2021.

Skubantys susapnuoti saulėtekiai: poezija. – Šiauliai: Neoprintas, 2022.

NAUJIEJI RELIGINIAI JUDĖJIMAI LIETUVOJE: tarp tradicijos ir kosminių religijų: monografija. – Šiauliai: Saulės Titnagas, 2022.

Nuliūdę nušvitę nueję: poezija. – Šiauliai: Saulės Titnagas, 2023.

